

**T.C.
HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
SAĞLIK BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ**

**ERGENLERİN VE AİLELERİNİN ŞİDDETE YÖNELİK İNANÇ
VE TUTUMLARININ ERGENLERİN ŞİDDET
DAVRANIŞLARINA ETKİLERİ**

Uzm. Dr. Ayfer GÖZÜ PİRİNÇÇİOĞLU

**Adolesan Sağlığı Programı
DOKTORA TEZİ**

**ANKARA
2020**

**T.C.
HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
SAĞLIK BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ**

**ERGENLERİN VE AİLELERİNİN ŞİDDETE YÖNELİK İNANÇ
VE TUTUMLARININ ERGENLERİN ŞİDDET
DAVRANIŞLARINA ETKİLERİ**

Uzm. Dr. Ayfer GÖZÜ PİRİNÇÇİOĞLU

Adolesan Sağlığı Programı

DOKTORA TEZİ

TEZ DANIŞMANI

Prof. Dr. Orhan DERMAN

ANKARA

2020

HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
SAĞLIK BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
ERGENLERİN VE AİLELERİNİN ŞİDDETE YÖNELİK İNANÇ VE TUTUMLARININ
ERGENLERİN ŞİDDET DAVRANIŞLARINA ETKİLERİ
Ayfer Gözü Pirinçcioğlu
Danışman: Prof. Dr. Orhan Derman

Bu tez çalışması 20/11/2020 tarihinde jürimiz tarafından “Adolesan Sağlığı Programı” nda doktora tezi olarak kabul edilmiştir.

Jüri Başkanı: Prof. Dr. Elif N. Özmert
Hacettepe Üniversitesi

Üye: Prof. Dr. Zehra Aycan
Ankara Üniversitesi

Üye: Prof. Dr. Özlem Tekşam
Hacettepe Üniversitesi

Üye: Prof. Dr. Seçil Özkan
Gazi Üniversitesi

Üye: Doç. Dr. Sinem Akgül
Hacettepe Üniversitesi

Bu tez, Hacettepe Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca yukarıdaki jüri tarafından uygun bulunmuştur.

29 Ocak 2021

Prof. Dr. Diclehan ORHAN

Enstitü Müdürü

YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI

Enstitü tarafından onaylanan lisansüstü tezimin/raporumun tamamını veya herhangi bir kısmını, basılı (kağıt) ve elektronik formatta arşivleme ve aşağıda verilen koşullarla kullanıma açma iznini Hacettepe Üniversitesine verdiğimi bildiririm. Bu izinle Üniversiteye verilen kullanım hakları dışındaki tüm fikri mülkiyet haklarım bende kalacak, tezimin tamamının ya da bir bölümünün gelecekteki çalışmalarda (makale, kitap, lisans ve patent vb.) kullanım hakları bana ait olacaktır.

Tezin kendi orijinal çalışmam olduğunu, başkalarının haklarını ihlal etmediğimi ve tezimin tek yetkili sahibi olduğumu beyan ve taahhüt ederim. Tezimde yer alan telif hakkı bulunan ve sahiplerinden yazılı izin alınarak kullanılması zorunlu metinlerin yazılı izin alınarak kullandığımı ve istenildiğinde suretlerini Üniversiteye teslim etmeyi taahhüt ederim.

Yükseköğretim Kurulu tarafından yayınlanan “**Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge**” kapsamında tezim aşağıda belirtilen koşullar haricince YÖK Ulusal Tez Merkezi / H.Ü. Kütüphaneleri Açık Erişim Sisteminde erişime açılır.

- o Enstitü / Fakülte yönetim kurulu kararı ile tezimin erişime açılması mezuniyet tarihimden itibaren 2 yıl ertelenmiştir. ⁽¹⁾
- o Enstitü / Fakülte yönetim kurulunun gerekçeli kararı ile tezimin erişime açılması mezuniyet tarihimden itibaren .. ay ertelenmiştir. ⁽²⁾
- o Tezimle ilgili gizlilik kararı verilmiştir.

20/11/2020

Ayfer GÖZÜ PİRİNÇÇİOĞLU

1“Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge”

- (1) *Madde 6. 1. Lisansüstü teze ilgili patent başvurusu yapılması veya patent alma sürecinin devam etmesi durumunda, tez danışmanının önerisi ve enstitü anabilim dalının uygun görüşü üzerine enstitü veya fakülte yönetim kurulu iki yıl süre ile tezin erişime açılmasının ertelenmesine karar verebilir.*
- (2) *Madde 6. 2. Yeni teknik, materyal ve metotların kullanıldığı, henüz makaleye dönüşmemiş veya patent gibi yöntemlerle korunmamış ve internetten paylaşılması durumunda 3. şahıslara veya kurumlara haksız kazanç imkanı oluşturabilecek bilgi ve bulguları içeren tezler hakkında tez danışmanının önerisi ve enstitü anabilim dalının uygun görüşü üzerine enstitü veya fakülte yönetim kurulunun gerekçeli kararı ile altı ayı aşmamak üzere tezin erişime açılması engellenebilir.*
- (3) *Madde 7. 1. Ulusal çıkarları veya güvenliği ilgilendiren, emniyet, istihbarat, savunma ve güvenlik, sağlık vb. konulara ilişkin lisansüstü tezlerle ilgili gizlilik kararı, tezin yapıldığı kurum tarafından verilir *. Kurum ve kuruluşlarla yapılan işbirliği protokolü çerçevesinde hazırlanan lisansüstü tezlere ilişkin gizlilik kararı ise, ilgili kurum ve kuruluşun önerisi ile enstitü veya fakültenin uygun görüşü üzerine üniversite yönetim kurulu tarafından verilir. Gizlilik kararı verilen tezler Yükseköğretim Kuruluna bildirilir. Madde 7.2. Gizlilik kararı verilen tezler gizlilik süresince enstitü veya fakülte tarafından gizlilik kuralları çerçevesinde muhafaza edilir, gizlilik kararının kaldırılması halinde Tez Otomasyon Sistemine yüklenir*

* Tez danışmanının önerisi ve enstitü anabilim dalının uygun görüşü üzerine enstitü veya fakülte yönetim kurulu tarafından karar verilir.

ETİK BEYAN

Bu çalışmadaki bütün bilgi ve belgeleri akademik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, görsel, işitsel ve yazılı tüm bilgi ve sonuçları bilimsel ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, kullandığım verilerde herhangi bir tahrifat yapmadığımı, yararlandığım kaynaklara bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunduğumu, tezimin kaynak gösterilen durumlar dışında özgün olduğunu, Prof. Dr. Orhan DERMAN danışmanlığında tarafımdan üretildiğini ve Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Tez Yazım Yönergesi'ne göre yazıldığını beyan ederim.

Dr. Ayfer GÖZÜ PİRİNÇÇİOĞLU

TEŞEKKÜR

Doktora eğitimim süresince bilgi ve tecrübelerinden istifade ettiğim, kendisiyle çalışmaktan onur ve mutluluk duyduğum değerli tez hocam Prof. Dr. Orhan Derman a, doktora eğitimine başlamamda önemli katkısı olan ve bilgi ve deneyimlerinden faydalandığım hocam Prof. Dr. Nuray Kanbur'a ve doktora eğitimim süresince bilgi ve deneyimlerinden faydalandığım sevgili Doç. Dr. Sinem Akgül'e teşekkür ederim. Doktora eğitimim süresince yaşadığım tüm zorluklarda desteklerini yanımda hissettiğim ve motivasyonumu arttırmaktan asla vazgeçmeyen Prof. Dr. Zehra Aycan ve Adölesan Sağlığı Kliniğinin gülen yüzlü Hemşiresi Tölay Erdoğan'a, tez çalışmamda veri toplama aşamasında bana destek veren sevgili asistanım Savaş Mert Darakçı'ya, doktora eğitimim sürecinde tanıma şansını bulduğum doktora öğrencisi arkadaşlarıma ve beni daima güler yüzle karşılayan Hacettepe Üniversitesi Tıp Faköltei Adölesan Sağlığı Bilim Dalının diğer tüm çalışanlarına teşekkür ederim. Ayrıca akademik hayatımın her aşamasında desteğini her zaman yanımda hissettiğim sevgili eşime sonsuz teşekkür ederim. Ankara dışında eğitim almanın tüm zorluklarını yaşayan biri olarak her anlamda desteğni ve hoşgörüsünü hiç esirgemeyen özellikle Gülistar Hanım ve Burcu Hanım olmak üzere tüm Çocuk Sağlığı ve Sağlık Bilimleri Enstitüsü idarecilerine ve çalışanlarına sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

ÖZET

Gözü Pirinççioğlu A. Ergenlerin ve Ailelerinin Şiddete Yönelik İnanç ve Tutumlarının Ergenlerin Şiddet Davranışlarına Etkileri. Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Adölesan Sağlık Programı Doktora Tezi, Ankara, 2020. Bu çalışma, ergenlerin şiddet içeren davranışları ile ergenlerin ve ailelerinin şiddete yönelik inanç ve tutumları arasındaki olası ilişkilerin bulunması için bir veri seti oluşturmayı amaçlamaktadır. Ergenlerin şiddet davranışına eğilimini belirlemek için Buss-Perry saldırganlık ölçeği (BPSÖ), ergenlerin ve ebeveynlerinin şiddete yönelik tutum ve inançlarını değerlendirmek için ise şiddete yönelik tutum (ŞYT) ve inanç (ŞTİ) ölçekleri uygulanmıştır. Ergenlerin ve ebeveynlerinin inançlarını ölçmeye yönelik ölçek, orijinal halinden Türk toplumuna uyarlanmıştır. Çalışmaya 13-19 yaş arası 413 ergen ve ebeveynleri (408 anne ve 383 baba) dahil edilmiştir. Şiddete yönelik inanç ölçeğinin faktör analizinde ergen ve ebeveynler için Kaiser-Meyer-Olkin değeri 0,776 ve 0,779 olarak bulundu ve ölçekte yer alan 20 maddenin ergenlerde 5, ebeveynlerde 6 faktörde sınıflanırken bunların toplam varyans oranları sırasıyla % 55,039 ve % 62,096 olarak bulundu. Cronbach Alfa değeri ise ergenler için 0,776 ve ebeveynler için 0,764 olarak belirlendi. BPSÖ sınıflandırmasına göre 41 (%10) kişinin skoru düşük, 321 (%78,5) kişinin skoru orta ve 47 (%11,5) kişinin skoru yüksek görüldü. Ergenlerin ortalama BPSÖ değeri 2.56 ± 0.58 olarak belirlendi. Saldırganlık skoru arttıkça ölçeklerin değerlerinde artış olduğu ancak bu sınıflandırmaya göre sadece ergenlerin ŞYİ ile ŞYT ve annelerin ŞYT ölçeklerinde anlamlı farklılıklar görüldü. Pearson korelasyon istatistiğine göre BPSÖ ile annelerin ŞYİ ve babaların ŞYİ ölçekleri arasındaki korelasyon hariç diğer ölçekler arasında pozitif korelasyon gözlemlendi. Ergenlerin cinsiyetine göre ölçeklerin ortalama değerleri kadınlara kıyasla erkeklerde daha yüksek bulunurken ancak ergenlerin ŞYİ ile ŞYT ve annelerin ŞYT ve babaların ŞYİ ölçeklerinin değerleri anlamlı olarak farklılık gösterdi. Yaş arttıkça ölçek değerlerinin arttığı ancak yaş grupları arasında anlamlı fark sadece BPS ölçeğinde bulundu. Sonuç olarak, ergenlerin ve ebeveynlerinin inanç ve tutumlarının ergenlerin şiddette yönelik davranışlarını tek başına olmasa da etkiledikleri söylenebilir.

Anahtar Kelimeler: Ergenler, Ebeveynler, İnanç-Tutum, Saldırganlık, Şiddet.

ABSTRACT

Gözü Pirinçcioğlu A. Investigation of the Effect of the Attitudes and Beliefs of Adolescents and Their Parents on the Aggression Behaviours of Adolescents, Hacettepe University Graduate School of Health Sciences, Adolescent Health Program PhD, Ankara, 2020. This study aims to create a set of data in order to find possible links between adolescents' violent behaviours and adolescents' and their families' beliefs and attitudes towards violence. Buss-Perry aggression scale (BPSS) was applied to record the aggression levels of adolescents, attitude towards violence (ATV) and belief in violence (BIV) scales were applied to evaluate the attitudes and beliefs of adolescents and their parents towards/in violence. The scale to measure the attitudes of adolescents and their parents was adapted to Turkish society from its original form. 413 adolescents aged 13-19 and their parents (408 mothers and 383 fathers) were included in the study. In the factor analysis of BIVS, the Kaiser-Meyer-Olkin value for adolescents and parents was found to be 0.776 and 0.779. The 20 items in the scale were classified under 5 factors for adolescents and 6 factors for parents with total variance rates of 55.039% and 62.096%, respectively. Cronbach Alpha value was determined as 0.776 for adolescents and 0.764 for the parents. According to the BPSS classification 41 (10%) adolescents had low, 321 (78.5%) had medium and 47 (11.5%) had high scores with a mean value of 2.56 ± 0.58 . As the aggression score increased, the values of the scales increased, but only significant differences were observed in the scales of BIV and ATV in adolescents and ATV of their mothers. The Positive correlations (Pearson) were observed between all the scales, except those between BPSS and BIV scales for both mothers and fathers. The mean values of the scales in terms of the gender of the adolescents were found to be higher in males compared to females where significant differences were only observed in BIV and ATV scales for adolescents and ATV scale for mothers and BIV scales for fathers. It was found as the ages increase the mean values scales increases, but a significant difference in terms of the age groups was found only in the BPSS. In conclusion, it may be speculated that beliefs and attitudes of adolescents and their parents support their behavior towards violence, though not alone.

Keywords: Adolescents, Parents, Beliefs-Attitudes, Aggression, Violence

İÇİNDEKİLER

ONAY SAYFASI	iii
YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI	iv
ETİK BEYAN	v
TEŞEKKÜR	vi
ÖZET	vii
ABSTRACT	viii
İÇİNDEKİLER	ix
SİMGELER VE KISALTMALAR	xi
ŞEKİLLER	xii
TABLolar	xiii
1. GİRİŞ ve AMAÇ	1
2. GENEL BİLGİLER	4
2.1. Şiddetin Tanımı	4
2.1.1. Kasıtlılık	5
2.2. Şiddetin Sınıflandırılması	5
2.2.1. Şiddetin Tipleri	6
2.2.2. Şiddet Eylemlerinin Doğasına Göre Sınıflandırma	7
2.2.3. Şiddetin Epidemiyolojisi	8
2.2.4. Şiddetin Kökenleri	14
2.3. Ergen Şiddeti	18
2.3.1. Ergen Şiddeti için Riskli Davranışlar	18
2.3.2. Ergen Şiddetinin Dinamikleri	19
2.3.3. Ergen Şiddetine Yol Açan Risk Faktörleri Nelerdir?	22
2.3.4. Şiddetin Ergen Sağlığı Üzerindeki Etkileri	38
2.3.5. Ergen Şiddetini Önlemeye Yönelik Tedbirler	39
3. GEREÇ ve YÖNTEM	48
3.1. Şiddete Yönelik İnanç Ölçeğinin Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması	49
3.2. Buss- Perry Saldırganlık Ölçeği (BPSÖ)	57
3.3. Şiddete Yönelik Tutum Ölçeği (ŞYTÖ)	58
3.4. Verilerin Değerlendirilmesi	59

4. BULGULAR	60
4.1. Ergen ve Ebeveynlerin Sosyo-demografik Profilleri	60
4.2. Ölçeklerden Çıkan Verilerin Değerlendirilmesi	62
4.3. Ölçeklerin Sosyo-demografik Parametrelerle Olan İlişkileri	64
5. TARTIŞMA	73
5.1. Ergenlerin ve Ebeveynlerin İnanç ve Tutumlarının Ergenlerin Şiddet Davranışına Etkileri	73
5.2. Demografik Faktörler	76
6. SONUÇ VE ÖNERİLER	83
7. KAYNAKLAR	85
8. EKLER	
EK-1. Tez Çalışması ile İlgili Etik Kurul İzni	
EK-2. Gönüllü Katılımcı ve Ebeveyn Rıza Formları	
EK-3. Kişisel Bilgi Formu (Demografik Veriler)	
EK-4. Şiddete Yönelik İnanç Ölçeği (ŞYİÖ)	
EK-5. Buss-Perry Saldırganlık Ölçeği (BPSÖ).	
EK-6. Şiddete Yönelik Tutum Ölçeği (ŞYTÖ)	
EK-7. Orjinallik Ekran Çıktısı	
EK-8. Dijital Makbuz	
9. ÖZGEÇMİŞ	

SİMGELER VE KISALTMALAR

A-ŞYİ	Annelerin Şiddete Yönelik İnançları
A-ŞYİÖ	Annelerin Şiddete Yönelik İnanç Ölçeği
A-ŞYT	Annelerin Şiddete Yönelik Tutumları
A-ŞYTÖ	Annelerin Şiddete Yönelik Tutum Ölçeği
BPSÖ	Buss- Perry Saldırganlık Ölçeği
B-ŞYİ	Babaların Şiddete Yönelik İnançları
B-ŞYİÖ	Babaların Şiddete Yönelik İnanç Ölçeği
B-ŞYT	Babaların Şiddete Yönelik Tutumları
B-ŞYTÖ	Babaların Şiddete Yönelik Tutum Ölçeği
DSÖ	Dünya Sağlık Örgütü
E-ŞYİ	Ergenlerin Şiddete Yönelik İnançları
E-ŞYİÖ	Ergenlerin Şiddete Yönelik İnanç Ölçeği
E-ŞYT	Ergenlerin Şiddete Yönelik Tutumları
E-ŞYTÖ	Ergenlerin Şiddete Yönelik Tutum Ölçeği
KMO	Kaiser-Meyer-Olkin
SD	Standart Sapma
ŞYİ	Şiddete Yönelik İnanç
ŞYİÖ	Şiddete Yönelik İnanç Ölçeği
ŞYT	Şiddete Yönelik Tutum
ŞYTÖ	Şiddete Yönelik Tutum Ölçeği
WHO	World Health Organization

ŞEKİLLER

Şekil	Sayfa
2.1. Şiddeti izah eden ekolojik model (DSÖ, world report on violence and health.	15
2.2. İnanç, tutum ve davranış arasındaki ilişki	36
2.3. Tutum, inanç ve değerler arasındaki İlişki (© University of Reading)	37
3.1. Ergenler (sol) ve ebeveynlerine (sağ) uygulanan ŞYİÖ faktör sayısına ilişkin yamaç birikinti grafiği.	51

TABLOLAR

Tablo	Sayfa
3.1. Ergenler ve ebeveynlerine uygulanan ŞYİÖ faktör analizine uygunluğuna ilişkin veriler.	51
3.2. Ergenler ve ebeveynlerine uygulanan şiddete yönelik inanç ölçeğinin temel bileşenler analizi sonucunda elde edilen 5 ve 6 faktörün öz değer ve açıklanan varyansa oranları.	52
3.3. Ergenlere uygulanan ŞYİÖ için döndürülmüş bileşenler matrisi tablosu	53
3.4. Ebeveynlere uygulanan ŞYİÖ için döndürülmüş bileşenler matrisi tablosu.	54
3.5. E-ŞYİÖ'ndeki maddelerin faktör puan katsayısı matrisi (Component Score Coefficient Matrix)	55
3.6. Ebeveynlerin-ŞYİÖ'ndeki maddelerin faktör puan katsayısı matrisi (Component Score Coefficient Matrix).	56
4.1. Katılımcıların demografik değerleri	61
4.2. Ölçeklerin aldıkları ortalama puanlar.	62
4.3. Ölçeklerin bir birbirleriyle olan korelasyonları (Pearson).	63
4.4. Ergenlerin saldırganlık skorlarına göre ölçek puanlarının farklılaşp farklılaşmadığını belirlemek üzere yapılan tek yönlü varyans analizi (ANOVA) Sonuçları.	64
4.5. Cinsiyete göre ölçek puanlarının farklılaşp farklılaşmadığını belirlemek üzere yapılan ilişkisiz örneklem için t-test sonuçları (Varyansların eşit olduğu varsayıldı).	65
4.6. Yaş gruplarına göre ölçeklerin ortalama puanları.	66
4.7. Yaşa Göre BPSÖ puanlarının farklılaşp farklılaşmadığını belirlemek üzere yapılan tek yönlü varyans analizi (ANOVA) sonuçları.	67
4.8. Ergenlerin eğitim düzeylerine göre ölçek puanlarının farklılaşp farklılaşmadığını belirlemek üzere yapılan tek yönlü varyans analizi (ANOVA) sonuçları	67
4.9. Sigara kullanımına bağlı olarak ölçek puanlarının farklılaşp farklılaşmadığını belirlemek üzere yapılan ilişkisiz örneklem için t-test sonuçları.	68
4.10. Annelerin eğitim düzeylerine göre A-ŞYTÖ puanlarının farklılaşp farklılaşmadığını belirlemek üzere yapılan tek yönlü varyans analizi (ANOVA) sonuçları.	69
4.11. Ailenin gelir düzeyine göre BPSÖ puanlarının farklılaşp farklılaşmadığını belirlemek üzere yapılan tek yönlü varyans analizi (ANOVA) sonuçları	70

- 4.12.** Annelerin çalışma durumuna göre A-ŞYT ve B-ŞYT ölçek puanlarının farklılaşp farklılaşmadığını belirlemek üzere yapılan ilişkisiz örneklem için t-test sonuçları (Varyansların eşit olmadığı varsayıldı). 70
- 4.13.** Ergenlerin kardeş sayılarına göre ölçeklerin ortalama puanları. 71
- 4.14.** Ergenlerin kardeş sayılarına göre A-ŞYTÖ puanlarının farklılaşp farklılaşmadığını belirlemek üzere yapılan tek yönlü varyans analizi (ANOVA) sonuçları 72

1. GİRİŞ ve AMAÇ

Şiddet muhtemelen insanlık tarihi boyunca insan deneyiminin bir parçası olmuş ve etkisi dünyanın her yerinde çeşitli şekil ve düzeyde kendini göstermiştir. Her yıl bir milyondan fazla insan kendi kendine, kişiler arası veya toplu şiddet sonucu hayatını kaybetmekte ve çok daha fazlası ölümcül olmayan yaralar almaktadır. Ergenlerin şiddeti, toplumdaki en görünür şiddet türlerinden birisidir. Çocukluktan yetişkinliğe geçiş dönemi olan ergenlik, birey için ailesel ve sosyal etkilerin en önemli olduğu evredir. Bu dönemde ergenlerde şiddet davranışı çok yaygın olup ölüm ve morbiditenin önde gelen nedenleri arasında yer alan dönemdir. Dünyanın dört bir yanında gazeteler ve medyada günlük olarak, çeteler veya okullardaki ve sokaktaki ergenler tarafından gerçekleştirilen şiddet olayları anlatılmaktadır. Neredeyse her yerde bu tür şiddetin ana kurbanları ve faileri, ergenler ve genç yetişkinlerdir (1). Ergenleri içeren cinayet gibi ölümcül ve ölümcül olmayan saldırılar, küresel erken yaşta ölüme, ciddi yaralanmalara ve bunun sonucunda ağır fiziksel ve emosyonel yaralarla sakatlık yüküne büyük ölçüde katkıda bulunmaktadır (1,2). Ergen şiddeti sadece kurbanlarına değil, ailelerine, arkadaşlarına ve toplumlarına da derinden zarar vermekte ve etkileri sadece ölüm, hastalık ve engellilikte değil, yaşam kalitesi açısından da görülmektedir.

Şiddet oluşumunu açıklayan farklı kuramsal görüşler olmakla beraber bu kuramsal görüşler genel olarak üç başlık altında toplanabilir;

Bir kuramsal görüşe göre; şiddet doğuştan vardır. Şiddetin doğuştan olduğunu savunan Freud (3), saldırganlığın insanın iki temel içgüdüsünden birisi olduğunu belirterek şiddet davranışlarının temelinde insanın doğasındaki bu saldırgan eğilimlerin yattığını ve insan yapısında sadece iyi eğilimlerin değil aynı zamanda kötü eğilimlerin de bulunduğunu belirtmiştir. Ona göre insan sadece sevgi ihtiyacı olan, hoşgörülü, anlayışlı ve ancak saldırıya uğradığında kendini savunan bir varlık olmayıp büyük oranda saldırganlığa meyilimi de olan bir varlıktır. Bu nedenle, insan için diğeri sadece cinsel nesne ve onun destekçisi değil, aynı zamanda saldırganlığını doyuma ulaştırmak, ona acı vermek ve öldürmek için saldırganlığını uyarladığı nesnedir. Freud'un insana özgü görüşünü en iyi ifa eden Hobbes'un "Homo homini lupus" yani insan insanın kurdudur" (4) sözüdür.

Başka bir kuramsal görüşe göre ise şiddet, çevreden gelen uyarılara verilen reaksiyondur. Bu görüş "engellenme, saldırganlık hipotezi" ile açıklanmaktadır. İnsanlar, fizyolojik, psikolojik ve toplumsal ihtiyaçları gidermede bir zorlukla karşılaştıklarında, şiddet davranışı ile yanıt verebilirler (5). Araştırmalar, ergenlik döneminin gelişimsel özelliklerinin şiddet ve saldırganlık ile ilişkili olabileceğini göstermiştir. Gordon'a göre (6) ergenler özellikle anlaşılma ve engellenme duygularına kapıldıklarında tepkisel davranış sergileyebildikleri gibi otorite saydığı kişileri düşman belirleyebilir ve bunlara karşı şiddet eğilimi gösterebilirler. Ergenlerde bazı acı veren duyguların (anlaşılma, alınma, reddedilme, engellenme, korku, kaygı, hayal kırıklığı, kırılma, gücenme ve yalnızlık gibi) kızgınlık, öfke benzeri duygulara kolayca dönüşebileceği görüşü paylaşılmaktadır. Ergenlerin duygu durumlarını düzenlemede gösterdikleri zorlanmalar karşısında, kızgınlıklarını kontrol edememelerine sebep olabilmektedir (7,8). Ayrıca, ergenler bireysel kimliklerini kazanırken ve yaşamlarıyla ilgili planlar yaparken, ailelerinin ve toplumun kurallarına ters düşebilir ve alınan çoğu rolün toplumsal normlar tarafından karşılığı olmayabilir (9,10). Diğer bir deyişle ergenin yeni bir kimlik arayışı içinde bulunması, ailesi ve otorite saydığı kişilerden uzaklaşmak suretiyle kendi ayakları üzerinde durma çabaları, kendi görüşlerini gerçekçi biçimlerde tartışıp paylaşabileceği akran etkileşimi ya da arkadaşlık ilişkilerinden yoksun ve madde kullanıcısı olmaları, silah kullanımı deneyimine sahip olmaları veya silahlara rahatlıkla ulaşabilmeleri ölümle sonuçlanan çatışmaya ve şiddet davranışlarına neden olabilmektedir (8). Ayrıca içinde yaşanılan ailenin ve toplumun değer, inanç ve beklentilerinden beslenen kalıp düşünceler çatışma ve şiddet ortamlarının oluşmasına neden olabilmektedir. (11-14).

Şiddet oluşumunu açıklayan diğer bir kuramsal görüşe göre ise şiddet; ekseriyetle anne ve baba tutumuna bağlı bir şekilde sosyalizasyon sürecinde öğrenilen bir davranıştır. Aile içindeki "psikolojik atmosfer" ergenin hem fiziksel hem de psikolojik gelişiminde sağlıklı bir şekilde belirleyici bir rol oynar. Bu atmosfer anne ve babaların çocuk yetiştirme konusundaki temel değerlerini, tutum ve davranışlarını kapsar (15). Aynı zamanda kültür ve değerler aktarımında ebeveyn tutum ve davranışları temel sosyalizasyon araçlarıdır (16). Bu nedenle ebeveyn tutum ve davranışları kültürden bağımsız olarak düşünülemezler. Ebeveynler her kültürde

çocuklarına aktarabilmek üzere kendi değerlerini ve temel tutumlarını günlük uygulamalarına yansıtırlar (17-19). Ebeveynlerin sosyalizasyon yoluyla taşımayı hedefledikleri değer, tutum ve davranışlar çocukları tarafından farklı seviyelerde kabul edilir ve içselleştirilir. Bu nedenle sosyalizasyon, aynı zamanda, toplumun aile vasıtasıyla çocuktan istek ve beklentileri ile çocuğun bunlara gösterdiği reaksiyonlar arasındaki dengeyi açıklayan bir mekanizma olarak da görülebilir. Şiddete yönelik inanç ve tutumlar bu mekanizmanın önemli iki değişkeni olabilirler. Şiddetin öğrenilmesini engelleyebilecekleri gibi, doğrudan öğreten etmenler de olabilirler.

Ergen şiddetinden kaynaklanan ölümler ve yaralanmalar, dünyanın birçok yerinde önemli bir halk sağlığı olarak kabul edilmektedir. Dünyada ülkeler arasında bu sorunun büyüklüğü önemli farklılıklar gösterse de ergen şiddetini önlemeye yönelik bazılarının özellikle etkili olduğu çok çeşitli uygulanabilir stratejiler vardır. Bununla birlikte, tek başına hiçbir strateji ergen şiddetinin sağlık yükünü azaltmaya yeterli değildir. Bir ülkede ergen şiddetini önlemede başarılı olan bir uygulama, başka bir ülkede veya ülkelerde mutlaka etkili olacaktır anlamına gelmez. Son yirmi yılda, ergen şiddetinin doğası ve nedenleri ve bunun nasıl önleneceği hakkında çok şey öğrenildiği düşünülse de bu alanda yapılacak daha fazla araştırmanın ergen şiddetini önlemede başarılı programların geliştirilmesinde ön ayak olacağı düşünülmektedir.

Bu alanda yapılmış çalışmalar olsa da ergenlerde şiddet davranışının gelişmesinde önemli etkisi olduğu düşünülen hem ergenlerin hem ebeveynlerinin şiddete yönelik inanç ve tutumlarının etkisini gösteren yapılmış çalışmaya mevcut bilimiz dahilinde rastlanmamıştır. Bu amaçla Ergen Sağlığı Polikliniği'ne başvuran gönüllü 13-19 yaş aralığındaki 415 ergenin öncelikle şiddet davranışına eğilimlerinin belirlenmesi, bu ergen ve ebeveynlerinin şiddete yönelik tutum ve inançlarının ölçülerek aralarındaki ilişkinin incelenmesi ve ergenlere ve ebeveynlerine uygulanan bu ölçekler sonucunda elde edilen verilerin sosyo-demografik parametreler üzerindeki etkisinin belirlenmesi hedeflenmiştir. Ayrıca, ergenlerde şiddet davranışını, ergen ve ebeveynlerde şiddete yönelik tutumunu ölçen ve Türkiye toplumuna adaptasyonu yapılmış ölçekler kullanılırken ergenler ve ebeveynlerinin şiddete yönelik inanç ölçümü için ise L. R. Huesmann tarafında geliştirilen ölçek kullanılmış olup Türkiye toplumuna uyarlanarak bu ölçeğin ülkemizde şiddete yönelik inanç ölçümü için kullanılabilecek bir ölçüm aracı olabilmesi hedeflenmiştir (20).

2. GENEL BİLGİLER

2.1. Şiddetin Tanımı

Şiddeti tanımlamanın birçok olası yolu vardır. Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) şiddeti (21): ölüm, yaralanma, psikolojik zarar, kötü gelişme veya yoksunluk ile neticelenen veya sonuçlanma olasılığı yüksek olan, tehdit edilen veya fiili olarak kendisine, başka bir kişiye veya bir gruba veya topluluğa karşı fiziksel güç veya gücün kasıtlı kullanımı olarak tanımlar. DSÖ tarafından kullanılan tanım, kasıtlılığı, ürettiği sonuçtan bağımsız olarak, eylemin kendisinin gerçekleştirilmesi ile ilişkilendirir. Karayolu trafik yaralanmaları ve yanıkların çoğu gibi kasıtsız olaylar tanımın dışında tutulmuştur. 'Fiziksel güç kullanımı' ifadesine ek olarak "güç" kelimesinin dahil edilmesi, bir şiddet eyleminin doğasını genişletir ve geleneksel şiddet anlayışını, tehditler ve gözdağı dahil, bir güç ilişkisinden kaynaklanan eylemleri içerecek şekilde genişletir. "Güç kullanımı", daha bariz şiddet içeren komisyon eylemlerine ek olarak ihmal veya ihmal eylemlerini de içermeye hizmet eder. Bu nedenle, "fiziksel güç veya güç kullanımı", ihmal ve her türlü fiziksel, cinsel ve psikolojik istismarın yanı sıra intihar ve diğer kendine yönelik taciz eylemlerini içerecek şekilde anlaşılmalıdır. Bu tanım, psikolojik zarar, yoksunluk ve kötü kalkınma dahil olmak üzere çok çeşitli sonuçları kapsamaktadır. Bu durum, araştırmacılar ve uygulayıcılar arasında, mutlaka yaralanma veya ölümlerle sonuçlanmayan, ancak yine de dünya çapında bireyler, aileler, topluluklar ve sağlık hizmetleri sistemleri üzerinde önemli bir yük oluşturan şiddeti dahil etme ihtiyacının artan bir şekilde kabul edildiğini yansıtmaktadır. Örneğin, kadınlara, çocuklara, ergenlere ve yaşlılara yönelik birçok şiddet biçimi, yaralanmaya, sakatlığa veya ölüme yol açmadan fiziksel, psikolojik ve sosyal sorunlara yol açabilir. Bu sonuçlar hem anlık hem de gizli olabilir ve ilk istismardan sonra yıllarca sürebilir. Sonuçların yalnızca yaralanma veya ölüm açısından tanımlanması, bu nedenle şiddetin bireyler, topluluklar ve genel olarak toplum üzerindeki tam etkisinin anlaşılmasını sınırlar.

Daha genel bir tanımlama ile şiddet, bireylerin öfkelenmesine, duygusal baskı altına alınmasına, sindirilmesine ve/veya yaralanmasına yol açan davranış veya yaklaşımdır (22).

2.1.1. Kasıtlılık

Tanımın daha karmaşık yönlerinden biri, kasıtlılık meselesidir. Bununla ilgili iki önemli noktaya dikkat edilmelidir. Birincisi, şiddet, yaralanmalarla sonuçlanan istenmeyen olaylardan ayırt edilse de güç kullanma niyetinin varlığı, hasara neden olma niyetinin olduğu anlamına gelmez. Aslında, amaçlanan davranış ile amaçlanan sonuç arasında önemli bir eşitsizlik olabilir. Fail, nesnel standartlara göre tehlikeli olduğu ve sağlık açısından olumsuz etkilere yol açma olasılığı yüksek olan bir eylemi kasıtlı olarak işleyebilir, ancak fail bunu bu şekilde algılamayabilir. Örnek olarak, bir ergen başka bir ergenle fiziksel bir kavgaya karışabilir. Anlaşmazlıkta başa yumruk veya silah kullanılması, sonuçların hiçbiri kasıtlı olmasa da kesinlikle ciddi yaralanma veya ölüm riskini artırır. Bir ebeveyn, ağlayan bir bebeği sakinleştirmek amacıyla şiddetle sallayabilir. Ancak böyle bir eylem beyin hasarına neden olabilir. Her iki durumda da açıkça kuvvet kullanılmıştır, ancak bir yaralanmaya neden olma niyeti yoktur. Kasıtlılıkla ilgili ikinci bir nokta, yaralama niyeti ile " şiddet kullanma " niyeti arasındaki ayrımdır. Şiddet kültürel olarak belirlenir (23). Bazı insanlar başkalarına zarar vermek ister, ancak kültürel geçmişlerine ve inançlarına göre davranışlarını şiddet olarak algılamazlar. Bir eşi vurmak gibi belirli davranışlar, bazı insanlar tarafından kültürel olarak kabul edilebilir, ancak birey için önemli sağlık etkileri olan şiddet eylemlerini içermektedir.

Açıkça belirtilmese de şiddetin diğer yönleri de tanıma dahil edilmiştir. Örneğin, tanım, kamusal veya özel olup olmadıklarına, reaktif (provokasyon gibi önceki olaylara yanıt olarak) veya proaktif (kendi kendine hizmet eden daha fazla sonuç için araçsal veya öngören) olup olmadıklarına veya suçlu olup olmadıklarına bakılmaksızın, dolaylı olarak tüm şiddet eylemlerini kapsar (24). Bu yönlerden her biri, şiddetin nedenlerini anlamak ve önleme programlarını tasarlamak açısından önemlidir.

2.2. Şiddetin Sınıflandırılması

Dünya Sağlık Kurulu; DSÖ'ne farklı şiddet türlerini ve aralarındaki bağlantıları tanımlayabilecek bir şiddet tipolojisi geliştirme çağrısı yapmıştır. Hâlihazırda az sayıda tipoloji mevcuttur ve hiçbiri çok kapsamlı değildir (25).

2.2.1. Şiddetin Tipleri

Burada önerilen tipoloji, şiddet eylemini gerçekleştirenlerin özelliklerine göre şiddeti üç geniş kategoriye ayırır: (i) kendine yönelik şiddet; (ii) kişilerarası şiddet; (iii) toplu şiddet. Bu ilk sınıflandırma, bir kişinin kendisine uyguladığı şiddet, başka bir kişi veya bireylerden oluşan küçük bir grup tarafından uygulanan şiddet ve devletler, organize siyasi gruplar, milis grupları ve terör örgütleri gibi daha büyük gruplar tarafından uygulanan şiddet arasında ayırım yapar. Bu üç geniş kategorinin her biri, daha spesifik şiddet türlerini yansıtacak şekilde bölünmüştür.

Kendi Kendine Yönelik Şiddet

Kendi kendine yönelik şiddet; intihar davranışı ve kendi kendine istismar olarak alt gruplara ayrılmıştır. İlki intihar düşüncelerini, intihara teşebbüs bazı ülkeler "paraintihar" (parasuicide: kendini öldürme niyeti olmadan intihara teşebbüs etmek) veya "kasıtlı olarak kendine zarar verme" olarak da adlandırır ve tamamlanmış intiharları içerir. Buna karşılık, kendini kötüye kullanma, kendini yaralama gibi eylemleri içerir.

Kişilerarası Şiddet

Diğer bir şiddet biçimi olan kişilerarası şiddet iki alt kategoriye ayrılır: (i) Aile ve yakın eş şiddeti yani, büyük ölçüde aile üyeleri ve yakın eşler arasında, sadece özel olmamakla birlikte, evde meydana gelen şiddet. (ii) Toplum şiddeti akraba olmayan ve birbirini tanıyan ya da tanımayan kişiler arasındaki şiddet genellikle evin dışında meydana gelir. İlk grup, çocuk istismarı, yakın eş şiddeti ve yaşlıların istismarı gibi şiddet türlerini içerir. İkincisi, ergenlik şiddetini, rastgele şiddet eylemlerini, yabancılar tarafından tecavüz veya cinsel saldırıları ve okullar, işyerleri, hapisaneler ve huzurevleri gibi kurumsal ortamlarda meydana gelen şiddeti içerir.

Toplu Şiddet

Toplu şiddet, politik, sosyal ve ekonomik şiddet olarak sınıflandırılmıştır. Diğer iki kategorinin aksine, bu şiddet türünün alt kategorileri, daha büyük birey grupları ya da devletler tarafından işlenen şiddetin muhtemel sebeplerini

vurgulamaktadır. Belirli bir sosyal gündemi iletmeye dair toplu şiddet, mesela, organize gruplar tarafından işlenen nefret suçlarını, terör eylemlerini ve çete şiddetini içerir. Siyasi şiddet, savaş ve ilgili şiddet içeren çatışmaları, devlet şiddetini ve daha büyük gruplar tarafından gerçekleştirilen benzer eylemleri içerir. Ekonomik şiddet, ekonomik faaliyeti kesintiye uğratmak, temel hizmetlere erişimi reddetmek veya ekonomik bölünme ve parçalanma yaratmak amacıyla gerçekleştirilen saldırılar gibi, ekonomik kazançla motive edilen daha büyük grupların saldırılarını içerir. Açıktır ki, daha büyük gruplar tarafından işlenen eylemlerin birden fazla amacı olabilir.

2.2.2. Şiddet Eylemlerinin Doğasına Göre Sınıflandırma

Şiddet (i) fiziksel; (ii) sözel; (iii) cinsel; (iv) psikolojik (duygusal); (v) yoksunluk veya ihmal (ekonomik) olmak üzere beş türde sınıflandırılabilir. Bu beş tür şiddet eylemi, kendi kendine yönelik şiddet haricinde, yukarıda açıklanan geniş kategorilerin her birinde ve alt kategorilerinde meydana gelir. Örneğin, evde çocuklara yönelik şiddet fiziksel, cinsel ve psikolojik tacizin yanı sıra ihmali de içerebilir. Toplum şiddeti; ergenler arasında fiziksel saldırıları, işyerinde cinsel şiddeti ve yaşlıların uzun süreli bakım tesislerinde ihmal edilmesini içerebilir. Siyasi şiddet, çatışmalar sırasında tecavüz, fiziksel ve psikolojik savaş gibi eylemleri içerebilir.

Fiziksel şiddet

Fiziksel şiddet; yaşama, sağlığa ve iyiliğe zarar verebilen, ağrıya neden olan, doğrudan veya dolaylı eylemleri içerir. Bunlar; itmek, tokat atmak, yumruklamak, tekmelemek, ısırarak, boğmaya çalışmak, eşya fırlatmak, fiziksel güç kullanarak evden çıkmasına veya eve girmesine engel olmak, hasta/yaralı veya hamile iken gerekli yardımı esirgemek, kesici aletlerle tehdit etmek veya saldırmak, işkence yapmak, dövme şeklinde kendini gösterbilir.

Sözel Şiddet

Tehdit, aşağılayıcı sözler söylemek, küçümseme, alay, bezdirme, hakaret etme, sövme gibi kişinin öz güvenini yitirmesine yol açabilen davranışlar sözel şiddet kapsamında ele alınabildiği gibi çoğu kez sözel şiddet ve duygusal şiddet arasındaki ayırım çizgisi çok net değildir.

Psikolojik (duygusal) şiddet

İyilik hali ve emosyonel dengeye zarar verebilen davranışlar; sevgi, şefkat, ilgi, onay, destek gibi duygu ve duygusal ihtiyaçların ihmal edilmesi, küçümsenmesi, inkâr edilmesi.

Cinsel şiddet

Fiziksel ve duygusal zarara neden olan cinsel saldırılar, aşırı kıskançlık, bireyin cinsel performansı ile alay etme, cinselliği cezalandırma olarak görme, cinsel bölgelere aletle işkence etme, cinsel ilişkiye zorlama, tecavüz gibi formlarda kendini gösterebilir.

Yoksunluk ve İhmal

Bireylerin, ailelerin ve toplulukların iyiliğini tehlikeye sokan yoksunluk ve gelişim bozukluğu; bireyi bedensel sağlığını, temizliğini ve imajını sürdürmede, temel gereksinimlerinin karşılanmasında yoksun bırakma, bireye saygı, önem, dikkatin gösterilmediği, yok sayıldığı durumlar.

Bu tipoloji, mükemmel olmayıp ve evrensel olarak kabul edilmekten uzak olsa da bireylerin, ailelerin ve toplulukların günlük yaşamlarındaki şiddetin yanı sıra, dünya genelinde meydana gelen karmaşık şiddet kalıplarını anlamak için yararlı bir çerçeve sağlar. Ayrıca, şiddet eylemlerinin doğasını, ortamın uygunluğunu, fail ile mağdur arasındaki ilişkiyi ve toplu şiddet durumunda şiddet için olası motivasyonları yakalayarak diğer tipolojilerin birçok sınırlamasının üstesinden gelir. Bununla birlikte, hem araştırma hem de uygulamada, farklı şiddet türleri arasındaki ayırım çizgileri her zaman çok net değildir (26,27).

2.2.3. Şiddetin Epidemiyolojisi

Mortalite Tahminleri (Ölümcül şiddet)

Şiddetin önlenmesi, sorunun büyüklüğünün ve etkisinin tanımlanmasıyla başlar. DSÖ'nün verilerine göre dünya çapında tahmini 1,6 milyon kişi kendi kendine uygulanan, kişilerarası veya toplu şiddet sonucu hayatını kaybetmiştir (28). Şiddet, dünya genelinde 15-44 yaş arasındaki mortalite nedenleri arasında dördüncü sırada yer almaktadır (29). Bu ölümlerin büyük çoğunluğunun düşük ve orta gelirli ülkelerde,

%10'undan azının ise yüksek gelirli ülkelerde meydana geldiği belirlenmiştir. Bu ölümlerin yaklaşık yarısı intihar, neredeyse üçte biri cinayet ve yaklaşık beşte biri savaşa ilgili olduğu bildirilmiştir. Aynı raporda, dünya çapında tahmini 199.000 ergen cinayeti (100.000 kişi başına 9,2) meydana geldiği bildirilmiştir. Diğer bir deyişle her gün 10-29 yaş arası ortalama 565 çocuk, ergen ve genç yetişkin kişiler arası şiddet sonucu hayatını kaybetmektedir. Cinayet oranları bölgeye göre önemli ölçüde değişmekte olup, Avrupa'nın yüksek gelirli ülkelerinde ve Asya ve Pasifik'in bazı kısımlarında 100.000'de 0,9'dan Afrika'da 100.000'de 17,6'ya ve Latin Amerika'da 100.000'de 36,4'e kadar değişmektedir. Ergen cinayet oranlarında ülkeler arasında büyük farklılıklar da olduğu görülmüştür. DSÖ verilerinin mevcut olduğu ülkeler arasında en yüksek oranların Latin Amerika'da (örneğin Kolombiya'da 100.000'de 84,4 ve El Salvador'da 100.000'de 50,2), Karayipler'de (örneğin, Porto Riko'da 100.000'de 41,8), Rusya Federasyonu (100.000'de 18,0) ve bazı güneydoğu Avrupa ülkelerinde olduğu gözlenmiştir (örneğin, Arnavutluk'ta 100.000'de 28,2). Oranın 100.000'de 11,0 olduğu Amerika Birleşik Devletleri dışında, ergen cinayet oranları 100.000'de 10,0'in üzerinde olan ülkelerin çoğu ya gelişmekte olan ülkelerdir ya da hızlı sosyal ve ekonomik değişimler yaşayan ülkelerdir. Ergenlik cinayeti oranlarının düşük olduğu ülkeler Batı Avrupa'da olma eğilimindedir. Örneğin, Fransa (100.000'de 0,6), Almanya (100.000'de 0,8) ve Birleşik Krallık (100.000'de 0,9) veya Asya'da Japonya olarak belirtilmektedir (100.000'de 0,4). Bazı ülkelerde yılda 20'den az ergen cinayeti olduğu bildirilmiştir. Hemen hemen her yerde, ergen cinayet oranları erkeklere göre kadınlarda önemli ölçüde daha düşüktür ve bu da erkek olmanın güçlü bir demografik risk faktörü olduğunu düşündürmektedir. Örneğin, bu oran Kolombiya'da 13,1: 1, El Salvador'da 14,6: 1, Filipinler'de 16,0: 1 ve Venezuela'da 16,5: 1'dir. Ancak erkek nüfusunun daha düşük olduğu ülkelerde bu oranların genellikle daha düşük olduğu görülmüştür. Örneğin Macaristan (0,9: 1) ve Hollanda ve Kore Cumhuriyeti (1,6: 1) gibi. Kadın cinayet oranındaki ülkeler arasındaki farklılıklar, erkek oranlarındaki farklılıktan önemli ölçüde daha azdır. Ergenlik cinayetiyle ilgili epidemiyolojik bulgular, DSÖ ölüm verilerinin eksik olduğu ülkelerde ve bölgelerde yetersizdir. Afrika'da (Nijerya, Güney Afrika ve Birleşik Tanzanya Cumhuriyeti dahil), Asya ve Pasifik'te (Çin, Tayvan ve Fiji gibi ülkelerde) yapılan çeşitli araştırmalar, ergen cinayetlerine ilişkin uygun verilerin bulunduğu

yerlerde (30–36), benzer epidemiyolojik modeller rapor edilmiştir.1985 ile 1994 arasında, dünyanın birçok yerinde, özellikle 10-24 yaş grubundaki ergenler arasında ergen cinayet oranları arttığı bildirilmiştir. Cinsiyetler arasında, ülkeler ve bölgeler arasında da önemli farklılıklar olduğu görülmüştür. Genel olarak, 15-19 ve 20-24 yaş aralığındaki ergenlerde cinayet oranları, 10-14 yaş arasındaki orandan daha fazla arttığı belirlenmiştir. Erkek oranları, kadın oranlarından daha fazla arttığı ve ergen cinayet oranlarındaki artış, gelişmekte olan ve geçiş ekonomileri olan ülkelerde daha belirgin olduğu bildirilmiştir. Dahası, ergen cinayet oranlarındaki artışlar genellikle saldırı yöntemi olarak silah kullanımındaki artışlarla ilişkilendirilmiştir. Doğu Avrupa ve eski Sovyetler Birliği'ndeki ergen cinayet oranları, 1980'lerin sonunda ve 1990'ların başında komünizmin çöküşünden sonra dramatik bir şekilde artarken, Batı Avrupa'da oranlar genellikle düşük ve sabit kalmıştır. Rusya Federasyonu'nda 1985–1994 döneminde, 10-24 yaş grubundaki oranlar %50'nin üzerinde artarak 100.000'de 7,0'dan 100.000'de 18,0'a yükselirken, Letonya'da %125'lik bir artış olmuştur (100.000'de 4,4'ten 100.000'de 9,9'a). Aynı dönemde, bu ülkelerin çoğunda kurşun yaralarından kaynaklanan ölümlerin oranında keskin bir artış olduğu ve bu oranın Azerbaycan, Letonya ve Rusya Federasyonu'nda iki katından fazla arttığı gözlenmiştir. Birleşik Krallık'ta ise, aynı 10 yıllık dönemde 10-24 yaş arası ergenler için cinayet oranları %37,5 artmıştır (100.000'de 0,8'den 100.000'de 1,1'e). Fransa'da, ergen cinayet oranları aynı dönemde %28,6 arttığı görülmüştür (100.000'de 0,7'den 100.000'de 0,9'a). Almanya'da ergen cinayet oranları 1990 ile 1994 yılları arasında %12,5 oranında artış göstermiştir (100.000'de 0,8'den 100.000'de 0,9'a). Dönem içinde bu ülkelerde ergenlik cinayeti oranları artarken, silahlı ergen cinayetlerinin oranı %30 civarında kalmıştır. Amerika kıtasında 1985-1994 dönemi için ergen cinayet eğilimlerinde dikkate değer farklılıklar olmuştur. Ergen cinayetlerinin yaklaşık üçte birinin silah içerdiği Kanada'da, oranlar 100.000'de 2,1'den 100.000'de 1,9'a yani %9,5 oranında düştüğü gözlenirse de toplamda cinayetlerde %77 artışla 100.000'de 8,8'den 100.000'de 15,6'ya yükseldiği bildirilmiştir. Öte yandan, Kolombiya'da ergen cinayetleri %159 artarak 100.000'de 36,7'den 100.000'de 95,0'a yükselmiştir.

Dünya Sağlık Örgütü verilerine göre 2000 yılında dünyada 100.000 de 8.8 oranında tahmini 520.000 cinayet olmuştur. Erkekler tüm cinayetlerin %77'sinden sorumluydu. Dünyadaki en yüksek cinayet oranları 15-29 yaş arası erkeklerde

bulunmakta, bunu yaklaşık 30-44 yaşları arasındaki erkekler izlemektedir. Tüm dünyada intihar, 2000 yılında tahminen 815.000 kişinin hayatına mal oldu, genel yaşa göre bu oran 100.000'de 14,5 idi. Tüm intiharların %60'ından fazlası erkeklerde meydana geldi ve bunların yarısından fazlası 15-44 yaşları arasında görüldü. Hem erkekler hem de kadınlar için intihar oranları yaşla birlikte artmakta olup 60 yaş ve üzerindekiiler arasında en yüksek olduğu gözlenmiştir.

Şiddet içeren ölüm oranları ülke gelir düzeylerine göre değişmektedir. 2000 yılında, düşük ve şiddete bağlı ölüm oranı, orta gelirli ülkelerde 100.000 kişi başına 32,1 idi, bu yüksek gelirli ülkelerdeki oranın (100.000'de 14,4) iki katından daha fazlaydı. Şiddet içeren ölüm oranlarında da önemli bölgesel farklılıklar vardır. Bu farklılıklar, örneğin DSÖ bölgeleri arasında belirgindir. Afrika Bölgesi ve Amerika Bölgesinde, cinayet oranları intihar oranlarının neredeyse üç katı bulunurken, Avrupa ve Güneydoğu Asya Bölgelerinde, intihar oranları cinayet oranlarından iki kattan fazla bulunmuştur (Avrupa Bölgesi için 100.000'de 8,4'e karşı 100.000'de 19,1 ve Güney'de 100.000'de 5,8'e karşılık 100.000'de 12,0 Doğu Asya Bölgesi) Batı Pasifik Bölgesi'nde ise intihar oranları, cinayet oranlarından yaklaşık altı kat daha fazla bulunmuştur (100.000'de 3,4'e karşılık 100.000'de 20,8).

Bölgeler içinde ülkeler arasında da büyük farklılıklar vardır. Örneğin, 1994'te Kolombiya'da erkekler arasında cinayet oranı 100.000'de 146,5 olarak bildirilirken, Küba ve Meksika'da karşılık gelen oranlar sırasıyla 100.000'de 12,6 ve 32,3'tür (24). Ülkeler içinde kentsel ve kırsal nüfus arasında, zengin ve yoksul gruplar arasında ve farklı ırksal ve etnik gruplar arasında da büyük farklılıklar vardır. Örneğin, 1999'da Amerika Birleşik Devletleri'nde, 15-24 yaşındaki Afrikalı-Amerikalı ergenlerin cinayet oranı (100.000'de 38,6), Hispanik akranlarının (100.000'de 17,3) iki katından daha fazla ve Kafkasyalı, İspanyol olmayan akranlarının ise 12 kattan fazla oranda olduğu görülmüştür (100.000'de 3,1) (37).

Morbidite tahminleri (Ölümcül olmayan şiddet)

DSÖ verilerine göre şiddet, dünya çapında on binlerce insanın yaşam kalitesini bozan morbidite nedeni olarak bildirilmektedir (29). Yukarıda bahsedilen ölüm oranı rakamları şiddetin gerçek yükünü yansıtmamaktadır. Dünyanın her yerinde şiddet söz konusu olduğunda ölümler, "buzdağının görünen kısmını" temsil eder. Fiziksel ve

cinsel saldırılar her gün gerçekleşirken, kayda alınan verilerin eksikliğinden her biri için kesin ulusal ve uluslararası tahminler yapmak maalesef mümkün olmamaktadır. Tüm saldırılar, tıbbi müdahale gerektirecek kadar ciddi yaralanmalarla sonuçlanmayabilir ve ciddi yaralanmalarla sonuçlananlar arasında bile bu yaralanmaları bildirmek ve derlemek için gözetim sistemleri birçok ülkede ya eksiktir ya da hala geliştirilmektedir. Ölümcül olmayan şiddet hakkında bilinenlerin çoğu, anketlerden ve farklı nüfus gruplarının özel çalışmalarından gelmektedir. Örneğin, ulusal anketlerde, yakın bir partneri tarafından fiziksel olarak saldırıya uğradığını bildiren kadınların oranı Paraguay ve Filipinler'de %10, Amerika Birleşik Devletleri'nde %22,1, Kanada'da %29,0 ve Mısır'da %34,4 arasında değişiyor (38-41). Dünyanın dört bir yanındaki çeşitli yerleşim yerlerinden cinsel saldırıya uğradığını bildiren kadınların oranı (saldırı girişiminin kurbanları dahil) Toronto, Kanada'da %15,3, Leon, Nikaragua'da %21,7, Londra, İngiltere'de %23,0 ve Zimbabwe'deki bir ilde %25,0 olarak rapor edilmiştir (41-45). Ortaokullardaki ergen erkekler arasında, geçen yıl fiziksel kavgaya karıştığını bildirme yüzdesi İsveç'te %22,0 ve Amerika Birleşik Devletleri'nde %44,0 İsrail, Kudüs'te %76,0 olarak kaydedilmiştir (46-48).

Burada önemli bir nokta, bu verilerin büyük ölçüde kişisel raporlara dayanıyor olmasıdır. Bu nüfus grupları arasındaki fiziksel ve cinsel saldırıların gerçek boyutunu abartıp küçümsediklerini bilmek zordur. Şüphesiz, şiddeti "kapalı kapılar ardında" tutmak veya basitçe "doğal" olarak kabul etmek için güçlü kültürel baskıların olduğu ülkelerde, ölümcül olmayan şiddet muhtemelen eksik rapor edilecektir. Mağdurlar, yalnızca utanç ve tabular nedeniyle değil, korkudan da şiddet içeren deneyimleri tartışmak konusunda isteksiz olabilirler. Tecavüz gibi belirli şiddet olayları yaşadığınızı kabul etmek, bazı ülkelerde ölümle sonuçlanabilir. Bazı kültürlerde, aile namusunun korunması, tecavüze uğramış kadınları öldürmek için geleneksel bir sebeptir (sözde "namus cinayetleri").

Ölümcül ergen şiddetinde olduğu gibi, hastanelerde tedavi edilen ölümcül olmayan şiddet kurbanlarının çoğu erkektir (49-55), ancak erkeklerin kadınlara oranı ölümlere oranla biraz daha düşüktür. Ölümcül olmayan şiddetli yaralanma oranları, ergenlik döneminin ortalarında ve genç yetişkinlik döneminde çarpıcı bir şekilde artma eğilimindedir. Ölümcül ergen şiddeti ile karşılaştırıldığında, şiddetten kaynaklanan ölümcül olmayan yaralanmalar, önemli ölçüde daha az ateşli silah saldırısı ve buna

bağlı olarak daha fazla yumruk, ayak ve bıçak veya sopa gibi diğer silahların kullanımını içerir. Bununla birlikte, sağlık hizmetlerinde kayıtlı ölümcül olmayan şiddetle ilgili verileri kullanarak ülkeler ve ülkeler içindeki alt gruplar arasında doğrudan karşılaştırma yanıltıcı olabilir.

Ölümcül olmayan şiddete ilişkin araştırmalar, hastanede tedavi gören ölümcül olmayan ergen şiddetine maruz kalan, her ergen cinayetine karşılık yaklaşık 20-40 kurban fazla olduğunu ortaya koymaktadır. İsrail, Yeni Zelanda ve Nikaragua gibi bazı ülkelerde oran daha da yüksektir (56-58). İsrail'de, 18 yaşın altındakiler arasında, acil serviste tedavi gören yıllık şiddetli yaralanma insidansı, 100.000 erkekte 1,3 ve 100.000 kadında için 0,4'lük iken ergen cinayet oranları ile karşılaştırıldığında, 100.000'de 196'dır (58). Türkiye'de yapılan bir çalışmada, yaşları 15-18 arası olan 235 hükümlü incelenmiş ve bunların çoğunun fiziksel şiddet (gasp, yaralama, cinayet) sebebiyle hüküm giydiği ve %66'sında yineleyen suçlar tespit edilmiş olup 235 hükümlünün 179'unda çocukluk döneminde yoğun fiziksel şiddete maruz kalma öyküsü saptanmıştır (59). Ankara'da 12-21 yaş aralığındaki gençleri kapsayan bir çalışmada ergen ve gençlerde evde şiddete tanık olma oranı %17, yaşadıkları semtte şiddete tanık olma oranı %28, okulda şiddete tanık olma oranı %34 olarak rapor edilmiş ve bunların içinden sadece %27'sinin yaşam boyu şiddete maruz kalmadıkları saptanmıştır (60). Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü'nün 2009 verileri kadınların %39'unun aile içi şiddete maruz kaldıklarını göstermiştir (61). Türkiye'nin bazı bölgelerinde yapılan çalışmalarda kadınların aile içi şiddete maruz kalma oranları %32,9 (62), %49,9 (63), %89,3 (64) şeklinde değiştiği rapor verilmiştir. Yine ülkemizdeki başka bir çalışmada 3-17 yaş aralığında çocuklara sahip babaların %17'si ile annelerin %35'i cezalandırma yöntemi olarak çocuklarını ara sıra dövdüklerini ve bunların içinden "şiddet" olarak sayılabilecek başka cezalandırma biçimlerine başvuranların da bulunduğu bildirilmiştir (65). Örneğin, bir çocuklarını bir odaya kapatan annelerin oranı %10 olarak verilmiştir. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı'nın verilerine göre Türkiye'de ailelerin üçte birinde aile içinde fiziksel şiddete başvurdıkları ve şiddet başvuran hanelerin dörtte üçünde çocukların şiddete tanıklık etikleri gözlenmiştir (66) Ülkemizde yapılan diğer bir araştırmada, tüm bölgelerden toplam 12 ildeki ebeveynlerin çocuklarını nasıl disiplinize ettiklerine yönelik yapılan sorulara; %9,3'nün fiziksel cezaya, %7,3'nün

korkutmaya, %31,8'nin ise bağırma veya yüksek sesle azarlamaya başvurduklarını bildirmiştir (67).

Şiddetin Maliyeti

Şiddet, uluslar üzerinde hem insani hem de ekonomik bir zarar yaratır ve her yıl sağlık hizmetleri, yasal maliyetler, işe devamsızlık ve üretkenlik kaybı açısından önemli miktarlarda zarara uğratar. Her türden şiddetin sağlık sistemleri üzerindeki yükünü veya bunların dünya çapında ekonomik üretkenlik üzerindeki etkilerini tam olarak hesaplamak zordur. Mevcut kanıtlar, aile içi ve cinsel şiddet mağdurlarının, hayatları boyunca istismar öyküsü olmayanlara göre daha fazla sağlık sorunu, önemli ölçüde daha yüksek sağlık hizmetleri maliyetleri ve acil servislere daha sık ziyaretlere sahip olduğunu göstermektedir. Aynı şey, çocuklukta istismar ve ihmal mağdurları için de geçerlidir. Bu maliyetlerin, yıllık sağlık bakımı harcamalarına önemli ölçüde yük bindirdiği gösterilmiştir. Ulusal maliyet tahminleri genellikle depresyon, sigara, alkol ve uyuşturucu kullanımı, istenmeyen gebelik, insan immün yetmezlik virüsü/edinilmiş immün yetmezlik sendromu (HIV/AIDS), cinsel yolla bulaşan diğer hastalıklar ve diğer enfeksiyonlar (hepsi küçük ölçekli çalışmalarda şiddetle bağlantılı) gibi diğer sağlık sorunları da içinde kapsadığı için (68-73), şiddete ilişkin bu sorunların küresel ekonomik yükünü hesaplamak henüz mümkün değildir.

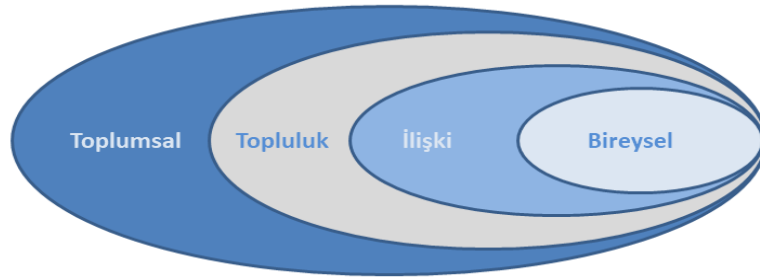
2.2.4. Şiddetin Kökenleri

Bazı bireylerin neden diğerlerine karşı şiddet uyguladıklarını veya şiddetin neden bazı topluluklarda diğerlerine göre daha yaygın olduğunu tek bir faktörle anlatmak oldukça zordur. Şiddet; bireysel, ilişki, sosyal, kültürel ve çevresel faktörlerin karmaşık etkileşiminin bir sonucu olarak kendini gösterir. Bu faktörlerin şiddetle nasıl ilişkili olduğunu anlamak, şiddeti önlemeye yönelik önemli adımlardan biridir.

Çoklu Seviyeler

DSÖ tarafından kaleme alınan raporda (21), şiddetin çok yönlü doğasını anlamaya yardımcı olan ekolojik bir model önerilmiştir. İlk olarak 1970'lerin sonlarında (74,75) tanıtılan bu ekolojik model, başlangıçta çocuk istismarına (74) ve

ardından ergen şiddetine (76,77) uygulanmıştır. Daha yakın zamanda, bu model bazı araştırmacılar tarafından yakın partner şiddetini (78,79) ve yaşlıların istismarını (80,81) anlamak için de kullanılmıştır. Model, bireysel ve bağlamsal faktörler arasındaki ilişkiyi araştırır ve şiddeti davranış üzerindeki çoklu etki seviyelerinin ürünü olarak görür (Şekil 2.1.).

Şekil 2.1. Şiddeti izah eden ekolojik model (DSÖ, world report on violence and health 2002).

Bireysel

Ekolojik modelin ilk seviyesi, bir bireyin davranışına getirdiği biyolojik ve kişisel geçmiş faktörlerini belirlemeye çalışır. Biyolojik ve demografik faktörlere ek olarak, dürtüsellik, düşük eğitim düzeyi, madde kullanımı ve önceki saldırganlık ve istismar öyküsü gibi faktörler de dikkate alınır. Başka bir deyişle, ekolojik modelin bu düzeyi, bireyin şiddetin kurbanı veya faili olma olasılığını artıran özelliklerine odaklanır.

İlişki

Ekolojik modelin ikinci seviyesi, yakın sosyal ilişkilerin örneğin akranlar, yakın partnerler ve aile üyeleriyle olan ilişkilerin şiddet mağduriyeti ve şiddet uygulama riskini nasıl artırdığını araştırır. Partner şiddeti ve çocuğa kötü muamele vakalarında, örneğin neredeyse günlük olarak etkileşimde bulunmak veya bir istismarcıyla ortak bir ikametgahı paylaşmak, şiddet içeren davranışlarla karşılaşma olasılığını arttırabilir. Bireyler sürekli bir ilişki içinde birbirlerine bağlı oldukları için, bu durumlarda mağdurun fail tarafından defalarca istismar edilmesi muhtemeldir (82). Araştırmalar, ergenler arasında kişilerarası şiddet söz konusu olduğunda bu davranışlar arkadaşları tarafından teşvik edilip onaylandığında ergenlerin olumsuz

faaliyetlerde bulunma olasılığının çok daha yüksek olduğunu göstermektedir (83, 84). Akranlar, yakın eşler ve aile üyelerinin hepsi bir bireyin davranışını ve deneyim aralığını şekillendirme potansiyeline sahiptir.

Topluluk

Ekolojik modelin üçüncü seviyesi, okullar, işyerleri ve mahalleler gibi sosyal ilişkilerin gömülü olduğu topluluk bağlarını inceler ve bu ortamların şiddetin kurbanı veya faili olmakla ilişkili özelliklerini belirlemeye çalışır. Yüksek düzeyde konut hareketliliği (insanların belirli bir konutta uzun süre kalmadıkları, ancak birçok kez hareket ettikleri), heterojenlik (çok çeşitli nüfus, toplulukları birbirine bağlayan çok az sosyal “bağ”) ve yüksek nüfus yoğunluğu bu tür özelliklerin tümüdür ve her biri şiddetle ilişkilendirilmiştir. Benzer şekilde, uyuşturucu kaçakçılığı, yüksek düzeyde işsizlik veya yaygın sosyal izolasyon (örneğin, komşularını tanımayan veya yerel toplulukla hiçbir ilgisi olmayan insanlar) gibi sorunlarla karakterize olan toplulukların da şiddete maruz kalma olasılığı daha yüksektir. Şiddetle ilgili araştırmalar, bazı topluluk bağlarında şiddet olasılıklarının diğerlerinden daha fazla olduğunu göstermektedir. Örneğin, yoksulluk veya fiziksel bozulma alanlarında veya kurumsal desteğin az olduğu yerlerde.

Toplumsal

Ekolojik modelin dördüncü ve son seviyesi, şiddet oranlarını etkileyen daha büyük toplumsal faktörleri incelemektedir. Bunlar şiddet için kabul edilebilir bir ortam yaratan, şiddete karşı engellemeleri azaltan ve toplumun farklı kesimleri arasında boşluklar yaratan ve sürdüren faktörler veya farklı gruplar veya ülkeler arasındaki gerilimleri kapsar. Daha büyük toplumsal faktörler şunları içerir: (i) çatışmaları çözmenin kabul edilebilir bir yolu olarak şiddeti destekleyen kültürel normlar; (ii) intiharı önlenemez bir şiddet eylemi yerine kişisel tercih meselesi olarak gören tutumlar; (iii) ebeveyn haklarına çocuk refahından daha öncelik veren normlar; (iv) kadın ve çocuklar üzerindeki erkek egemenliğini sağlamlaştıran normlar; (v) polislerin vatandaşlara karşı aşırı güç kullanmasını destekleyen normlar; (vi) siyasi çatışmayı destekleyen normlar.

Daha büyük toplumsal faktörler, toplumdaki gruplar arasında yüksek düzeyde ekonomik veya sosyal eşitsizliği sürdüren sağlık, eğitim, ekonomik ve sosyal politikaları da içerir. Ekolojik çerçeve, şiddetin birden çok nedenini ve aile ve daha geniş topluluk, sosyal, kültürel ve ekonomik bağlamlarda işleyen risk faktörlerinin etkileşimini vurgulamaktadır. Gelişimsel bir bağlam içine yerleştirilen ekolojik model, hayatın farklı aşamalarında farklı faktörlerin şiddete nasıl neden olabileceğini de gösterir.

Karmaşık Bağlantılar

Bazı risk faktörleri belirli bir şiddet türüne özgü olabilirken, çeşitli şiddet türleri daha yaygın olarak bir dizi risk faktörünü paylaşır. Hakim kültürel normlar, yoksulluk, sosyal izolasyon, alkol bağımlılığı, madde bağımlılığı ve ateşli silahlara erişim gibi faktörler birden fazla şiddet türü için risk faktörleridir. Sonuç olarak, şiddet riski altında olan bazı kişilerin birden fazla şiddet türü yaşaması alışılmadık bir durum değildir. Örneğin, yakın partnerleri tarafından fiziksel şiddet görme riski taşıyan kadınlar aynı zamanda cinsel şiddet riski altındadır (38).

Farklı şiddet türleri arasındaki bağlantıları tespit etmek de alışılmadık bir durum değildir. Araştırmalar, evde şiddete maruz kalmanın ergenlik ve yetişkinlikte şiddet mağduru veya faili olmakla ilişkili olduğunu göstermiştir (85). Ebeveynlerin ellerinde reddedilme, ihmal edilme veya kayıtsızlık yaşama deneyimi, çocukları yetişkinler olarak taciz edici davranışlar da dahil olmak üzere agresif ve antisosyal davranışlar için daha büyük risk altında bırakır (86-88). İntihar davranışı ile çocuğa kötü muamele (89, 90), yakın partner şiddeti (69, 91), cinsel saldırı (92) ve yaşlı istismarı (93, 94) gibi çeşitli şiddet türleri arasında ilişkiler bulunmuştur. Sri Lanka'da, savaş sırasında intihar oranlarının düştüğü, ancak şiddetli çatışma sona erdikten sonra tekrar arttığı gösterilmiştir (86). Şiddet içeren çatışmalara maruz kalan birçok ülkede, kişilerarası şiddet oranları, diğer nedenlerin yanı sıra, şiddetin sosyal olarak daha fazla kabul görmesi ve silahların mevcudiyeti nedeniyle düşmanlıkların kesilmesinden sonra bile yüksek kalmaktadır.

Şiddet ve bireysel faktörler arasındaki etkileşim ve daha geniş sosyal, kültürel ve ekonomik bağlamlar arasındaki bağlantılar, ekolojik modelin çeşitli düzeylerinde

risk faktörlerinin ele alınmasının birden fazla şiddet türünde azalmaya katkıda bulunabileceğini göstermektedir.

2.3. Ergen Şiddeti

Ergenlik dönemi, insanoğlunun şiddete en yatkın olduğu dönemlerden biridir. Bu dönemde saldırgan dürtülerin artması, sözler yerine eylem ve davranışlarla tepkiler göstermesi, hormonal ve biyolojik değişiklikler, fiziksel güç ve enerjinin artması, kendini ve dünyayı daha fazla düşünmesi ergenlerin şiddet içeren davranışlara yönelmesine neden olabilir. Ergenlerin soyut düşünceye sahip olmaları onların günlük davranışlarını da etkilemektedir. Bunlar 13-15 yaş aralığında daha tartışmacı, idealist ve eleştirici olurlar. Bununla birlikte kendilerinin ve başkalarının soyut bakış açılarını değerlendirmekte zorlandıklarından dolayı yeni bir benmerkezci yönetime girerler. Bunun neticesinde alkol ve uyuşturucu alma, hızlı ve tehlikeli araba kullanma gibi riskli davranışlara yönelmekten sakınmazlar.

2.3.1. Ergen Şiddeti için Riskli Davranışlar

Fiziksel kavgalara katılmak, zorbalık yapmak ve silah taşımak ergen şiddeti için önemli riskli davranışlardır. Bu davranışları inceleyen çalışmaların çoğu, okulu bırakan veya okuldan atılan çocuk ve ergenlerden önemli ölçüde farklılıklar gösteren ilk ve ortaokul öğrencilerini içermektedir. Dünyanın pek çok yerinde okul çağındaki çocuklar arasında fiziksel kavgaya katılım çok yaygındır (95-101). Öğrencilerin yaklaşık üçte biri kavgaya karışıklarını bildirirken, erkeklerin kavga etme olasılığı kadınlardan 2-3 kat daha fazladır. Zorbalık okul çağındaki çocuklar arasında da yaygındır (102, 103). 27 ülkede okul çağındaki çocuklar arasında sağlık davranışı üzerine yapılan bir çalışmada, çoğu ülkedeki 13 yaşındaki çocukların çoğunluğunun en azından bir süre zorbalık yaptığı görülmüştür (104). Saldırganlık biçimleri olmanın yanı sıra, zorbalık ve fiziksel kavga da daha ciddi şiddet biçimlerine yol açabilir (104). Silah taşımak, okul çağındaki ergenler arasında hem önemli bir risk davranışı hem de ağırlıklı olarak erkek faaliyetidir. Bununla birlikte, farklı ülkelerdeki ergenler tarafından bildirildiği üzere, silah taşıma yaygınlığında büyük farklılıklar vardır.

2.3.2. Ergen Şiddetinin Dinamikleri

Şiddet dahil davranış kalıpları bir kişinin yaşamı boyunca değişir. Ergenlik ve gençlik dönemi, diğer davranış türlerinin yanı sıra şiddet davranışının da sıklıkla değişim gösterdiği bir dönemdir (105). Bir kişi geliştikçe şiddet içeren davranışların tipik olarak ne zaman ve hangi koşullar altında meydana geldiğini anlamak, en kritik yaş gruplarını hedefleyen önleyici yaklaşımlar için müdahalelerin ve politikaların formüle edilmesine yardımcı olabilir (106).

Ergen Şiddeti Nasıl Başlar?

Ergenlik şiddeti farklı şekillerde gelişebilir. Bazı çocuklar, erken çocukluk döneminde, ergenlik öncesi ve sırasında giderek daha şiddetli saldırganlık biçimlerine dönüşen sorunlu davranışlar sergiler. On altı-on yedi yaşlarında ciddi şiddet suçu işleyen erkeklerin % 20 ila % 45'i ve kızların % 47 ve % 69'u, "yaşam boyu kalıcı gelişimsel yol" olarak adlandırılan bir yol izlemektedir (106-111). Bu kategoriye giren ergenler, en ciddi şiddet eylemlerini gerçekleştirirler ve şiddet içeren davranışlarını yetişkinliğe kadar sürdürürler (112-115). Boylamsal araştırmalar, bir kişinin hayatı boyunca sürekli bir suç örüntüsü oluşturmak için saldırganlığın çocukluktan ergenliğe ve ergenlikten yetişkinliğe kadar nasıl devam edebileceğini incelemiştir. Çeşitli araştırmalar, çocukluk çağı saldırganlığının ergenlik ve erken yetişkinlikteki şiddetin iyi bir yordayıcısı olduğunu göstermiştir. İsveç'in Örebro kentinde yapılan bir çalışmada (116), 26 yaşına kadar şiddet içeren davranışlar sergileyen yaklaşık 1000 ergen erkekte oluşan bir örneklemin üçte ikisi, 10 ve 13 yaşlarında saldırganlık açısından yüksek puan almıştı. Benzer şekilde, Jyvaskyla, Finlandiya'da yaklaşık 400 gencin (117) yaptığı bir takip çalışmasında, 8 ve 14 yaşlarındaki saldırgan akranlarının derecelendirmeleri 20 yaşına kadar şiddeti önemli ölçüde öngördü. Bu da ergenlikten yetişkinliğe kadar saldırgan davranışta devamlılığın kanıtı olarak değerlendirildi. ABD, Columbus, OH'da yapılan bir araştırmada, 18 yaşından önce şiddet içeren suçlardan tutuklanan ergenlerin % 59'u yetişkinler olarak yeniden tutuklandı ve bu yetişkin suçluların % 42'si cinayet, ağırlaştırılmış saldırı veya tecavüz gibi en az bir ciddi şiddet suçuyla suçlandı (118). Ciddi şiddet içeren suçlardan ergen olarak tutuklananların daha büyük bir kısmı, hafif şiddet içeren suçlardan tutuklanan ergenlere kıyasla yetişkinler olarak yeniden tutuklandı. İngiltere'nin Cambridge

kentinde suçluluğun gelişimi üzerine yapılan bir araştırma, 20 yaşından önce şiddet içeren suçlardan hüküm giymiş ergen erkeklerin üçte birinin, 21 ila 40 yaşları arasında yeniden mahkûm edildikleri, buna karşılık sadece % 8'i ergenlik yıllarında şiddet içeren suçlardan hüküm giymedikleri rapor edildi (119).

Yaşam boyu kalıcı bir gelişim yolunun varlığı, saldırgan ve şiddet içeren davranışlarda zaman içindeki sürekliliği açıklamaya yardımcı olur. Yani, agresif veya şiddet içeren davranışlara karşı diğerlerine göre temelde daha fazla eğilim gösteren bazı bireyler vardır. Başka bir deyişle, belirli bir yaşta görece daha saldırgan olanlar, mutlak şiddet seviyeleri değişebilse de, daha sonra nispeten daha saldırgan olma eğilimindedirler. Bir tür saldırganlıktan diğerine zaman içinde ilerlemeler de olabilir. Örneğin, Pittsburgh, PA, Amerika Birleşik Devletleri'nde, başlangıçta 7, 10 ve 13 yaşlarında öğrenim gören 1500'den fazla erkek çocuk üzerinde yapılan boylamsal bir çalışmada, çocukluk çağı saldırganlığının çete kavgasına ve daha sonra ergenlik şiddetine dönüşme eğiliminde olduğu bildirilmiştir (120). Ömür boyu suçlular, şiddet uygulayanların yalnızca küçük bir bölümünü temsil ediyor. Şiddet eğilimli ergenlerin çoğu, çok daha kısa sürelerde şiddet içeren davranışlarda bulunur. Bu tür kişilere “ergenlikle sınırlı suçlular” adı verilir. Amerika Birleşik Devletleri'nde yürütülen Ulusal Ergenlik Araştırmasının sonuçları - 1976'da 11-17 yaşlarında iken 27-33 yaşına kadar izlenen ergenlerin ulusal örnekleme dayanılarak - ergenlerin küçük bir bölümünün yetişkinliğe şiddet davranışını taşıdığı ve bu ergenlerin yaklaşık dörtte üçü 1-3 yıl sonra şiddet içeren davranışlarını bıraktığı gözlenmiştir (121). Şiddete başvuran ergenlerin çoğunun aslında çocuklukları boyunca yüksek düzeyde saldırganlık veya diğer sorunlu davranışlar göstermediği daha çok ergenlikle sınırlı suçlara karıştığı görüldü (121).

Durumsal Faktörler

Ergenlikle sınırlı suçlular arasında, belirli durumsal faktörler şiddet içeren davranışa neden olmada önemli bir rol oynayabilir. Belirli bir durumda olası fail ve mağdur arasındaki etkileşimleri açıklayan durum analizi, şiddet potansiyelinin nasıl gerçek şiddete dönüşebileceğini açıklar. Durumsal faktörler şunları içerir: (i) şiddet içeren davranış nedenleri; (ii) davranışın meydana geldiği yer; (iii) alkol veya silah olup olmadığı; (iv) mağdur ve fail dışındaki kişilerin mevcut olup olmadığı; (v) şiddete

yol açabilecek başka eylemlerin (hırsızlık gibi) olup olmadığı. Ergenlerde şiddetin nedenleri, katılımcıların yaşına ve başkalarının olup olmadığına göre değişir. Kanada'nın Montreal kentinde yapılan bir suç araştırması, failer ergenlik çağındayken veya yirmili yaşların başındayken, şiddet içeren kişisel saldırıların yaklaşık yarısının, genellikle suç işleyenlerle heyecan arayışından ve yarısının ise rasyonel veya faydacı amaçlardan kaynaklandığını gösterdi (122). Bununla birlikte, tüm suçlar için, asıl motivasyon failerin ergenlik yıllarında heyecan aramaktan yirmili yaşlarda faydacı olmaya (önceden planlama, psikolojik gözdağı ve silah kullanımı dahil) dönüştüğü görüldü (123). Amerika Birleşik Devletleri Ulusal Ergenlik Araştırması, saldırıların genellikle önceki bir saldırıya misilleme olarak, intikam için veya provokasyon veya öfke nedeniyle işlendiğini ortaya koymuştur (123). Cambridge'de yukarıda bahsedilen çalışmada, fiziksel kavgaların nedenleri, bir çocuğun tek başına mı yoksa bir grupla mı savaştığına bağlıydı (124). Bireysel kavgalarda, bir çocuk genellikle kıskırtılır, sinirlenir, ve rakibini incitmek veya iç gerilimini azaltmak için rakibini döver. Grup kavgalarında, erkekler genellikle arkadaşlarına yardım etmek için veya saldırıya uğradıkları için dahil olurlar nadiren kızgın oldukları için. Grup kavgaları ise genel olarak daha ciddi bir durum teşkil eder. Genelde barlarda veya sokakta meydana gelen küçük olaylardan sık sık artış gösterir ve silahları, yaralanmalara yol açma ve polisi dahil etme olasılıkları daha yüksek olur. Sarhoşluk, şiddeti hızlandırabilecek önemli bir acil durumsal faktördür. İsveç'te yapılan bir araştırmaya göre, olay anında şiddet suçlularının yaklaşık dörtte üçü ve şiddet kurbanlarının yaklaşık yarısı sarhoştur ve Cambridge araştırmasında çocukların çoğu içki içtikten sonra kavgalara karıştıkları bildirildi (124, 125). Ergen şiddet suçlularının, onları şiddete yol açan durumlara takılma olasılığını artıran ilginç bir özelliği, geniş bir suç yelpazesine dahil olma eğilimlerinin yanı sıra, genellikle çeşitli sorunlu davranışlara sahip olmalarıdır. Genellikle ergen şiddet suçluları, işledikleri suç türleri konusunda uzmanlaşmaktan ziyade daha değişkenlikler gösterirler. Aslında, şiddete başvuran ergenler genellikle şiddet içeren suçlardan daha fazla şiddet içermeyen suç işlemektedir (126-128). Cambridge araştırmasında, 21 yaşına kadar hüküm giymiş şiddet suçluları, şiddet içermeyen suçlardan yaklaşık üç kat daha fazla mahkum olmuşlar (119).

2.3.3. Ergen Şiddetine Yol Açan Risk Faktörleri Nelerdir?

Ergenlerde fiziksel gücün artması ve özellikle orta ergenlik döneminde risk alma davranışlarının artması, dürtü kontrolünün zorlaşması, akran ve arkadaş gruplarının etkisinde kalmanın daha belirgin olması ve ergenin yaşadığı diğer çevre koşullarına bağlı olarak şiddetten hoşlanma ve saldırganca davranma sıklığında artış olması ergenin şiddet davranışına zemin hazırlayan risklere sahip olduğunu göstermektedir. Bu risk faktörleri bireysel olabileceği gibi, aile, akran veya okul gibi yaşanan çevre ile ilişkili olabilir.

Bu dönemde risk faktörleri şiddet davranışlarının etiolojisinde önemli yer almakla beraber bu risk faktörlerine sahip her ergen şiddet davranışı göstermemektedir. Şiddet davranışı olan ergenler risk faktörleri incelendiğinde bazı risk gruplarına ayırılabilirdiği belirlenmiştir;

Bireysel risk faktörleri

Bireysel düzeyde, şiddet içeren davranış potansiyelini etkileyen faktörler biyolojik, psikolojik ve davranışsal özellikleri içerir. Bu faktörler hâlihazırda çocuklukta veya ergenlikte ortaya çıkabilir ve değişen derecelerde kişinin ailesi ve akranlarından ve diğer sosyal ve kültürel faktörlerden etkilenebilir.

Biyolojik Özellikler

Biyolojik Faktörler: Yapılan araştırmalar şiddet davranışlarının genel olarak, frontal lob, temporal lob ve limbik sistem ile ilişkili olduğunu göstermiştir. Ancak nörotransmitter metabolizmasındaki değişiklikler, kolesterol metabolizması, hormonal değişiklikler ve cinsiyet gibi faktörlerle de ilişkili bulunmuştur.

- Frontal lob; karar verme, planlama, yürütücü işlevler, devamlılık ve tutarlılık gösterme, ölçme-değerlendirme, risk-zarar analizi, kişinin davranışını iç ve dış uyaran ve arzulara göre düzenlemesi, duyguların ayarlanması ve davranış kontrolü gibi çoğu önemli beceri ile ilişkili olup frontal lob ile prefrontal korteks maturasyonu ergenlik döneminde devam eder (129). Prefrontal bölge limbik sistem tarafından oluşturulan duyguların, reaksiyonların ve dürtülerin kontrolü ve düzenlenmesinde rol alır. Prefrontal korteks'teki lezyonlar,

subkortikal bölgelerin kontrolünü bozmak suretiyle negatif duygusal reaksiyonlara ve şiddet davranışına yol açar. Bu lezyonlar dikkat, konsantrasyon, bellek, yüksek bilişsel işlevler, dürtülerin düzenlenmesi gibi yürütücü fonksiyonlarda dejenerasyonlara ve dürtü ve negatif uyarınları yanlış okumaya neden olur (130, 131). Çocuk ve ergenlerde travmatik beyin hasarına sonucu ortaya çıkan lezyonlar, özellikle de frontal alanlar, şiddet davranışının artışı ile ilişkilidir.

- Temporal lob ve limbik sistem; Temporal lobun medialinde bulunan limbik sistemin lezyonlarında epizodlar şeklinde öfke nöbetleri görülür. Bu bölgedeki lezyonlarda uyaran olmadan da kontrolsüz ve hedefi belli olmayan saldırgan davranışlar gözlenebilir (129).
- Nörotransmitterler; Prefrontal kortekste bulunan ve dopaminerjik sistemin regülasyonundan sorumlu olan başta serotonerjik sistem olmak üzere birçok nörotransmitter arasındaki dengenin bozulmasıyla dürtüsel agresif davranışlar görülür. Şiddet davranışının ortaya çıkışında serotonin metabolizmasının önemli etkisi vardır. Beyin omurilik sıvısında L-dopa ve norepinefrin'in artması, serotoninin metabolitinin (5-hidroksiindolasetikasit) azalması sonucu saldırgan davranışların arttığı görülürken Gama-Amino Bütirik Asitin (GABA) artışı ise saldırgan davranışları azalttığı görülmüştür (130).
- Endokrinolojik nedenler; Yükselen testesteron düzeyi, şiddet davranışı ile ilişkili bulunmuştur. Prenatal dönemde yoğun testesterona maruz kalmanın erkeklerde şiddet davranışının artmasına neden olduğunu gösteren çalışmalar bulunmaktadır (132). Erkekler testesteron hormonu nedeniyle biyolojik olarak saldırganlığa daha yatkındır. Kadınlarda premenstrual sendrom varlığında görülen östrojen düşüklüğü gibi hormonal değişiklikler saldırgan davranışlara yol açabilir.
- Kolesterol metabolizması; Kolesterol düzeyinin düşüklüğü ve kolesterol metabolizmasındaki bozukluklar şiddet davranışı ile ilişkili olduğu ve bu açıdan biyolojik bir belirteç olabileceği ileri sürülmektedir (133).
- Cinsiyet; Kadınlarda frontal maturasyonun daha erken olması, korpus kallosum hacminin daha büyük olması, hemisferler arası bağlantının daha iyi olması, sözel beceriler gibi biyolojik koruma mekanizmalarının daha yüksek

olması kadınlarda şiddet davranışlarının daha az görülmesinin nedenleri olarak ileri sürülmektedir. Bu nedenlerden kadınlarda bilişsel ve sosyal becerilerin daha erken geliştiği ve kişilerarası ilişkilerdeki sorunlarla daha kolay baş edebildikleri bildirilmektedir. Cinsiyetler arasındaki biyolojik farklılık dışında erkeklerin çevresel stresörlere daha fazla maruz kalması ve merkezi sinir sistemlerinin bu stresörlere daha duyarlı olması da bu farklılığa yol açabildiği düşünülmektedir (134).

- Alkol ve diğer keyif verici maddeler; Alkol kullanımına bağlı bazı beyin fonksiyonlarının inhibe edilmesi dürtü kontrolünün bloke edilmesine ve muhakeme becerisinin azalmasına neden olur. Bu nedenle alkol ve benzeri keyif verici maddelerin şiddet davranışına eğilimi arttırdığı belirtilmektedir.
- Olası biyolojik etkenler arasında, gebelik ve doğumla ilişkili yaralanmalar da bulunmaktadır. Yapılan çalışmalarda, bunların nörolojik hasara neden olabileceği ve bunun da şiddete yol açabileceği gösterilmiştir. Danimarka, Kopenhag'da Kandel ve Mednick tarafından yapılan bir çalışmada (135) 1959-1961 yılları arasında doğan 200'den fazla çocuk izlendi ve doğum sırasındaki komplikasyonların 22 yaşına kadar şiddet nedeniyle tutuklamalar için belirleyici bir gösterge olarak değerlendirildi. Şiddet suçları işledikleri için tutuklanan ergenlerin yüzde sekseni doğumda doğum komplikasyonları nedeniyle yüksek oranda puan alırken, mülkiyetle ilgili suçlar işlediği için tutuklananların oranı % 30 ve sabıka kaydı olmayan ergenlerin oranı ise % 47 olarak belirlendi. Öte yandan gebelik komplikasyonlarının şiddeti anlamlı bir şekilde öngörmediğini belirleyen başka bir çalışmada bir ebeveynin psikiyatrik hastalık öyküsü olduğunda gelecekteki şiddetle güçlü bir şekilde ilişkili olabileceği belirtildi (136). Bu çalışmada, önemli doğum komplikasyonları olan erkeklerin % 32'si şiddet nedeniyle tutuklanırken, yalnızca küçük doğum komplikasyonları olan veya hiç olmayanların oranı % 5 olarak verildi. Ancak bu çalışma çıktısını destekleyen başka bir çalışmaya rastlanmadı (137). Bu nedenle, gebelik ve doğum komplikasyonlarının şiddeti yalnızca veya esasen aile içindeki diğer sorunlarla birlikte ortaya çıktığında öngörmede etkili olabilir. Düşük veya yüksek kalp hızları esas olarak erkeklerde çalışılmış ve her ikisi de uyarılma ve uyarılma düzeylerini artırma girişiminde erkekleri

saldırganlığa ve şiddete yatkın kıldığı gösterilmiştir. (138-141). Bununla birlikte, özellikle bebeklerde ve küçük çocuklarda yüksek kalp hızları, anksiyete, korku ve engellemelerle bağlantılıdır (139). Başka bir araştırmada gebeliğinde sigara içmiş ve suç işlemiş anneleri olan 2.127 erkek çocukta şiddet davranışlarına eğilimlerinin daha fazla olduğu gösterilmiştir (142). Başka bir araştırmada gebeliğinde sigara kullanan 467 annenin ikiz çocukları ile gebeliğinde sigara içmeyen 898 annenin ikiz çocukları karşılaştırılmış ve gebelikte sigara kullanmanın çocuklarda saldırganlık, hiperaktivite ve karşı gelme gibi davranış problemleri ile ilişkili olduğu belirlenmiştir (130, 143). Gebelik döneminde alkol kullanımının fetüste korpus kallosum ve beyin birçok bölgesini olumsuz etkilediği gösterilmiştir. Şiddet davranışının korpus kallosumdaki lezyonlarla ilişkili olduğu gösterilmiştir (144). Hamileliğin ilk ve ikinci trimesterinde annenin protein malnutrisyonuna maruz kalması, fetal dönemde kokaine, hipoksiye maruziyet erişkinlerdeki şiddet davranışı ile ilişkili olabileceği düşünülmektedir.

Psikolojik ve Davranışsal Özellikleri

Ergenlik şiddetini tahmin edebilecek başlıca kişilik ve davranışsal faktörler arasında hiperaktivite, dürtüsellik, zayıf davranış kontrolü ve dikkat sorunları yer alır. Ancak sinirlilik ve kaygı şiddetle olumsuz bir şekilde ilişkilidir. Yeni Zelanda, Dunedin'de 1000'den fazla çocuk üzerinde yapılan bir takip çalışmasında, 18 yaşına kadar şiddet içeren mahkumiyete sahip erkek çocukların davranış kontrolü puanlarının düşüklüğü (örneğin, dürtüsellik ve ısrar eksikliği) mahkum olmayan veya şiddet içermeyen suçlardan mahkum olan 3-5 yaş arası erkek çocuklara kıyasla önemli ölçüde daha yüksekti. (145). Aynı çalışmada, 18 yaşındaki kısıtlama (ihtiyatlılık ve heyecandan kaçınma gibi) ve olumsuz duygusallık (sinirlilik ve yabancılaşma gibi) gibi kişilik faktörleri, şiddet nedenli mahkumiyetler ile anlamlı olarak ters orantılı olduğu gösterilmiştir (146).

Kopenhag, Danimarka (136), Örebro, İsveç (147), Cambridge, İngiltere ve Pittsburgh, PA, Amerika Birleşik Devletleri'nde (148) yürütülen araştırmalarda bu kişilik özellikleri ile hem şiddet mahkumiyeti hem de kendi kendine şiddet arasında bağlantılar olduğu görüldü. Hiperaktivite, yüksek düzeyde cüretkâr veya risk alma

davranışı ve 13 yaşından önce yetersiz konsantrasyon ve dikkat güçlüklerinin tümü, şiddetin erken yetişkinliğe kadar anlamlı bir şekilde yordanmasını sağladı. Cambridge ve Amerika Birleşik Devletleri'nde yapılan çalışmalarda yüksek düzeyde anksiyete ve sinirlilik ile şiddet arasında anlamlı ilişkili bulunmuştur. Okulda düşük zeka ve düşük başarı seviyelerinin sürekli olarak ergen şiddeti ile ilişkili olduğu bulunmuştur (149). Philadelphia projesinde (137), 4 ve 7 yaşlarında sözel ve performans IQ testlerinde zayıf zekâ katsayısı (IQ) puanları ve 13-14 yaşlarında standart okul başarı testlerinde düşük puanlar alan bu kişilerin 22 yaşına kadar şiddetten tutuklanma olasılığını arttırdığı gösterilmiştir. Kopenhag, Danimarka'da 1953'te doğan 12.000'den fazla erkek çocuk üzerinde yapılan bir çalışmada, 12 yaşında düşük IQ puanları alan çocukların, 15-22 yaşları arasında polis tarafından kaydedilen şiddete davranışı olduğu gösterildi. Düşük IQ ile şiddet arasındaki ilişki, sosyoekonomik düzeyi düşük gruptan erkekler arasında en güçlü olduğu gözlemlendi. Dürtüsellik, dikkat sorunları, düşük zekâ ve düşük eğitim kazanımı, beynin frontal loblarda bulunan yürütme işlevlerindeki eksikliklerle bağlantılı olabilir. Bu yürütücü işlevler şunları içerir: dikkat ve konsantrasyonun sürdürülmesi, soyut akıl yürütme ve kavram oluşturma, hedef oluşturma, öngörü ve planlama, kendini izleme ve davranışla ilgili öz farkındalık ve uygunsuz veya dürtüsel davranışlarla ilgili engellemeler (150). Montreal'de yapılan bir başka çalışmada başlangıçta 6 yaşında çalışılan ve 10 yaşından itibaren takip edilen 1100'den fazla çocuktan oluşan vaka grubunda 14 yaşında bilişsel nöropsikolojik testlerle yürütücü işlevler ölçüldü, şiddete karışan ve karışmayan çocuklar arasında önemli bir fark olduğu belirlendi (151). Bulunan bu ilişkinin, sosyoekonomik durum, ebeveynlerin ilk doğumdaki yaşı, eğitim düzeyleri veya aile içinde ayrılma veya boşanma gibi aile faktörlerinden bağımsız olduğu saptandı.

Şizofreni, paranoid bozukluk ve bipolar bozukluğun manik tipi gibi psikotik bozukluklar saldırgan davranışlara yol açabilirler. Bu tür ruhsal hastalıkları olan bireylerde hem kendilerine hem de çevrelerine şiddet uygulama eğilimi gözlenir. Travma sonrası stres bozukluğu, borderline ve antisosyal kişilik bozuklukları olan bireylerde de şiddet davranışına eğilimin olduğu bilinmektedir.

Akran Etkileri

Ergenlik dönemindeki akran etkileri genellikle olumlu ve kişilerarası ilişkileri şekillendirmede önemli olarak kabul edilir, ancak olumsuz etkileri de olabilir. Örneğin suçlu arkadaşlara sahip olmak, ergenlerde şiddetle ilişkilendirilir (152). Yapılan çalışmalarda şiddet davranışı ile uyuşturucu kullanan arkadaşlara sahip olmak arasında bir korelasyon olduğu bulunmuştur (149, 152, 153). Bununla birlikte, bu korelasyondaki nedensel yön - suçlu arkadaşlara sahip olmanın şiddet içeren bir suçludan önce mi yoksa sonra mı geldiği - net değildir (154). Elliott ve Menard tarafından yapılan bir çalışmada, suçluluğun akran bağına neden olduğu ve aynı zamanda, suçlu akranlarla bağlanmanın suçluluğa neden olduğu sonucuna varılmıştır (155).

İlişki Faktörleri

Ergenlerin aileleri, arkadaşları ve akranları ile yani kişilerarası ilişkileriyle ilgili faktörler de saldırgan ve şiddet içeren davranışları güçlü bir şekilde etkileyebilir ve bu da şiddet içeren davranışa katkıda bulunabilecek kişilik özelliklerini şekillendirebilir. Ailelerin etkisi genellikle çocuklukta bu açıdan büyük iken, ergenlik döneminde ise arkadaşlar ve akranlar giderek daha önemli bir etkiye sahip olurlar (156).

Aile Faktörü

Ebeveyn davranışı ve aile ortamı, ergenlerde şiddet davranışının gelişmesinde merkezi faktörlerdir. Çocukların ebeveynler tarafından yetersiz izlenmesi ve denetlenmesi ve çocukları terbiye etmek için sert, fiziksel cezaların kullanılması, ergenlik ve yetişkinlik dönemindeki şiddetin güçlü yordayıcılarıdır, Amerika Birleşik Devletleri'nde yapılan ve 250 erkek çocuğu içeren bir çalışmada 10 yaşlarında zayıf ebeveyn denetimi, ebeveyn saldırganlığı ve sert disiplinin daha sonraki yıllarda 45 yaşlara kadar şiddete mahkûm olma riskini önemli ölçüde artırdığını göstermiştir (157). Yine ABD'de yapılan ve yaklaşık 900 çocuğun takip edildiği bir çalışmada, ebeveynler tarafından 8 yaşında sert ve fiziksel cezalandırılan bu çocuklarda yalnızca 30 yaşına kadar şiddet nedeniyle tutuklanmaları değil, aynı zamanda - erkek çocuklar

için - kendi çocuklarını cezalandırdıkları ve kendi eşlerini istismar ettikleri bulunmuştur(152). 900'den fazla istismara uğramış çocuk ve yaklaşık 700 kontrol grubu üzerinde yapılan bir çalışmada, fiziksel istismar ve ihmale maruz kalmış çocukların, cinsiyet, yaş ve etnik köken gibi diğer faktörlerden bağımsız olarak daha sonra şiddet nedeniyle tutuklanabilecekleri öngörülmüştür (158). Buna benzer çıktıları olan başka çalışmalar da bulunmaktadır (148, 159, 160). Ergenlik ve yetişkin dönemdeki şiddet ile erken çocukluktaki ebeveyn çatışmasıyla (148, 157) ve ebeveynler ile çocuklar arasındaki zayıf bağlanma (83, 161) ile güçlü bir şekilde ilişki bulunmuştur. Ailede çok sayıda çocuk (148, 157); ilk çocuğunu erken yaşta, muhtemelen ergenlik çağında doğurmuş olan bir anne olmak, düşük düzeyde aile uyumu şiddet davranışına neden olan diğer faktörler arasında yer alır (148, 162-164). Diğer sosyal desteklerin yokluğunda bu faktörlerin çoğu, çocukların sosyal ve duygusal işlevlerini ve davranışlarını etkileyebilir. Örneğin bir çalışmada, şiddet uygulayanların şiddet içermeyen suçlulara göre ebeveyn sevgisi ve iyi disiplin ve denetime sahip olma olasılıklarının daha düşük olduğu gösterilmiştir (161). Aile yapısı, daha sonraki saldırganlık ve şiddet için de önemli bir faktördür. Yeni Zelanda, Birleşik Krallık ve Amerika Birleşik Devletleri'nde yapılan araştırmalardan elde edilen bulgular, tek ebeveynli ailelerde büyüyen çocukların şiddet açısından daha büyük risk altında olduğunu göstermektedir (145, 148, 165). Örneğin İngiltere, İskoçya ve Galler'den 5300 çocuk üzerinde yapılan bir araştırmada, doğum ile 10 yaş arasında ebeveyn ayrılığı yaşamak, 21 yaşına kadar şiddet nedeniyle mahkûmiyet olasılığını artırdığı görülmüştür (165). Yeni Zelanda, Dunedin'de yapılan bir çalışmada, 13 yaşında tek ebeveynle yaşayan çocukların, 18 yaşına kadar şiddet suçundan mahkumiyete maruz kaldıkları öngörülmüştür (145). Tek ebeveynli bu durumlarda daha kısıtlı destek ve muhtemelen daha az ekonomik kaynak, tek ebeveynli yaşamının zorlukları ergenler için şiddete dahil olma riskinin artmasına neden olabilir. Genel olarak, ailenin düşük sosyoekonomik durumu gelecekteki şiddetle ilişkilidir. Örneğin, Amerika Birleşik Devletleri'ndeki ergenlere yönelik ulusal bir ankette, düşük sosyoekonomik sınıflardan ergenler arasında kendilerinin bildirdiği saldırı ve soygunun yaygınlığı, orta sınıf ergenlerine göre yaklaşık iki katı bulunmuştur (166). Peru, Lima'da, annenin düşük eğitim düzeyi ve yüksek barınma yoğunluğunun ergenlik şiddeti ile ilişkili olduğu bulunmuştur (167). Brezilya, Sao Paulo'da

ergenlerde yapılan bir araştırmada, düşük sosyoekonomik sınıflardan ergenlerin şiddet kurbanı olma riskinin, yüksek sosyoekonomik sınıflardan olanlara kıyasla önemli ölçüde daha yüksek olduğu bulunmuştur (168). Danimarka (169), Yeni Zelanda (145) ve İsvetç'teki (170) çalışmalardan da benzer sonuçlar elde edilmiştir.

Ebeveyn gözetiminin, aile yapısının ve ekonomik statünün ergenlik şiddetinin yaygınlığını belirlemedeki önemi göz önüne alındığında, ailelerin, savaşlar veya salgın hastalıklar ya da hızlı sosyal değişim nedeniyle dağıldığı yerlerde ergenlerin şiddetinde bir artışın olması beklenebilir. Salgın vakaları ele alındığında, dünya çapında yaklaşık 13 milyon çocuk ebeveynlerinden birini veya her ikisini AIDS nedeniyle kaybetmiştir; bunların %90'ından fazlası, önümüzdeki birkaç yıl içinde milyonlarca çocuğun daha fazla yetim kalacağı Sahra altı Afrika'da bulunmaktadır (171). AIDS'in üreme çağındaki insanlara saldırısı öylesine öksüz çocuk üretiyor ki, pek çok topluluk artık bu çocuklara bakmak için geleneksel yapılara güvenemiyor. Bu nedenle, AIDS salgınının, özellikle ergen şiddet oranlarının çok yüksek olduğu Afrika'da, ergenler arasındaki şiddet üzerinde ciddi olumsuz etkileri olması muhtemeldir.

Topluluk Faktörleri

Ergenlerin yaşadığı topluluklar, aileleri, akran gruplarının doğası ve şiddete yol açan durumlara maruz kalma yolları üzerinde önemli bir etkiye sahiptir. Genel olarak, kentsel alanlardaki erkek çocukların, kırsal alanlarda yaşayanlara göre şiddet içeren davranışlara katılma olasılığı daha yüksektir (83, 148, 166). Kentsel alanlarda, yüksek suç oranlarının olduğu mahallelerde yaşayanların, diğer mahallelerde yaşayanlara göre şiddet içeren davranışlarda bulunma olasılığı daha yüksektir (83, 148).

Çeteler, Silahlar ve Uyuşturucular

Bir bölgede çetelerin, silahların ve uyuşturucuların varlığı, şiddet olasılığını artıran güçlü bir karışımdır. Örneğin Amerika Birleşik Devletleri'nde, bu üç maddenin mahallelerde bir arada bulunması, cinayet nedeniyle çocuk tutuklama oranının neden 1984 ile 1993 arasında iki kattan fazla arttığını (100.000'de 5.4'ten 100'de 14.5'e) açıklayan önemli bir faktör gibi görünmektedir (170, 172, 173). Blumstein, bu artışın aynı dönemde silah taşıma, çete sayısı ve kokain satışı için yapılan savaşlarda meydana

gelen artışlarla bağlantılı olduğunu öne sürdü (174). Daha önce bahsedilen Pittsburgh çalışmasında, uyuşturucu ticaretine başlama, silah taşımada önemli bir artışla aynı zamana denk geldi; 19 yaşındaki ağır uyuşturucu (kokain gibi) satanların %80'inin aynı zamanda silah taşıdığı da görüldü (175). Cinayet kurbanlarının ve faillerinin çoğunun 25 yaşında veya daha ergen olduğu Brezilya'nın Rio de Janeiro kentinde, cinayetlerin, çatışmaların ve yaralanmaların büyük bir kısmından uyuşturucu ticareti sorumlu olduğu bildirilmiştir (176). Latin Amerika ve Karayipler'in diğer bölgelerinde, uyuşturucu kaçakçılığına karışan ergen çeteler, görülmeyenlere göre daha yüksek düzeyde şiddet sergilemektedir (177).

Sosyal Entegrasyon

Bir topluluk içindeki sosyal bütünleşme derecesi de ergenlik şiddeti oranlarını etkiler. Sosyal sermaye, bu tür topluluk entegrasyonunu ölçmeye çalışan bir kavramdır. Kabaca konuşmak gerekirse, sosyal ilişkilerde ve kurumlarda var olan kurallar, normlar, yükümlülükler, karşılıklılık ve güvene atıfta bulunur (178). Sosyal sermayeden yoksun yerlerde yaşayan ergenler, okulda kötü performans gösterme eğilimindedir ve tamamen okulu bırakma olasılıkları daha yüksektir (179). Moser & Holland tarafından (180) Jamaika'da beş fakir kentsel topluluk üzerinde çalışılan bir araştırmada şiddet ile sosyal sermayenin yıkımı arasında döngüsel bir ilişki bulunmuştur. Toplumsal şiddet meydana geldiğinde, belirli bir bölgede fiziksel hareketlilik kısıtlandı, istihdam ve eğitim fırsatları azaldı, işletmeler bölgeye yatırım yapma konusunda isteksizdi ve yerel halkın yeni evler inşa etme veya mevcut mülkleri tamir etme veya iyileştirme olasılıkları azaldı. Sosyal sermayedeki bu azalma - altyapının, olanakların ve fırsatların yok edilmesinden kaynaklanan artan güvensizlik - özellikle ergenler arasında şiddet içeren davranış olasılığını artırdı. 1980-1994 döneminde çok çeşitli ülkelerde sosyal sermaye ve suç oranları arasındaki ilişki üzerine yapılan bir araştırma, topluluk üyeleri arasındaki güven düzeyinin şiddet suçlarının görülme sıklığı üzerinde güçlü bir etkiye sahip olduğunu bulmuştur (178). Wilkinson, Kawachi ve Kennedy (181), düşük sosyal uyumu ve yüksek düzeyde kişilerarası güvensizliği yansıtan sosyal sermaye endekslerinin hem daha yüksek cinayet oranları hem de daha büyük ekonomik eşitsizlikle bağlantılı olduğunu gösterdi.

Toplumsal Faktörler

Çeşitli toplumsal faktörler, ergenler arasında şiddete yol açan koşullar yaratabilir. Bununla birlikte, bu faktörlerle ilgili kanıtların çoğu, kesitsel veya ekolojik çalışmalara dayanmaktadır ve esasen doğrudan nedenlerden ziyade önemli ilişkileri tanımlamak için kullanışlıdır.

Demografik ve Sosyal Değişiklikler

Genç nüfustaki hızlı demografik değişimler, modernleşme, göç, kentleşme ve değişen sosyal politikaların tümü, ergen şiddetindeki artışla ilişkilendirilmiştir (182). Afrika ve Latin Amerika'nın bazı bölgelerinde olduğu gibi, ekonomik krizlerin yaşandığı ve ardından yapısal uyum politikalarının ortaya çıktığı yerlerde, gerçek ücretler genellikle keskin bir şekilde düştü, emeği korumayı amaçlayan yasalar zayıflatıldı veya iptal edildi ve temel altyapı ve sosyal hizmetler gerçekleşmemiştir (183, 184). Yoksulluk, ergenler arasında yüksek nüfus artış oranları yaşayan şehirlerde yoğunlaşmıştır (185). Lauras-Locoh ve Lopez-Escartin (184), Afrika'daki ergenlerin demografik analizlerinde, hızla artan ergen nüfus ile kötüleşen altyapı arasındaki gerilimin okul temelli ve öğrenci isyanlarıyla sonuçlandığını öne sürmüştür. Cezayir'deki ergenlerle yapılan bir ankette Rarrbo (186), hızlı demografik büyüme ve hızlanan kentleşmenin birlikte işsizlik ve aşırı derecede yetersiz konut gibi koşullar yarattığını ve bunun da ergenler arasında aşırı hayal kırıklığı, öfke ve bastırılmış gerilimlere yol açtığını buldu.

Gelir Eşitsizliği

Araştırmalar, ekonomik büyüme ile şiddet ve gelir eşitsizliği ile şiddet arasında ilişki olduğunu göstermiştir (187). Gartner, 1950-1980 döneminde 18 sanayileşmiş ülke üzerinde yaptığı bir çalışmada (188), Gini katsayısı ile ölçülen gelir eşitsizliğinin cinayet oranı üzerinde anlamlı ve pozitif bir etkiye sahip olduğunu bulmuştur. Fkata başka bir çalışmada bu iliş bulunmamıştır (189). Fajnzylber, Lederman & Loayza tarafından (190), 1965 ile 1995 yılları arasında 45 sanayileşmiş ve gelişmekte olan ülke üzerinde yapılan bir araştırmada aynı sonuçlar elde edilmiştir. Gelir eşitsizliğinin

cinayet oranlarıyla güçlü bir şekilde bağlantılı olduğu ve kişi başına düşen gelir düzeyi arttıkça bu oranların da düştüğü belirtilmektedir (191).

Politik Yapılar

Bir ülkedeki yönetişimin kalitesi hem yasal çerçeve hem de sosyal koruma sağlayan politikalar açısından, şiddetin önemli bir belirleyicisidir. Özellikle, bir toplumun, suçluları tutuklayarak ve yargılayarak şiddete ilişkin mevcut yasalarını ne ölçüde uyguladığı, şiddete karşı caydırıcı olması açısından çok önemlidir. Fajnzylber, Lederman ve Loayza tarafından (190), yapılan bir çalışmada cinayetlerin tutuklanma oranının cinayet oranı üzerinde önemli düzeyde olumsuz etkisi olduğu bulunmuştur. Çalışmalarında, nesnel yönetim ölçüleri (tutuklama oranları gibi) suç oranları ile negatif korelasyon gösterirken, subjektif ölçüler (yargıya güven ve algılanan yönetim kalitesi gibi) suç oranları ile sadece zayıf bir şekilde ilişkilendirilmiştir. Dolayısıyla yönetim, özellikle ergenleri etkilediği için şiddet üzerinde bir etkiye sahip olabilir. Brezilya'da çeşitli etnik grupları etkileyen şiddet üzerine yapılan bir çalışmada, polis, adalet sistemi ve cezaevlerinden duyulan memnuniyetsizliğin, resmi olmayan adalet yöntemlerinin kullanımını artırdığı sonucuna varılmıştır (192). Brezilya'nın Rio de Janeiro kentinde de Souza Minayo (177), polisin ergenlere yönelik şiddetin başlıca failleri arasında olduğunu tespit etmiştir. Polis eylemleri- özellikle alt sosyoekonomik sınıflardan ergen erkeklere karşı - fiziksel şiddet, cinsel taciz, tecavüz ve rüşvet içermekteydi. Sanjua'nın (193), adaletin sosyoekonomik sınıfa bağlı olduğu hissini, Venezuela'nın Karakas kentinde marjinalize olmuş ergenler arasında bir şiddet kültürünün ortaya çıkmasında önemli bir faktör olduğunu öne sürmüştür. Benzer şekilde, Aitchinson (194) apartheid sonrası Güney Afrika'da, insan hakları ihlallerinin eski faillerinin cezasız kalmasının ve polisin yöntemlerini önemli ölçüde değiştirememesinin, genel bir güvensizlik hissine katkıda bulunduğu ve şiddet içeren adli işlemler sayısını artırdığı sonucuna varmıştır. Yönetişimin bir başka yönü olan devletin sosyal koruması da önemlidir. Pampel ve Gartner (195) belirli bir süre içinde aynı oranda büyüyen farklı ülkelerin 15-29 yaş grupları arasında neden cinayet oranlarında farklı artışlar gösterdiğini araştırdıkları çalışmada güçlü ulusal sosyal koruma kurumlarının cinayet oranlarıyla ters korelasyon gösterdiğini buldular.

Kültürel Etkiler

Toplumun kalıtsal normlarına ve değerlerine yansıyan kültür, insanların değişen bir ortama nasıl tepki verdiklerini belirlemeye yardımcı olur. Kültürel faktörler, bir toplumdaki şiddetin oranını etkileyebilir- örneğin, çatışmaları çözmek için şiddeti normal bir yöntem olarak kabul ederek ve ergenlere şiddet davranışını destekleyen normları ve değerleri benimsemeyi öğreterek.

Şiddet içeren imgelerin, normların ve değerlerin yayılmasının önemli bir yolu medyadır. Çocukların ve ergenlerin medyanın çeşitli biçimlerine maruz kalması son yıllarda önemli ölçüde artmıştır. Yeni medya biçimleri- video gibi oyunlar, video kasetler ve internet- ergenlerin şiddete maruz kalma riskini arttırmıştır. Çeşitli araştırmalar, televizyonun ülkelere girmesinin şiddet düzeyindeki artışlarla (196-200) ilişkili olduğunu göstermiştir, ancak bu çalışmalar genellikle aynı zamanda şiddet oranlarını da etkilemiş olabilecek diğer faktörleri hesaba katmamıştır (106). Bugüne kadar kanıtların üstünlüğü, televizyonda şiddete maruz kalmanın ani saldırgan davranış olasılığını artırdığını ve uzun vadede ciddi şiddet üzerinde bilinmeyen bir etkiye sahip olduğunu göstermektedir (106). Yeni medya türlerinden bazılarının etkisi konusunda yeterli kanıt yoktur. Çatışmaları çözmek için şiddet içermeyen alternatifler sunmada başarısız olan kültürler, daha yüksek oranlarda ergenlik şiddetine sahip görünüyor. Bedoya Marin ve Jaramillo Martinez (201), Kolombiya'daki çeteler üzerine yaptıkları çalışmada, düşük gelirli ergenlerin genel olarak toplumda şiddet kültüründen nasıl etkilendiği anlatılmaktadır. “Kolay para”nın (çoğu uyuşturucu kaçakçılığı ile ilgili) ve onu elde etmek için gerekli olan her türlü yolun kabul gördüğü ve toplum düzeyinde yolsuzluk yoluyla bir şiddet kültürünün teşvik edildiği öne sürülmektedir.

Kültürel Normlar

İnanç ve Tutumlar

Ebeveyn inanç, tutum ve davranışlarından bağımsız olmayan kültürel ve sosyal normlar, şiddet davranışı dahil olmak üzere bireysel davranışları şekillendirmede oldukça etkilidir. Normlar şiddete karşı koruyabildiği gibi aynı zamanda şiddet kullanımını destekleyebilir ve teşvik edebilir. Örneğin, ya çatışmayı çözmenin normal

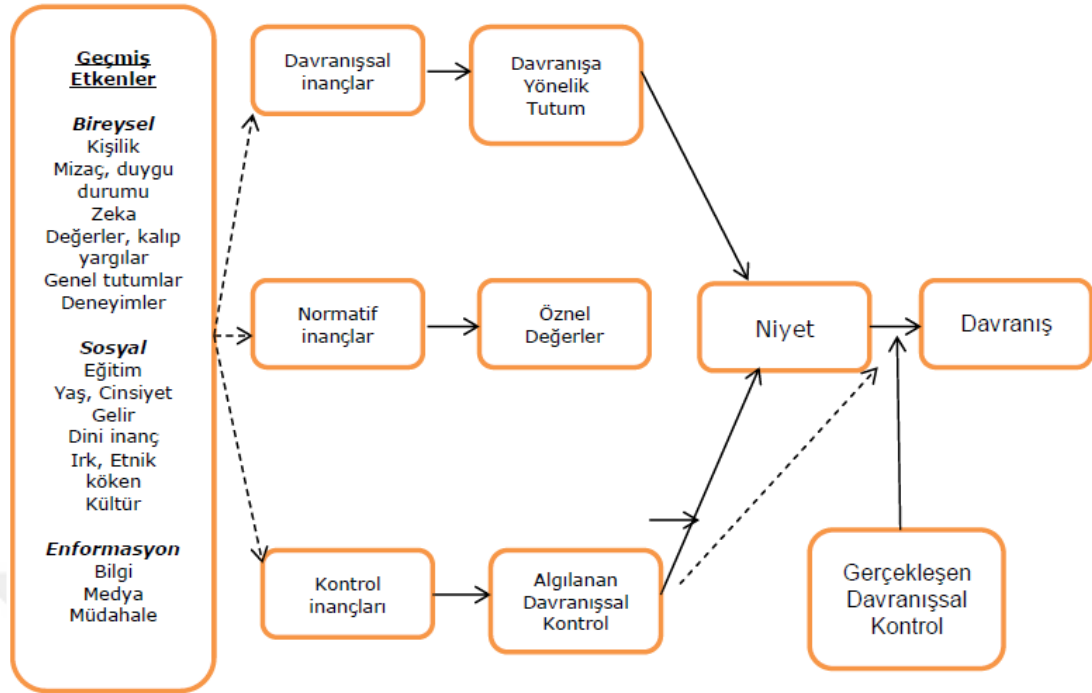
bir yöntemi olarak ya da çocuk yetiştirme sürecinin olağan bir parçası olarak şiddetin kültürel olarak kabulü, kişilerarası şiddet için bir risk faktörüdür (28). Ayrıca, bir tür şiddetin yüksek düzeylerini tecrübe eden ülkelerin neden diğer türlerde de artan düzeylerde deneyim yaşadıklarını açıklamaya yardımcı olabilir (202). Şiddet davranışı, sosyal hoşgörü, fiziksel ceza (202) veya ailede şiddete tanıklık etmek (203,204), medya (205) veya diğer ortamlar aracılığı ile çocuklukta öğrenilir. Bu bağlamda medyada sıklıkla şiddet içerikli çok sayıda habere yer verilmesi, savaşlar, töre gereği ortaya çıkan şiddet davranışları ergeni de bu davranışı öğrenmeye itmektir.

İnançlar, bireylerin kendi iç dünyalarıyla ilgili algıları ve tanımları tarafından üretilen sürekli duygulardır. Bilgi, inanç ve dini duyguları içeren ve bir tür psikolojik olay olan inançlar, genellikle bireysel ilkelerin de kaynağıdır.

İnanç ve davranış ilişkisi; insan zihninin temel süreçleri, kültürel çevre göz ardı edildiğinde aynıdır. İnsanın ortak biyolojik yapısı nedeniyle, zihinler her yerde benzer sezgisel akıl yürütme oluşturur. Bilişsel bilimlerin gösterdiği insan zihni, genel bir amaca hizmet eden araçlardan değil, belirli sorunları çözen alt sistemlerden oluşur. Bu alt sistemler, doğal ve sosyal dünyayı dikkate alarak algı ve bilişi şekillendirir. Dışarıda olanı pasif ve rastgele almıyorlar. İnsan zihninin bu özellikleri, insan düşünce ve eyleminin yenilenmiş biçimlerini belirler ve sınırlar. İnsan zihnindeki belirli dinamikler nedeniyle belirli düşünceler ve eylemler diğer düşünce ve eylemlerden daha sık ortaya çıkacaktır (206).

Tutumu oluşturan unsurlar üç ana başlık altında toplanabilir. Bu faktörlerden ilki zihinsel veya bilgisel faktörler, ikincisi duygusal-hissi faktörler ve üçüncüsü ise davranışsal faktörler olarak belirlenebilir (207). Bir bireyin davranışa yönelik tutumu iki olgudan etkilenir. Bunlar davranışın sonuçları hakkında düşünceler ve olası sonuçların değerlendirilmesidir (208). Günümüzde en yaygın kullanılan sosyal psikoloji teorisi Ajzen'in "Planlı Davranış Teorisi'dir" (209). Bu teori, bireylerin sosyal davranışlarının bazı faktörlerin kontrolü altında olduğunu, belirli sebeplerden kaynaklandığını ve planlı bir şekilde ortaya çıktığını ileri sürmektedir. Teoriye göre, bir bireyin davranışının ortaya çıkması için, önce o davranışa yönelik niyetin gerçekleşmesi gerekir. Ajzen'e göre niyet, bir bireyin bir davranışı gerçekleştirmek için hissettiği arzu seviyesi ve yapmayı planladığı çabanın yoğunluğu olarak tanımlanmaktadır (210). Bu teoriye göre genel olarak birey ilgili davranışı olumlu

değerlendirir ve ilgilendiği sosyal etkileyicilerin de bu davranışı sergilemesine destek olduğunu düşünürse, bu davranışı gerçekleştirme niyetinde olacaktır. Diğer bir deyişle planlanmış davranış teorisine göre, insanların toplumsal davranışları belirli etmenlerin kontrolü altında olup belirli nedenlerden kaynaklanır ve planlanmış bir şekilde meydana gelir. Bir bireyde bir davranışın ortaya çıkabilmesi için öncelikle davranışa yönelik amacının olması gerekir. Davranışa yönelik amacı etkileyen etmenler; davranışa yönelik tutum, öznel normlar ve algılanan davranış kontrolü dür. Bu etmenler de davranışsal (tutumusal) inançlar, normatif inançlar ve kontrol inançları'nın etkisi altındadır. Bu inançlar, oluşacak olan davranışın aynı zamanda sonuçlarını oluşturur. Şekil 2.2'de de görüleceği gibi sadece davranışa yönelik amacın etkisiyle, inançların tutumları, tutumların niyetleri tahmin edebileceği söylenmektedir (210).

Şekil 2.2. İnanç, tutum ve davranış arasındaki ilişki (210)

Tutumu Oluşturan Zihinsel ve Bilgisel Etmenler

Bir tutumun zihinsel yönü, bireyin tutumun öznesi olan nesneye olan inancıdır. Birey, tutum konusu olan durum hakkında bazı kaynaklardan bilgi alır, kendi zihinsel yapısına uygun olarak sahip olduğu bilgiyi diğer bilgilerle birleştirerek bir inanç sistemine ulaşır. Bu inanç sistemi doğru veya yanlış olabilir, ancak bireyseldir. Değerler ise davranışın arkasında yatan tutumları yansıtır. Öznel değerler, belirli durumlarda beklenen davranış ve davranış kalıplarıdır. Diğer bir deyişle öznel değerler, davranışın gerçekleştirilip gerçekleştirilmemesi yönünde hissedilen sosyal baskıya işaret eden sosyal bir etkidir (209). Daha açık bir ifadeyle bireyin, başkalarının onun davranışları hakkında ne düşüneceğiyle ilgili inançları ve bireyin bu beklentilere ne düzeyde uyacağı niyetini etkilemektedir. Öznel değerlerin öğrenilmesinde içselleştirme önemli yer tutar. Birey, herhangi bir değeri içselleştirdiği ölçüde onu benimseyerek davranır. (208, 211-213) (Şekil 2.3.).

Şekil 2.3. Tutum, inanç ve değerler arasındaki İlişki (© University of Reading)

Tutumunu Oluşturan Duygusal Faktörler

Tutumunu meydana getiren duygusal faktörler, kişinin tutuma konu olan heyecanlarını ifade eder. Tutuma konu olan nesne beğenilir veya beğenilmez, sevilir veya sevilmez; bu tür yargılar aynı zamanda tutumun duygusal yönünü de ortaya çıkarır. Örneğin, bir sanatçıyı seviyorsanız, filmlerini veya televizyon şovlarını kaçırmazsınız.

Tutumunu Oluşturan Davranışsal Faktörler

Davranışı gösterecek olan kişinin o davranışın gerçekleşmesine karşı olan pozitif veya negatif olan değerlendirmesidir. Tutum ve davranış arasında karmaşık bir ilişki vardır. Tutumlar davranışları etkiler davranışlar da tutumu etkilemektedir ve davranışlar tutumları değiştirebilir. Tutum nesnesine yönelik olumlu ya da olumsuz bakış açısı davranışlar üzerinde etkili olabilir. Davranışların ve tutumların birbiriyle ilişkili olması, bu ilişkinin her zaman birbirini takip ettiği anlamını taşımaz. Bazen bir kişi medyadaki şiddet görüntülerinden nefret etse de şiddet içeren filmler seyredebilir. Çünkü tutum, davranışı etkileyen birçok faktörden sadece biridir. Tutumların davranışlar üzerindeki etkisi bazen zayıflayabilir ve iyice kaybolabilir ve sosyal normlar kişi için daha önemli hale gelebilir. Tutumlar, normlar zayıf olduğunda veya sosyal baskı olmadan davranışı daha fazla etkiler (214).

2.3.4. Şiddetin Ergen Sağlığı Üzerindeki Etkileri

Şiddetin ergenler üzerindeki en büyük etkisi, maruz kalarak ya da tanık olarak şiddeti öğrenmeleri ve geleceğin şiddet uygulayanları veya istismarcıları olma olasılıklarıdır. Bir erkek ergen, babasının annesine şiddet uyguladığına tanıklık ettiğinde, kadınlara yönelik şiddetin normal bir davranış biçimi olduğunu öğrenecek ve yaşamlarındaki her türlü sorunu gidermede şiddetin çözüm olduğuna inanacaktır. Yapılan bir araştırma, çocuklukta fiziksel şiddet öyküsü olanların kendi çocuklarını istismar etme arasında anlamlı ilişki olduğunu desteklemiştir (215). Şiddetin fiziksel etkileri, çeşitli sakatlıklar, kırıklar, beyin kanamaları, iç organ yaralanmaları, ortopedik sakatlıklar, felç, havale, zekâ özürü, çeşitli organ yetersizlikleri ve bu hasarların çok ağır olması durumunda ise ölüm gibi sonuçlara neden olabilir. Yaşama tutunanlarda ise depresyon, kaygı bozukluğu, sosyal uyumsuzluk, dışa vurum ya da içe atım sorunları, karşı olma ve karşı gelme bozuklukları gibi ruhsal sorunlar gelişebilir. Dahası şiddet içeren evlerde büyüyen ergenler, madde kullanımı, intihar ve evden kaçmalar bakımından büyük riskler taşırlar (216). Okullarda vuku bulunan şiddet olaylarının ergenlerde post travmatik strese ve saldırgan davranışlara neden olduğu bildirilmektedir (217). Okulda akademik ve davranışsal problemler, konversif tablolar, panik ataklar yaşayabilir ve suça eğilim gösterebilirler. Duygusal zorbalık, diğer tüm zorbalık biçimlerinden daha fazla bir düzeyde benlik saygısına tesir etmekte, daha sık depresyon ve artmış kaygıyı düzeyine sebep olmaktadır. Zorbalığın biçimi ne olursa olsun, buna maruz kalmanın benlik saygısını olumsuz yönde etkilediği, zorbalığa maruz kalmanın durumluk ve sürekli kaygının yanında depresyon belirtilerini de etkilediği belirtilmektedir (218). Yapılan bir çalışmada gençlerin depresif belirti ve kaygı düzeyleri ile akran zorbalığına maruz kalmaları arasında pozitif bir ilişkiden bahsedilmiş ve içe yönelim biçimindeki problem davranışlar sergileme ile fiziksel zorbalığa maruz kalma arasındaki ilişkinin ise daha güçlü olduğu bildirilmiştir (219). Sözel şiddette uğrayan ergenlerde özgüven eksikliği, tedirginlik, sinirlilik, korku, depresyon, içe kapanma, isteksizlik ve ümitsizlik gibi birçok psikolojik soruna rastlanılmaktadır (216, 220). Cinsel istismara maruz kalmış ergenlerde ise suçluluk hissi ve depresyon görülebilir. Cinsel istismara bağlı olarak genital hasar, hamilelik ve cinsel yolla bulaşan hastalık kapma gibi fiziksel zararlar ortaya çıkabilir. Çocukluk döneminde cinsel istismara maruz kalanlar, ergenlik

döneminde diğer yaş gruplarından daha fazla gebe kaldıkları bildirilmiştir (221). Amerika'da 1990'lı yılların başlarında yapılan çalışmalar, çocukluk döneminde cinsel istismar ile adolesan gebelikler arasında güçlü bir ilişkiden bahsedilmiş ve bunun sonucu olarak bu yaşlarda cinsel istismara maruz kalan kişilerin, erken yaşta cinsel ilişkiye başlama, ilaç ve alkol kullanımı, çok sayıda cinsel partnere sahip olma ve yetersiz kontraseptif kullanımı gibi birçok üreme sağlığına ilişkin riskli davranışlar gösterdiklerinden söz edilmiştir (221). İleri düzeyde konsantrasyon bozukluğu; karışıklık, travmatik olaylar hakkında istemsiz olarak akla gelen düşünceler, kendi kendine yeterlilikte azalma, kontrolü kaybetme korkusu, yeme bozuklukları, uyku bozukluğu, kabuslar, abartılı ürkme ve psikosomatik belirtileri kapsamaktadır. Kişinin travma öncesi dönemlerdeki baş etme becerileri travmanın etkisiyle unutulabilir, güvensizlik ve çaresizlik duyguları şeklinde devam edebilir. Bir çalışmada, 18-20 yaşları arasında sevgi ve saygıya dayalı bir aile ortamı içinde yaşayan gençler ile reddedilen, gereksinimleri karşılanmayan gençler arasındaki davranışsal farkların olduğu öne sürülmüştür (222). Sevgi ve saygıya dayalı bir aile ortamı içinde yetişen gençlerin kendini kabul düzeyi yüksek, sosyal ilişkilerinde başarılı, bağımsız bireyler oldukları gözlenirken, reddedilen ve kısıtlanan gençlerin ise içine kapanık, kendilerine fiziksel zarar veren, çevresine saldırganca davranan kişiler oldukları saptanmıştır (222).

2.3.5. Ergen Şiddetini Önlemeye Yönelik Tedbirler

Ergen şiddetini önlemek için ulusal programlar tasarlarken, yalnızca bireysel bilişsel, sosyal ve davranışsal faktörleri değil, aynı zamanda bu faktörleri şekillendiren sosyal sistemleri de ele almak önemlidir. Toplumda giderek yayılan şiddetin hem failleri, mağdurları, hem de çaresiz izleyicileri olan ergenler, içine düştükleri kaostan çıkış yolunu bulamayabilirler. Bunun için ulusal ve yerel düzeyde bazı tedbirlerin alınması gerekmektedir. Bunlar şöyle sıralanabilir (223):

- Çocuk ve gençleri şiddetten korumak için toplumsal sebeplerin ortadan kaldırılmasına yönelik çalışmalar yürütmek
- Umutlarını muhafaza etmelerini desteklemek için olumlu ve yapıcı düşünebilme becerilerini geliştirmek
- Kendini anlama ve anlatma fırsatları yaratmak

- Psikolojik gelişimi için yeterli uzman desteği sağlamak
- Toplumsal şiddet konusunda siyasilere ortak çalışmalar yürütmek
- Ailelerin ve öğretmenlerin çocukları ile daha çok ilgilenmesini sağlamak
- Onları sanat, spor veya bilimsel çalışmalara yönlendirmek
- Üretkenliklerini arttırmak
- Ruh sağlığına söylemlerimizde verdiğimiz önemi eylemlerimize yansıtarak; çocukların ve gençlerin ruh sağlığını korumaya dönük toplumsal, ücretsiz programlara öncelik vermek

Bireysel Yaklaşımlar

Ergen şiddetine karşı en yaygın müdahaleler, bireysel beceriler, tutumlar ve inançlarla ilişkili koruyucu faktörlerin düzeyini arttırmayı hedeflemiştir. Çocuklara okulda başarı için gerekli becerileri erken yaşta tanıtan ve bu nedenle gelecekteki akademik başarı olasılığını arttıran programlar, bir çocuğun okulla olan bağlarını güçlendirebilir ve başarıyı ve öz saygıyı artırabilir (224). Bu tür programların prototiplerinin uzun vadeli takip çalışmaları, şiddet içeren ve diğer suçlu davranışlara daha az katılım dahil olmak üzere çocuklar için olumlu faydalar sağladığı bulunmuştur (225-227).

Çocuklarda antisosyal ve saldırgan davranışları ve ergenler arasında şiddeti azaltmaya yönelik sosyal gelişim programları yapılır. Bunlar genellikle akranlarla, yetkinliği ve sosyal becerileri geliştirmeyi ve genel olarak olumlu, arkadaşça ve işbirlikçi davranışları teşvik etmeyi içerir (228). Bu tür programlar evrensel olarak veya sadece yüksek riskli gruplara sağlanabilir ve çoğunlukla okul ortamlarında yürütülür (226, 227). Tipik olarak, aşağıdakilerden birine veya birkaçına odaklanırlar (230): (i) öfkeyi yönetmek (ii) davranışın değiştirilmesi (iii) sosyal bir bakış açısı benimsemek (iii) moral gelişimi (iv) sosyal beceriler geliştirmek (v) sosyal sorunları çözmek(vi) anlaşmazlıkları çözmek

Bu sosyal gelişim programlarının ergen şiddetini azaltmada ve sosyal becerileri geliştirmede etkili olabileceğine dair kanıtlar bulunmaktadır (231-233). Sosyal ve yetkinlik becerilerini vurgulayan programlar, ergenlerin şiddeti önleme stratejileri içinden en etkili olanlar arasında görünmektedir (106). Ayrıca, ortaokul öğrencilerinden ziyade okul öncesi ve ilkokul ortamlarında çocuklara verildiğinde

daha etkili olduğu görülmüştür. Sınıfta davranış tekniklerini kullanan bir sosyal gelişim programına örnek olarak, Norveç, Bergen'deki ilkokul ve ortaokullarda başlatılan zorbalığı önleme programı verilebilir. Bu müdahale kullanılarak zorbalık vakaları 2 yıl içinde yarı yarıya azaltılmıştır (234). Program İngiltere, Almanya ve Amerika Birleşik Devletleri'nde benzer etkilerle yeniden üretilmiştir (106).

Etkili olabilecek kişileri hedefleyen diğer müdahaleler arasında aşağıdakiler yer alır, ancak bunların şiddet içeren ve saldırgan davranış üzerindeki etkilerini doğrulamak için daha fazla kanıt ihtiyacı vardır (235, 236): (i) çocuğa kötü muameleyi ve daha sonra şiddet içeren davranışta bulunma riskini azaltmak için istenmeyen gebelikleri önleme programları; (ii) benzer nedenlerle, doğum öncesi ve doğum sonrası bakıma erişimi arttırmaya yönelik programlar; (iii) akademik zenginleştirme programları; (iv) şiddet riski yüksek olan gençleri orta öğretimi tamamlamaları ve yüksek öğrenim kurslarına devam etmeleri için teşvikler; (v) imkanlardan yoksun gençler ve genç yetişkinler için mesleki eğitim.

Ergen şiddetini azaltmada etkili görünmeyen programlar şunları içerir (106): (a) bireysel danışmanlık; -silahların güvenli kullanımı konusunda eğitim; (b) hapisane yaşamının acımasızlığını anlatan hapisane mahkumlarıyla toplantıları içeren şartlı tahliye ve şartlı tahliye programları; (c) genç suçluları yetişkin mahkemelerinde yargılamak; (d) psikiyatri kurumlarında veya ıslah kurumlarında yer alan yatılı programlar; (e) uyuşturucu kullanımı hakkında bilgi sağlayan programlar. Suçlu ergenlere yönelik temel askeri eğitime (“önyükeme kampları”) yönelik programların, bazı çalışmalarda, tekrar eden suçlarda artışa yol açtığı bulunmuştur (106).

Tutumlar ve İnançlarla İlişkili Koruyucu Faktörlerin Düzeyini Artırmak

Kültürel normlar, şiddet algısını etkiler ve tanımını şekillendirir (237, 238). İnançlar ve kültürel normlar genellikle yalnızca failerin değil, aynı zamanda mağdurların da şiddeti normal, hak edilmiş ve haklı görmesinin nedenidir. Bu çok endişe vericidir, çünkü hem mağdur hem de fail şiddeti haklı çıkardığında ya da şiddeti kabul ettiğinde şiddetin görülme olasılığı daha fazladır (239). Daha önce de değindiği gibi şiddetin kökenlerini anlamak, kültürel normlar, önyargılar ve şiddeti teşvik etmek veya meşrulaştırmak için inançlar dikkate alınması gereken faktörlerdir. Yukarıda

belirtildiği gibi, şiddeti teşvik eden veya meşrulaştıran kültürel norm ve inançlar, şiddetin uygulanmasına ilişkin faktörlerdir ve önyargılar, kişisel, ilişkisel, toplumsal ve sosyal faktörler gibi şiddetle ilgili diğer faktörlerle ilgilidir.

Sosyal bir nesneye veya eyleme ilişkin inanç ve duyguları anlamının bir yolu, tutum değerlendirmesidir (240). Tutumlar, “bir nesneye, kişiye veya duruma yönelik nispeten sabit bir duygu, yatkınlık veya inançlar kümesidir” (241, 242). En güçlü tutumlar kendi deneyimlerimizle desteklense de, tüm sosyal nesnelere denemek mümkün değildir; dolayısıyla tutumlar genellikle sosyal öğrenme yoluyla oluşturulur (243). Araştırmacılar, şiddete karşı olumlu tutumların şiddete yönelik olumlu tutumlarla, şiddetin uygulanmasının da şiddete karşı olumlu tutumlarla ilişkili olduğunu düşünmektedir. Örneğin, sosyal öğrenme teorisi düşünüldüğünde, evde ve / veya toplumda şiddete maruz kalan ve/veya gözlemleyen çocuklar ve ergenler, saldırgan davranışlarda bulunmanın yanı sıra kişilerarası şiddete karşı sağlıklı tutumlar geliştirebilirler (244). Akranlar arasındaki şiddete ilişkin çalışmalar, bu davranışı egzersizi ile haklı çıkaran tutumlar arasında bir bağlantı keşfetmiştir (245-251).

Şiddete yönelik tutumlar ile ilgili olarak ergenlerde yapılan araştırmalar, ergenlerin, cesaret, cinsiyetçi inançlar ve aile içi şiddete yönelik gerekçelendirmenin bir tepkisi olarak akranlarına yönelik şiddeti meşrulaştıran tutumlarını göstermiştir (252, 253). Ayrıca, cesarete ve cinsiyetçi inançlara tepki olarak akranlara yönelik şiddeti gerekçelendirme ve aile içi şiddeti gerekçelendirme faktörlerinin erkeklerde kadın ergenlere göre daha yüksek olduğu, hoşgörülü inançlar ve şiddeti reddetme faktörlerinin kadınlarda erkeklerden daha yüksek olduğu ortaya çıkmıştır (253). Ayrıca psikolojik değerler, bilgelik ve bilgi, cesaret, insani yaklaşım, adalet, ölçülülük ve aşkınlık puanlarının yüksek olması kadına yönelik en az cinsiyetçi tutumlarla ilişkili görünmektedir (254). Bu sonuçlar, şiddete yönelik tutumlar diğer araçlar kullanılarak ölçüldüğünde elde edilen sonuçlarla uyusmaktadır.

İlişki Yaklaşımları

Diğer bir yaygın önleme stratejileri dizisi, gençlerin düzenli olarak etkileşimde buldukları diğerleriyle olan ilişkilerinin türünü etkilemeye çalışarak ergen şiddetini ele alır. Bu programlar, ebeveynler ve çocuklar arasındaki duygusal ilişkilerin

eksikliği, akranların şiddete başvurmaları için uyguladıkları güçlü baskılar ve bakım veren bir yetişkinle güçlü bir ilişkinin olmaması gibi sorunları ele almaktadır.

Ev Ziyareti

Ergen şiddetini önlemeye yönelik aile temelli yaklaşımlardan biri de ev ziyaretidir. Bu, bebeklik döneminde (0-3 yaş) bir hemşire veya başka bir sağlık uzmanının çocuğun evine düzenli ziyaretlerini içeren bir müdahaledir. Bu tür bir program, Avustralya, Kanada, Çin (Hong Kong Özel İdari Bölgesi (SAR), Danimarka, Estonya, İsrail, Güney Afrika, Tayland ve Amerika Birleşik Devletleri dahil dünyanın birçok yerinde uygulanmaktadır. Amaç, düşük gelirli anneler, ilk çocuğunu bekleyen veya yakın zamanda çocuk sahibi olmuş aileler ve çocuklarını istismar etme riski yüksek aileler veya başka sağlık problemleri yaşayanlar için eğitim, destek, danışmanlık, izleme ve sevk sağlamaktır (224, 233). Ev ziyareti programlarının şiddeti ve suçu azaltmada önemli uzun vadeli etkileri olduğu bulunmuştur (234, 236, 255-257). Bu tür programlar çocuğun hayatında ne kadar erken verilir ve süreleri ne kadar uzun olursa faydaları o kadar büyük görünür (106).

Ebeveynlik Eğitimi

Ebeveynlik üzerine beceri eğitim programları, aile ilişkilerini ve çocuk yetiştirme tekniklerini geliştirmeyi ve böylece ergen şiddetini azaltmayı amaçlamaktadır. Amaçları arasında ebeveynler ve çocukları arasındaki duygusal bağları geliştirmek, ebeveynleri tutarlı çocuk yetiştirme yöntemlerini kullanmaya teşvik etmek ve çocuk yetiştirirken özdenetim geliştirmelerine yardımcı olmaktır (230). Ebeveynler için kapsamlı bir eğitim programı örneği, Avustralya'daki Üçlü-P-Pozitif Ebeveynlik Programıdır (258). Bu program, tüm ebeveynlere ulaşmak için toplum temelli bir medya kampanyası ve ebeveynlik uygulamalarını iyileştirmek için birinci basamak hekimleriyle konsültasyonları kullanan bir sağlık hizmeti bileşeni içerir. Ciddi davranış sorunları riski taşıyan çocukları olan ebeveynlere ve ailelere de yoğun müdahaleler sunulmaktadır. Program - veya onun unsurları - Çin (Hong Kong ÖİB), Almanya, Yeni Zelanda, Singapur ve Birleşik Krallık'ta uygulanmaktadır (259).

Çeşitli değerlendirme çalışmaları, ebeveynlik eğitiminin başarılı olduğunu bulmuştur ve antisosyal davranışı azaltmada uzun vadeli bir etkiye dair bazı kanıtlar

vardır (260-263). Amerika Birleşik Devletleri Kaliforniya'da ciddi suç biçimlerini önlemek için erken müdahalelerin maliyet etkinliği üzerine bir çalışmada, çocukları saldırgan davranış sergileyen ebeveynlere yönelik eğitimin harcanan her milyon ABD doları için 157 ciddi suçu (cinayet, tecavüz, kundakçılık ve soygun gibi) önlediği tahmin edilmiştir (264).

Mentorluk Programları

Olumlu bir yetişkin rol modeliyle sıcak ve destekleyici bir ilişkinin ergen şiddeti için koruyucu bir faktör olduğu düşünülmektedir (106, 233). Bu teoriye dayanan rehberlik programları, özellikle antisosyal davranış açısından yüksek risk altında olan veya tek ebeveynli bir ailede büyüyen bir genci, aile dışından bakıcı bir yetişkin, bir akıl hocası ile eşleştirir (265). Mentorlar kendinden yaşça ve bilişsel olarak daha ilerideki sınıf arkadaşları, öğretmenler, danışmanlar, polis memurları veya topluluğun diğer üyeleri olabilir. Bu tür programların amacı, gençlerin becerilerini geliştirmelerine yardımcı olmak ve rol modeli ve rehberi olan biriyle sürekli bir ilişki sağlamaktır (230). Olumlu bir mentorluk ilişkisinin okula devam ve performansı önemli ölçüde artırabileceğine, uyuşturucu kullanma olasılığını azaltabileceğine, ebeveynlerle ilişkileri geliştirebileceğine ve antisosyal davranış biçimlerini azaltabileceğine dair kanıtlar mevcuttur (266).

Terapötik ve Diğer Yaklaşımlar

Ergen şiddetini önlemek için ailelerle birlikte terapötik yaklaşımlar da kullanılmıştır. Bu tür terapinin pek çok biçimi vardır, ancak ortak hedefleri ebeveynler ve çocuklar arasındaki iletişimi ve etkileşimleri iyileştirmek ve ortaya çıkan sorunları çözmektir (230). Bazı programlar ayrıca ailelerin anti sosyal davranışa katkıda bulunan çevresel faktörlerle başa çıkmalarına ve toplumdaki kaynakları daha iyi kullanmalarına yardımcı olmaya çalışır. Aile terapisi programları genellikle maliyetlidir, ancak bunların aile işlevlerini iyileştirmede ve çocuklarda davranış sorunlarını azaltmada etkili olabileceğine dair önemli kanıtlar vardır (267-269). Fonksiyonel Aile Terapisi (270) ve Multisistemik Terapi (271), Amerika Birleşik Devletleri'nde, diğer tedavi programlarından daha düşük maliyetlerle çocuk suçluların şiddet içeren ve suçlu davranışlarını azaltmada olumlu, uzun vadeli etkileri olduğu

gösterilen iki özel yaklaşımdır (106). Etkili olabilecek gençlik ilişkilerini hedefleyen diğer müdahaleler şunları içerir (106): (i) ebeveyn katılımını teşvik etmek için ev-okul ortaklığı programları; (ii) yetişkinlere yönelik özel ders verme gibi telafi edici eğitim. Ergen şiddetini azaltmada etkili görünmeyen gençlik ilişkilerini ele alan programlar şunları içerir (221): (a) Akran arabuluculuğu - öğrencilerin anlaşmazlıkları çözmelerine yardımcı olmak için öğrencilerin katılımı. (b) Akran danışmanlığı. (c) Ergen davranışını yeniden yönlendirme ve akran grubu normlarını değiştirme - bunların her ikisi de yüksek şiddet riski taşıyan gençleri geleneksel faaliyetlere yönlendirmeye çalışır, ancak tutumlar, başarılar ve davranışlar üzerinde olumsuz etkileri olduğu gösterilmiştir (106).

Toplum Temelli Çabalar

Topluluk faktörlerini ele alan müdahaleler, gençlerin birbirleriyle etkileşime girdiği ortamları değiştirmeye çalışan müdahalelerdir. Basit bir örnek, yetersiz aydınlatılmış alanların şiddetli saldırıların meydana gelme riskini artırabileceği durumlarda sokak aydınlatmasının iyileştirilmesidir. Bireysel faktörlere veya gençlerin başkalarıyla olan ilişkilerine odaklanana göre, gençlik şiddetine ilişkin toplum temelli stratejilerin etkinliği hakkında ne yazık ki daha az şey bilinmektedir.

Topluluk Polisliği

Toplum veya sorun odaklı polislik, dünyanın birçok yerinde ergen şiddetini ve diğer cezai sorunları ele almak için önemli bir yasa uygulama stratejisi haline gelmiştir (272). Pek çok biçimi olabilir, ancak temel bileşenleri topluluk ortaklıkları oluşturmak ve topluluk sorunlarını çözmektir (273). Örneğin bazı programlarda polis, şiddete tanık olmuş, tecrübe etmiş veya işleyen gençleri belirlemek ve yönlendirmek için ruh sağlığı uzmanlarıyla iş birliği yapmaktadır (274). Bu tür bir program, polisin ergen şiddet mağdurları veya failleriyle günlük temas kurması gerçeğine dayanmaktadır. Daha sonra onlara özel eğitim sağlar ve onları - gençliğin gelişiminin erken bir aşamasında - uygun ruh sağlığı uzmanlarıyla ilişkilendirir (273). Yararlı bir yaklaşım gibi görünse de bu tür bir programın etkinliği henüz belirlenmemiştir. Topluluk polisliği programları Rio de Janeiro, Brezilya ve San Jose', Kosta Rika'da bir nebze kadar başarıyla uygulanmıştır (275, 276). Kosta Rika'da, bu programın hem suçta hem

de algılanan kişisel güvensizlikte düşüşle ilişkili bulunmuştur (277). Bu tür programların daha titiz bir şekilde değerlendirilmesi gerekir, ancak yerel sakinlere daha iyi koruma sağlarlar ve düzenli polis hizmetlerinin eksikliğini telafi ederler (275).

Alkol Mevcudiyeti

Suç ve şiddeti ele almaya yönelik bir başka toplum stratejisi, alkol bulunabilirliğini azaltmaktır. Daha önce de belirtildiği gibi alkol, şiddeti hızlandırabilecek önemli bir durumsal faktördür. Alkol bulunurluğunu azaltmanın suç oranlarına etkisi, Yeni Zelanda'nın küçük bir bölgesinde yürütülen 4 yıllık uzunlamasına bir çalışmada incelenmiştir (277). Çalışma süresi boyunca iki deney kasabası ve dört kontrol kasabasında ciddi cezai suçların (cinayet ve tecavüz) ve diğer suçların (mülk ve trafikle ilgili) oranları karşılaştırıldı. Her iki tür suç da deneysel kasabalarda azalırken ve kontrol kasabalarında artarken, alkol bulunabilirliğinin azaldığı alanlarda 2 yıl boyunca suç oranları önemli ölçüde düştü. Ancak müdahalenin gençler arasındaki şiddet davranışını ne ölçüde etkilediği veya böyle bir yaklaşımın diğer ortamlarda ne kadar işe yarayacağı açık değildir.

Müfredat Dışı Etkinlikler

Spor, sanat, müzik, drama ve haber bültenleri üretme gibi ders dışı etkinlikler, ergenlere yapıcı grup etkinliklerine katılma ve bunları tanınma fırsatları sağlayabilir (106). Ancak birçok toplulukta, bu tür etkinlikler ya eksiktir ya da çocukların bunları uygulamak için okul saatleri dışında güvenle gidebilecekleri yerler yoktur (278). Okul sonrası programlar, çocuklara ve gençlere bu imkanları sağlar. İdeal olarak, bu tür programlar kapsamlı - gençlik şiddeti ve suçu için tüm risk faktörlerini ele almak- ,gelişimsel olarak uygun; ve uzun süreli olmalıdır (279).

Mozambik, Maputo'daki Essor (280), iki düşük gelirli mahallede ergen suçluluğunu ele almak için tasarlanmış bir topluluk programı örneğidir. 13 ile 18 yaş arasındaki ergenleri hedefleyen program, kendini ifade etmeyi ve takım oluşturmayı teşvik etmek için spor ve boş zaman aktiviteleri sunuyor. Program personeli ayrıca düzenli ev ziyaretleri yoluyla gençlerle iletişim kurar. Programın uygulanması sonucu, 18 aylık bir süre boyunca yapıcı davranışlarda ve ebeveynlerle iletişimde önemli gelişmelerin yanı sıra antisosyal davranışta önemli bir düşüş olduğu gösterilmiştir.

Toplumsal Yaklaşımlar

Şiddeti azaltmak için sosyal ve kültürel ortamı değiştirmek - örneğin, iş programları oluşturarak veya ceza adaleti sistemini güçlendirerek - şiddeti teşvik eden yerleşik kültürel normları ve değerleri değiştirmeyi amaçlamaktadır. Kentsel alanlarda yoksulluğun yoğunlaşmasını azaltmaya yönelik politikalar, gençler arasında şehir genelinde aralıklı olarak silah taşıma yasağının getirilmesi gibi silahlı şiddetle mücadele programlarının geliştirilmesi (281) ve çete şiddetini bastırmak için stratejiler geliştirmek gencin şiddetle mücadelesinde etkili olabilir.

Diğer Yaklaşımlar

Ergen şiddetinin önlenmesinde etkili olabilecek sosyoekonomik ve kültürel faktörleri ele alan ancak yeterince değerlendirilmemiş diğer stratejiler şunlardır (275, 282): (a) sosyal normları değiştirmeye ve sosyal yanlısı davranışları teşvik etmeye yönelik halkı bilgilendirme kampanyaları; (b) medya şiddetini azaltma çabaları; (c) gelir eşitsizliğini azaltmaya yönelik programlar; (d) hızlı sosyal değişimin etkilerini azaltmaya yönelik faaliyetler ve politikalar; (e) polis ve yargı sistemlerini güçlendirme ve iyileştirme çabaları; (f) eğitim sistemlerinde kurumsal reformlar.

Risk faktörlerinin ve önleme stratejilerinin gözden geçirilmesinden de anlaşılacağı gibi, gençlik şiddeti birçok faktör arasındaki karmaşık etkileşimden kaynaklanmaktadır ve bu sorunu önemli bir şekilde azaltma çabalarının çok yönlü olması gerekecektir. İdeal olarak, programlar gençlere çoklu etki sistemleri (birey, aile, topluluk ve toplum) aracılığıyla yaklaşmalı ve gelişim aşamalarını kapsayan bir dizi müdahale ve faaliyet sağlamalıdır. Bu tür programlar, düşük eğitim düzeyi, ergenlik çağındaki hamilelik, güvensiz seks ve uyuşturucu kullanımı gibi birlikte ortaya çıkan risk faktörlerini ele alabilir ve böylece gençlerin yaşamlarının birçok alanında ihtiyaçlarını karşılayabilir.

3. GEREÇ ve YÖNTEM

Bu çalışma için öncelikle Hacettepe Üniversitesi, Girişimsel Olmayan Klinik Araştırmalar Etik Kurulu'dan, 20/3/2018 tarih ve 169695557-531 sayılı kararı ile etik kurul onayı alındı (EK1). Bu çalışmaya Şubat 2018-Şubat 2019 tarihleri arasında Hacettepe Üniversitesi, Tıp Fakültesi, Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Ana Bilim Dalı, Ergen Sağlığı Polikliniği'ne ve Dicle Üniversitesi, Tıp Fakültesi, Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Ana Bilim Dalı, Ergen Sağlığı Polikliniği'ne başvuran gönüllü 13-19 yaş aralığındaki 400 ergene ulaşılması hedeflenmiş olup çalışmanın sonunda 415 ergene (382 kişi Dicle Üniversitesi ve 33 Hacettepe Üniversitesi) ve ebeveynlerini ulaşılmıştır. Kronik organik veya psikiyatrik bir hastalığı olan, düzenli ilaç kullanan ergenler çalışma dışı bırakıldı. Çalışmanın kapsamıyla ilgili bilgi verildikten sonra, çalışmadan elde edilecek bilgilerin gizli kalacağı ve gönüllülüğün esas alınacağı belirtilerek hem ergenlerden hem de ebeveynlerinden onam alındı (EK2). Öncelikle ergenlerden yaş, cinsiyet, eğitim derecesi, herhangi bir işte çalışıp çalışmadığı, anne-baba mesleği, anne-baba gelir düzeyi, ailedeki çocuk sayısı, kaçınıcı çocuk olduğu, herhangi bir madde kullanıp kullanmadıkları ve ailenin ekonomik durumu gibi bilgileri içeren demografik bilgi formunun doldurulması istendi (EK3). Kardeş sayıları 1-3 arası "Küçük", 4-6 arası "Orta" ve 7 ve üstü "Büyük" aile olarak tanımlandı.

Ergenlerden Şiddete Yönelik İnanç Ölçeği (ŞYİÖ) (EK4), Buss-Perry Saldırganlık Ölçeği (BPSÖ) (EK5) ve Şiddete Yönelik Tutum Ölçeği (ŞYTÖ) (EK6) ve ebeveynlerinden ŞYİ ve ŞYT ölçeklerinin doldurulması istendi. ŞYİÖ'ni eksik veya ölçekleri özensiz dolduran 2 ergen, 7 anne ve 32 baba çalışmadan çıkarıldı. Sonuçta ŞYİÖ çalışması 413 ergen, 408 anne ve 383 babadan olmak üzere toplam 1204 katılımcıdan oluşturuldu. ŞYTÖ için ergenlerden 5, annelerden 4 ve babalardan 5 kişiye ait ölçek değerleri hesaplamalara dahil edilmedi. Şiddet davranışını değerlendiren BPSÖ için ise 4 ergenin verileri özensiz girildiği için veri analizinden çıkarıldı.

3.1. Şiddete Yönelik İnanç Ölçeğinin Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması

Anket sayısı; $n = \frac{Z^2 * N * P * Q}{(N * D^2 + Z^2 * P * Q)}$ formülü kullanılarak belirlenir. Burada; n= Örnek büyüklüğü, Z= Güven katsayısı (% 95'lik güven için bu katsayı 1.96 alınmaktadır), N= Ana kütle büyüklüğü, P= Ölçmek istediğimiz özelliğin ana kütlede bulunma ihtimali (Çalışmanın çok amaçlı olmasından dolayı bu oran % 50 alınır), Q= 1-P, D= Kabul edilen örnekleme hatası (Çalışma için % 5'lik bir örnekleme hatası alınabilir, farklıda olabilir, her çalışmaya göre değişebilir) 14000 kişi için hesaplanan örneklem büyüklüğü; formül kullanılarak $n = \frac{1.96^2 * 14000 * 0.5 * 0.5}{(14000 * 0.05^2 + 1.96^2 * 0.5 * 0.5)} = 373,9002 = 374$ olarak hesaplanır. Ancak daha güvenilir sonuçların elde edilmesi amacıyla örneklem büyüklüğü 400 olarak ta alınabilir. Bütün deneklerin anket kapsamına girme şansının eşit olduğu basit tesadüfi örnekleme yöntemi kullanılır. Buradaki kasıt 14000 kişi kaç birimden ve birimlerin toplam içeriğindeki yüzde oranı kadar örnekleme temsil eden 400 kişiyi seçmede ki oran olarak ta kullanılması gerektiği öngörülür. Bu çalışma aynı zaman ankete katılan ergenlerin ebeveynlerine de uygulanacaktır. Dolayısıyla başlangıçta çalışmaya toplamda 400 ergen ve 400+400 ebeveyn olmak üzere 1200 kişinin dahil edilmesi planlandı.

Huesmann tarafından geliştirilen (20), Şiddete Yönelik İnanç Ölçeği (ŞYİÖ)'nin Türkiye toplumuna uyarlanması çalışması yapıldı. Ergenlerin ve ailelerinin şiddete yönelik inancının değerlendirilmesinde şiddete yönelik inanç ölçeğinin çalışmada kullanılabilmesi için öncelikle izin alındı. Türkçe geçerlilik-güvenirlik çalışması için izin alınan ölçeğin Türkiye toplumuna uyarlanması işlemi yapıldı. İlk alanında uzman ve İngilizce Dil Bilgisi anadil düzeyinde olan iki akademisyen tarafından Türkçe çevirisi yapıldı. Bu çeviriler yine bu alanda uzman olan dil bilgisi anadil seviyesinde olan başka bir akademisyen tarafından tek bir metine dönüştürüldü. Bu metnin İngilizce dil bilgisi anadil seviyesinde olan ve Türkçe bilen başka bir akademisyen tarafından İngilizceye geri çevrildikten sonra ölçekteki maddelerin uzmanlar tarafından incelenmesi sonucunda bu maddelerde yer alan ifadelerin kapsam geçerliğini sağladığına karar verilerek ölçek son halini aldı. Ölçeğin yapı geçerliğini bulmak amacıyla açıklayıcı (exploratory) ve doğrulayıcı (confirmatory) faktör analizi uygulandı (283). Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) ve Barlett testi uygulanarak çalışma grubunun verilerinin açıklayıcı faktör analizine uygun olup

olmadığına karar verildi (283-286). Ölçekte yer alan 20 maddenin faktör yapısını belirleyebilmek ve amaca uygun maddeleri seçebilmek amacıyla faktör analizi uygulandı. ŞYİÖ'nin faktör desenini bulmak için faktörleştirme yöntemi olarak temel bileşenler analizi; döndürme yöntemi olarak dik döndürme yöntemlerinden maksimum değişkenlik (varimax) seçilerek yapıldı. Ölçeğin güvenilirliği Cronbach Alfa güvenilirlik katsayısı ile belirlendi (287). Bu güvenilirlik katsayısının pozitif doğrultu ve 0,90 gibi epeyce yüksek bir değere sahip olması istenilmektedir. Bununla birlikte, 0,90 ve üzeri bir katsayı bulmak oldukça zordur. Bulgulara ait güvenilirlik katsayısının 0,70-0,80 aralığında olması bulguların analizi için yeterli olarak kabul görmektedir (285). Veriler ergenlerin şiddete yönelik inanç ölçeğinin güvenilir olduğunu ve veri toplamak için uygun olduğunu gösterir.

Bu çalışmada ergenlere ve ebeveynlerine uygulanan ŞYİÖ için yapılan analizler sonucu Barlett Testi ve Kaiser-Meyer-Olkin testi sonuçları Tablo 3.1'de verilmiştir. Ergenlere (n=413) uygulanan ŞYİÖ için KMO değeri 0,776 olarak bulunmuştur (Tablo 3.1). Bu değer örneklem büyüklüğünün faktör analizi için "geçerli" (283) olduğunu göstermektedir. Barlett küresellik testi sonuçları ki-kare ($X^2 = 2037,724$, $p < .01$) değerinin anlamlı olduğunu bildirmektedir. 0,776 olarak bulunan Cronbach Alfa değeri verilerin güvenilirliğinin "geçerli" olduğunu göstermektedir. Sig değerinin $p < 0.05$ olduğundan korelasyon matrisi birim matrisi olmayıp verilerin düzgün dağıldığını göstermektedir. Ebeveynler (n=793) için KMO değeri 0,779 olarak bulunmuştur (Tablo 3.1).

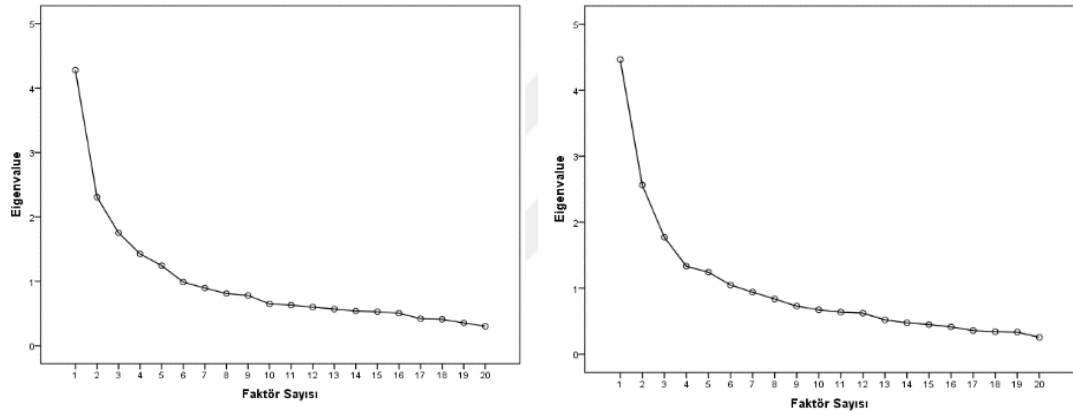
Bu değer örneklem büyüklüğünün faktör analizi için "geçerli" (283) olduğunu göstermektedir. Barlett küresellik testi sonuçları ki-kare ($X^2 = 4671,449$, $p < 0.01$) değerinin anlamlı olduğunu bildirmektedir. 0,764 olarak bulunan Cronbach Alfa değeri verilerin güvenilirliğinin "geçerli" olduğunu göstermektedir. Sig. değerinin $p < 0.05$ olması korelasyon matrisinin birim matrisi olmayıp verilerin düzgün dağıldığını göstermektedir.

Ergenler ve ebeveynlerine uygulanan ŞYİÖ'nin temel bileşenler analizi sonucunda elde edilen 5 ve 6 faktörün öz değer ve açıklanan varyans oranları Tablo 3.2'de verilmiştir. Ergenlere ve ebeveynlerine uygulanan ŞYİÖ için döndürülmüş bileşenler matrisi Tablo 3.3 ve 3.4'de verilmiştir. Bu verilere ilişkin yamaç birikinti verileri Şekil 3.1.'de gösterilmiştir. Ergenler ve ebeveynlerin ölçek maddelerinin

faktör puan katsayısı matrisi (Component Score Coefficient Matrix) Tablo 3.5 ve 3.6'da verilmiştir.

Tablo 3.1. Ergenler ve ebeveynlerine uygulanan ŞYİÖ faktör analizine uygunluğuna ilişkin veriler.

KMO Örneklem Ölçüm Değer Yeterliliği	Ergenler	Ebeveynler	Toplam
Barlett Testi	0,776	0,779	0,788
Ki-Kare	2037,724	4671,449	6170,729
Sd	190	190	190
Sig	0,000	0,000	
Cronbach Alfa	0,776	0,764	0,779

Şekil 3.1. Ergenler (sol) ve ebeveynlerine (sağ) uygulanan ŞYİÖ faktör sayısına ilişkin yamaç birikinti grafiği.

Tablo 3.2. Ergenler ve ebeveynlerine uygulanan şiddete yönelik inanç ölçeğinin temel bileşenler analizi sonucunda elde edilen 5 ve 6 faktörün öz değer ve açıklanan varyansa oranları.

Faktör	Ergenler (n=413)			Ebeveynler (n=791)			Total (n=1204)		
	Öz Değer	Açıklanan Varyans (%)	Toplam Varyans (%)	Öz Değer	Açıklanan Varyans (%)	Toplam Varyans (%)	Öz Değer	Açıklanan Varyans (%)	Toplam Varyans (%)
1	4,278	21,391	21,391	4,463	22,316	22,316	4,336	21,679	21,679
2	2,307	11,534	32,925	2,563	12,813	35,129	2,301	11,506	33,185
3	1,754	8,771	41,696	1,771	8,857	43,986	1,798	8,989	42,175
4	1,425	7,127	48,823	1,332	6,658	50,645	1,309	6,543	48,717
5	1,243	6,217	55,039	1,242	6,211	56,856	1,197	5,983	54,700
6				1,048	5,240	62,096	1,055	5,277	59,977

Tablo 3.3. Ergenlere uygulanan ŞYİÖ için döndürülmüş bileşenler matrisi tablosu

Madde	Maddedeki İfadeler	Döndürülmüş Faktör Yük Değerleri				
		1	2	3	4	5
inanc_1	Ali'nin ona bağırmasının uygun olduğunu düşünür müsünüz?	,783				
inanc_2	Ali'nin ona vurmasının uygun olduğunu düşünür müsünüz?	,731				
inanc_5	Ayşe'nin ona bağırmasının uygun olduğunu düşünür müsünüz?	,662				
inanc_6	Ayşe'nin ona vurmasının uygun olduğunu düşünür müsünüz?	,577		,309		
Ginanc_19	Başkalarıyla fiziksel kavgayla girişmek genellikle yanlıştır.	,800				
Ginanc_18	Çok öfkeli olduğunuzda, kaba şeyler söyleyerek sinirinizi başkalarından çıkarmak yanlıştır.	,735				
Ginanc_17	Diğer insanlara hakaret etmek yanlıştır.	,723				
Ginanc_13	Genellikle diğer insanlara vurmak yanlıştır.	,645	,344			
inanc_11	Ayşe'nin kıza vurarak karşılık vermesinin yanlış olduğunu düşünür müsünüz?			,756		
inanc_12	Oğlanın kıza vurarak karşılık vermesinin uygun olduğunu düşünür müsünüz?				,364	
inanc_10	Kızın oğlana vurarak karşılık vermesinin uygun olduğunu düşünür müsünüz?	,344		,635		
inanc_9	Ali'nin oğlana vurarak karşılık vermesinin yanlış olduğunu düşünür müsünüz?	,377		,586		
Ginanc_16	Eğer çok öfkeliyseniz, çoğu zaman diğer insanları itip kakmak sorun değildir.				,703	
Ginanc_14	Eğer sinirliyorseniz, başkalarına kaba şeyler söylemek uygundur.				,635	
Ginanc_15	Genellikle diğerlerine bağırarak ve kötü şeyler söyleyerek sorun değildir.				,633	
Ginanc_20	Genel olarak, fiziksel güç kullanarak öfkenizi başkalarından çıkarmak sorun değildir.				,629	
inanc_8	Oğlanın kıza vurmasının uygun olduğunu düşünür müsünüz?					,690
inanc_7	Oğlanın kıza bağırmasının yanlış olduğunu düşünür müsünüz?					,655
inanc_4	Kızın ona vurmasının yanlış olduğunu düşünür müsünüz?					,582
inanc_3	Kızın ona bağırmasının yanlış olduğunu düşünür müsünüz?	,456				,578

1-12. Maddeler: Misilleme İnanç Sorularını

13-20. Maddeler Genel İnanç Sorularını kapsamaktadır

Tablo 3.4. Ebeveynlere uygulanan ŞYİÖ için döndürülmüş bileşenler matrisi tablosu.

Madde	Döndürülmüş Faktör Yük Değerleri					
	1	2	3	4	5	6
Ginanc_16. Eğer çok öfkeliyseniz, çoğu zaman diğer insanları itip kakmak sorun değildir	,720					
Ginanc_20. Genel olarak, fiziksel güç kullanarak öfkedenizi başkalarından çıkarmak sorun değildir	,698					
Ginanc_15. . Genellikle diğerlerine bağırarak ve kötü şeyler söylemek sorun değildir	,693					
Ginanc_14. Eğer sınırlıyseniz, başkalarına kaba şeyler söylemek uygundur	,641					
inanc_1. Ali'nin ona bağırmasının uygun olduğunu düşünür müsünüz?		,829				
inanc_5. Ayşe'nin ona bağırmasının uygun olduğunu düşünür müsünüz?		,747				
inanc_2. Ali'nin ona vurmasının uygun olduğunu düşünür müsünüz?	,367	,644				
inanc_6. Ayşe'nin ona vurmasının uygun olduğunu düşünür müsünüz?	,383	,473				
Ginanc_17. Diğer insanlara hakaret etmek yanlıştır.			,846			
Ginanc_19. Başkalarıyla fiziksel kavgaaya girişmek genellikle yanlıştır			,843			
Ginanc_18. Çok öfkeli olduğunuzda, kaba şeyler söyleyerek sınırlarınızı başkalarından çıkarmak yanlıştır.			,722		,319	
inanc_11. Ayşe'nin kıza vurarak karşılık vermesinin yanlış olduğunu düşünür müsünüz?				,773		
inanc_12. Oğlanın kıza vurarak karşılık vermesinin uygun olduğunu düşünür müsünüz?	,385			,652		
inanc_9. Ali'nin oğlana vurarak karşılık vermesinin yanlış olduğunu düşünür müsünüz?		,392		,522		
inanc_4. Kızın ona vurmasının yanlış olduğunu düşünür müsünüz?					,765	
inanc_8. Oğlanın kıza vurmasının uygun olduğunu düşünür müsünüz?				,387	,615	
inanc_3: Kızın ona bağırmasının yanlış olduğunu düşünür müsünüz?		,401			,554	
inanc_7. Oğlanın kıza bağırmasının yanlış olduğunu düşünür müsünüz?				,446	,483	
Ginanc_13. Genellikle diğer insanlara vurmak yanlıştır.						,780
inanc_10. Kızın oğlana vurarak karşılık vermesinin uygun olduğunu düşünür müsünüz?						,765

Tablo 3.5. E-ŞYİÖ’ndeki maddelerin faktör puan katsayısı matrisi (Component Score Coefficient Matrix)

Maddeler	Component Score Coefficient Matrix				
	1	2	3	4	5
1. Ali'nin ona bağırmasının uygun olduğunu düşünür müsünüz?	,343	,014	-,059	-,045	-,079
2. Ali'nin ona vurmasının uygun olduğunu düşünür müsünüz?	,326	,068	-,074	,032	-,144
3. Kızın ona bağırmasının yanlış olduğunu düşünür müsünüz?	,152	-,043	-,116	-,107	,317
4. Kızın ona vurmasının yanlış olduğunu düşünür müsünüz?	,051	-,014	-,054	-,066	,330
5. Ayşe'nin ona bağırmasının uygun olduğunu düşünür müsünüz?	,251	-,038	-,083	,015	,070
6. Ayşe'nin ona vurmasının uygun olduğunu düşünür müsünüz?	,200	-,008	,066	,013	-,048
7. Oğlanın kıza bağırmasının yanlış olduğunu düşünür müsünüz?	-,087	-,043	,012	,041	,397
8. Oğlanın kıza vurmasının uygun olduğunu düşünür müsünüz?	-,233	,011	-,004	,108	,462
9. Ali'nin oğlana vurarak karşılık vermesinin yanlış olduğunu düşünür müsünüz?	,077	,051	,264	-,110	,001
10. Kızın oğlana vurarak karşılık vermesinin uygun olduğunu düşünür müsünüz?	,063	-,057	,320	-,097	-,079
11. Ayşe'nin kıza vurarak karşılık vermesinin yanlış olduğunu düşünür müsünüz?	-,041	,026	,385	-,067	-,002
12. Oğlanın kıza vurarak karşılık vermesinin uygun olduğunu düşünür müsünüz?	-,221	-,093	,352	,153	,019
13. Genellikle diğer insanlara vurmak yanlıştır.	-,032	,290	,203	-,121	-,080
14. Eğer sinirliyseniz, başkalarına kaba şeyler söylemek uygundur.	,052	-,039	-,051	,307	-,034
15. Genellikle diğerlerine bağırarak ve kötü şeyler söylemek sorun değildir.	-,044	-,011	-,029	,320	,045
16. Eğer çok öfkeliyseniz, çoğu zaman diğer insanları itip kakmak sorun değildir.	-,077	,028	,075	,351	-,122
17. Diğer insanlara hakaret etmek yanlıştır.	,028	,329	-,074	,042	-,033
18. Çok öfkeli olduğunuzda, kaba şeyler söyleyerek sinirinizi başkalarından çıkarmak yanlıştır.	,037	,335	-,098	-,065	,038
19. Başkalarıyla fiziksel kavgaya girişmek genellikle yanlıştır.	,015	,358	-,027	,064	-,044
20. Genel olarak, fiziksel güç kullanarak öfkenizi başkalarından çıkarmak sorun değildir.	,003	-,010	-,198	,350	,090

1-12. Maddeler: Misilleme İnanç Sorularını

13-20. Maddeler Genel İnanç Sorularını kapsamaktadır

Tablo 3.6. Ebeveynlerin-ŞYİÖ’ndeki maddelerin faktör puan katsayısı matrisi
(Component Score Coefficient Matrix).

Maddeler	Component Score Coefficient Matrix					
	1	2	3	4	5	6
inanc_1	,832					
inanc_5	,745					
inanc_2	,658	,334				
inanc_6	,480	,365				
Ginanc_16		,711				
Ginanc_20		,695				
Ginanc_15		,682				
Ginanc_14		,633				
Ginanc_17			,846			
Ginanc_19			,844			
Ginanc_18			,719		,308	
inanc_11				,777		
inanc_12		,377		,656		
inanc_9	,386			,518		
inanc_4					,759	
inanc_8				,356	,626	
inanc_3	,390				,552	
inanc_7				,418	,503	
Ginanc_13						,781
inanc_10						,760

Sonuçlardan elde edilen özdeğer ve varyans yüzdelerinden yararlanılarak ve maddeler arasındaki ilişkiyi ortaya koyarak faktör sayısı belirlendi (284). Açıklayıcı faktör analizi sonucunda 20 madde için öz değeri 1’in üzerinde beş bileşen ve toplam varyansın %21,391’i birinci, %11,534’ü ikinci, %8,771’i üçüncü, %7,127’si dördüncü ve %6,217’si ise beşinci bileşenin oluşturduğu, toplam varyansa ise %55,039 oranında katkı yaptığı tespit edilmiştir (Tablo 3.2). Bulgular yamaç birikinti grafiğinde temsil edilmiştir (Şekil 3.1). Ölçeğin faktör sayıları tespit edildikten sonra maddelerin

faktörlere dağılımı incelendi. Maddelerin hangi faktörlerde yüklendiğini bulmak için döndürülmüş bileşenler matrisi (rotated component matrix) oluşturuldu ve maddelerin binişiklik ve faktör yük değerleri tespit edildi (Tablo 3.3 ve 3.4). Bir maddenin binişik olması durumu iki durumla açıklanır; bunlardan birincisi, bir maddenin birden fazla faktörde yüksek yük değeri oluşturması iken ikincisi ise maddenin iki ya da daha fazla faktörde sahip olduğu yük değerleri arasında farkın 0,1'den küçük olmasıdır (284).

Toplanan verilerle inanç ölçeği için gerçekleştirilen yapı geçerliği temel bileşenler analizi sonucunda ölçeğin normatif inanç boyutundaki ifadelerin cinsiyete göre kümelendiği ve 3 ayrı faktöre yüklendiği görüldü. 1. faktöre 1, 2, 5 ve 6. maddeler yüklenirken, 3. faktöre 9, 10, 11 ve 12. maddeler ve 5. faktöre 3, 4, 7 ve 8. maddeler yüklenmiştir. Bununla birlikte genel inanç boyutundaki ifadelerin iki farklı şekilde kümelendiği (2 farklı faktöre yüklendiği) görülmüştür. Ölçeğin genel inanç boyutundaki 14, 15, 16 ve 20. numaralı ifadeler 4. faktöre yüklendiği görülürken 13, 17, 18 ve 19. numaralı ifadeler 2. faktöre yüklendiği görüldü. Burada anlaşılacağı 1. faktörde kümelenen maddeler (1, 2, 5 ve 6) aynı cinsiyetteki kişilerin birbirlerine karşı "kötü bir söz söylenmesi" eylemine karşı verilen tepkilerin inanç düzeylerini ölçerler. 5. Faktörde kümelenen maddeler (3, 4, 7 ve 8) ise bir erkeğin bir kadına (3 ve 4) ve bir kadının bir erkeğe karşı "kötü bir söz söylenmesi" eylemine kadının erkeğe ve erkeğin kadına karşı verilen tepkilerin inanç düzeylerini ölçerler. Buna karşın, 3. faktörde kümelenen maddeler (9, 10, 11 ve 12) ise aynı cinsiyette ve karşı cinsiyetteki kişilerin birbirlerine karşı "fiziksel eylemine" karşı gösterilen tepkiye yönelik inanç düzeylerini ölçmektedirler.

Ebeveynlerin şiddete yönelik inanç ölçeklerine verdikleri tepkiler sonucu ölçekteki maddelerin ergenlerden biraz farklı olarak faktörlerde kümelendikleri görülmektedir. Benzer bir şekilde 1., 2., 5. ve 6. maddeler aynı faktörde kümelenerken 10. ve 13. maddeler farklı olarak ayrı bir faktörde (6. faktör) yüklenmektedir (Tablo 3.4).

3.2. Buss- Perry Saldırganlık Ölçeği (BPSÖ)

Ergenlerin şiddet davranışlarının değerlendirilmesinde yetişkinlerde ve ergenlerde kullanılmak amacıyla Buss ve Durkee (288) tarafından geliştirilip, Buss ve Perry (BP) (289) tarafından tekrar gözden geçirilen ve Türkçeye çevrilip geçerlik ve

güvenirlilik çalışması yapılan (290) saldırganlık ölçeği kullanıldı. Ölçek beş aralıklı likert tipi (Hiç uygun değil; çok az uygun, biraz uygun; çok uygun, tamamen uygun) yanıtlamayı içermektedir. “Gerekirse hakkımı korumak için şiddete başvurabilirim.”, “Öfkemi kontrol etmekte zorluk çekerim.” ve “Sakin yapılı biriyimdir.” gibi 29 maddeden oluşmaktadır. Bunlardan 9 ve 16 numaralı maddeler ters puanlanmaktadır. Buss-Perry Saldırganlık Ölçeği (BPSÖ) fiziksel saldırganlık, sözel saldırganlık, öfke ve düşmanlık olmak üzere 4 farklı alt boyuttan oluşmaktadır. Fiziksel saldırganlık, sözel saldırganlık, düşmanlık ve öfke olmak üzere dört alt boyuttan oluşur. Fiziksel saldırganlık alt ölçeği, başkalarına fiziksel olarak zarar vermekle ilgili dokuz madde; sözel saldırganlık alt ölçeği başkalarını sözel şekilde incitmeyi içeren dokuz madde; öfke alt ölçeği saldırganlığın duygusal boyutunu değerlendirmeyi amaçlayan yedi madde ve düşmanlık alt ölçeği saldırganlığın bilişsel boyutunu ölçmeyi amaçlayan sekiz madde içermektedir (EK7). Ölçekten alınabilecek en düşük puan 34, en yüksek puan 170’dir. Araştırmalarda, ölçekten elde edilen alt boyut puanları kullanılabilirdiği gibi toplam ölçek puanının da kullanılabilirdiği belirtilmiştir. Ölçeğin orijinalinde, elde edilen puanın saldırganlığın derecelendirilmesinde kullanılabilirdiği belirtilmiştir. Bu sınıflamaya göre; bu çalışmada 29 soru olduğu için ölçekten alınabilecek en yüksek puan 145’dir. Ölçeğin toplam puanı yüksek ise, bireyin alt ölçek puanlarını incelemek gerekir. Ölçekten alınan puanlardan 1,75 ve aşağısı düşük, 1,76-3.26 arası orta, 3.27 ve üzeri yüksek saldırganlık düzeyini işaret eder (291).

3.3. Şiddete Yönelik Tutum Ölçeği (ŞYTÖ)

Çalışmamızda ergenlerin ve ailelerin şiddete yönelik tutumlarını ölçmek amacıyla Hicran Çetin tarafından geliştirilen ve ergenlerde Türkiye’de geçerlik ve güvenirlik çalışması yapılan Şiddete Yönelik Tutum Ölçeği (ŞYTÖ) kullanıldı (14). Ölçek tek boyutludur ve ergen ve ailelerinin şiddete yönelik tutumlarını betimleyen toplam 10 maddeden oluşan, 4’lü Likert tipi bir ölçektir (EK8). Bireylerden her bir ifade için kendilerini 1 (Hiç katılmıyorum) ile 4 (Tamamen katılıyorum) puan aralığında derecelendirilmeleri istenmektedir. Bireylerin maddelere verdikleri yanıtların toplanarak toplam puan elde edilir. Yüksek puanlar bireylerin şiddete yönelik tutumunun yüksek olduğunu gösterir. Ölçeğin ebeveynlere yönelik güvenirlik

ve geçerlilik teslerinde; 0,845 Chronbach Alfa değeri ile güvenilir ve 0,852 KMO değeri ile geçerli olduğu tespit edildi.

3.4. Verilerin Değerlendirilmesi

Bu çalışmadan elde edilen veriler değerlendirildiğinde, verinin kesitli veya sürekli olmasına bakılarak parametrik veya parametrik olmayan istatistiksel analiz tekniklerinden yararlanıldı. Çünkü kullanılacak testler, verilerin normal dağılım gösterip göstermediğine göre farklılaşmaktadır. Bu amaçla değişkenlere ait normallik ve homojenlik varsayımları incelendi. Toplanan verilerin normal dağılıma sahip olup olmadığını tespit etmek için ölçeklerin explorer ile yapılan değerlendirilmelerinde 5 parametreden 3'nü sağlandığında verilerin normal dağılım gösterildiğine karar verilir. Bu parametreler; varyansın %30'dan düşük olması, 2. dağılımın çan eğrisi şeklinde dağılım göstermesi, 3. çarpıklık ve basıklık değerlerinin $\pm 1,5$ aralığında olması, 4. Kolmogorov-Smirnov ve Shapiro-Wilk testleri p değerlerinin 0,05'ten büyük olması ve 5. Detrended grafiğinin rastgele dağılım göstermesi veya herhangi bir desen örneği göstermemesi, normal dağılımın var olduğu olarak değerlendirilir. Bizim ölçeklere ait verilerin örneklem büyüklüğü ve yukarıda sayılan 5 kriterden en az 3'nü sağladıkları için hesaplamalara parametrik istatistiksel yaklaşımlar uygulandı.

Tanımlayıcı istatistik olarak değişkenlerin yapısına göre ortalama ve frekans değerlerinden yararlanıldı. Ortalama değerler Ortalama ve standart sapmalar SD temsil eder. Araştırmanın değişkenleri arasındaki ilişkiler Pearson Momentler Çarpım Korelasyon Katsayısı tekniğiyle, demografik değişkenlerin etkisinin sınanması ise kategori sayılarına göre Bağımsız Gruplar t Testi ile Sig.(2-t) anlamlılık düzeyi (p)-iki yönlü ve Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) analizleri ile gerçekleştirilmiştir. İstatistik değerlendirmelerinde $p < 0.05$ değeri için anlamlılık kabul edildi. Çalışmada elde edilen tüm veriler bilgisayar ortamında SPSS istatistik paket programı kullanılarak hesaplamalar yapıldı.

4. BULGULAR

4.1. Ergen ve Ebeveynlerin Sosyo-demografik Profilleri

Çalışmaya katılan ergen ve ebeveynlerinin demografik bilgileri Tablo 4.1’de verilmiştir. Araştırmaya dahil edilen ergenlerin (n=413) yaş ortalaması $15,02 \pm 0,23$ olarak bulundu. Yaşları 14 yaş ve küçük olanlar “erken ergenlik dönemi”, 15-17 yaş arasındakiler “orta ergenlik dönemi” ve 18 yaş ve üstü olanlar “geç ergenlik dönemi” olarak sınıflandırıldı. Bunlardan 157’si (%38,0) erkeklerden, 256’sı (%62,0) kadınlardan oluşmaktaydı. Ergenlerin yaş ortalaması kadınlarda (n=254) $15,15 \pm 1,81$ (13-19 yıl) ve erkeklerde (n=150) $14,78 \pm 1,68$ (13-19 yıl) olarak kaydedildi. Katılımcıların 9’unun yaş bilgisi eksik girilmişti. Ergenlerin eğitim bilgileri; 9’ü ilkokul terk, 128’i ilkokul mezunu, 37’si ortaokul öğrencisi, 9’ü lise terk, 218 lise öğrencisi ve 10’ü lise mezunu olarak kaydedilmiştir. İlkokul mezunları olarak form dolduran öğrenciler o yıl okuldan mezun olup ortaokula kayıt yapacaklar anlamına gelmektedir (yaz tatiline denk düşen veriler olması sebebiyle). Bunların yaş ortalaması $13,05 \pm 0,61$ yıl, ortaokul öğrencilerin $14,21 \pm 1,30$, lise öğrencilerinin $16,05 \pm 1,07$, lise mezunu olanların $18,49 \pm 0,46$, ilkokul ve liseyi terk edenlerin yaşları ise $16,45 \pm 1,00$ ve $16,32 \pm 1,07$ yıl olarak kaydedildi. Bunlardan 2’sinin bilgisi verilmemiştir. Ergenlerin 12’si sigara içtiklerini belirtmiştir. Bir işte çalıştığını bildiren ergenlerin sayısı 16 olarak belirlenmiştir. Ergenlerden 3’ünün annelerinin eğitim düzeyleri ile ilgili bilgiyi 8’inin ise babaların eğitim düzeyleri ile ilgili bilgiyi eksik girdiği belirlendi. Mevcutların annelerinin eğitim düzeyine bakıldığında, annelerin %27,1’i (n=111) okuryazar değildir. Annelerin %16,6’si (n=68) okuryazar ancak okula gitmemiş, %31,0’i (n=127) ilkokul, %9,3’ü (n=38) ortaokul, %9,0’ü (n=37) lise ve %7,1’i (n=29) üniversite mezunu olarak kayıt edilmiştir. Babaların (n=405) ise %5,4’ü (n=22) okuryazar değildir. Babaların %9,4’ü (n=38) okuryazar ancak okula gitmemiş, %25,4’ü (n=103) ilkokul, %21,0’i (85) ortaokul, %22,2’si (n=90) lise ve %16,5’i (n=67) üniversite mezunu olarak bildirimde bulunmuşlar. Katılımcılardan 16’sı hanelerine giren gelir düzeyini bildirmemiştir. Bildirenlerden (n=397) toplam hane gelirleri; 1500 ₺’nin altında bulunanların sayısı 217 (%54,7), 1500 ₺ ve üstü olanların sayısı 96 (%24,2), 3000 ₺ ve üstü olanların sayısı 55 (%13,9) ve 5000 ₺ ve üstü olanların sayısı 29 (%7,3) olarak kaydedilmiştir.

Tablo 4.1. Katılımcıların demografik değerleri

Parametre	Sayı	Yüzde %	Yaş±SD, Yıl
<i>Ergen Cinsiyet</i>			
Kadın	256	62,0	15,15±1,80
Erkek	157	38,0	14,78±1,68
Toplaö	413		15,02±0,23
<i>Ergen Eğitim</i>			
ilkokul terk	9	2,2	16,45±1,00
ilkokul mezunu	128	31,1	13,05±0,61
ortaokul öğrencisi	37	9,0	14,21±1,30
lise terk	9	2,2	16,32±1,07
lise öğrencisi	218	53,0	16,05±1,07
lise mezunu	10	2,4	18,49±0,46
Toplam	411		
<i>Gelir</i>			
1500 £'nin altında	217	54,7	
1500 £ ve üstü	96	24,2	
3000 £ ve üstü	55	13,9	
5000 £ ve üstü	29	7,3	
Toplam	397		
<i>Anne Eğitim</i>			
okuryazar değil	111	27	
okuryazar	68	16,6	
ilkokul mezunu	127	31,0	
ortaokul mezunu	38	9,3	
lise mezunu	37	9,0	
üniversite mezunu	29	7,1	
Toplam	410		
<i>Baba Eğitim</i>			
okuryazar değil	22	5,4	
okuryazar	38	9,4	
ilkokul mezunu	103	25,4	
ortaokul mezunu	85	21,0	
lise mezunu	90	22,2	
üniversite mezunu	67	16,5	
Toplam	405		

4.2. Ölçeklerden Çıkan Verilerin Değerlendirilmesi

Ölçeklerin aldıkları ortalama değerler Tablo 4.2’de verilmiştir. BPSÖ sınıflandırılmasına göre 41 (%10) kişinin skoru düşük, 321 (%78,5) kişinin skoru orta ve 47 (%11.5) kişinin skoru yüksek görüldü. Toplam 409 ergenin ortalama BPSÖ değeri 2.56 ± 0.58 olarak belirlendi. Saldırganlık ölçeğinin toplam puanı orta düzeyde olduğu için bireylerin alt ölçek puanlarının incelenmesine gerek duyulmadı.

Ölçeklerin birbirleri ile olan korelasyonlarına (Pearson) bakıldığında BBŞÖ’nin A-ŞYİ ile B-ŞYİ ölçekleri hariç bütün ölçekler bir birleriyle anlamlı olarak pozitif korelasyon gösterdi (Tablo 4.3).

Ergenlerin; Düşük, Orta ve Yüksek saldırganlık skorlarına bağlı olarak diğer ölçeklerin değerleri incelendiğinde saldırganlık skoru arttıkça ölçeklerin değerlerinde artış olduğu görüldü. Tek Yönlü Varyans sonuçlarına göre E-ŞYİ ($p=0.000$), E-ŞYT ($p=0.000$) ve A-ŞYT ($p=0.006$) ölçekleri ergenlerin BPSÖ sınıflandırılmasına göre anlamlı farklılıklar gösterirken diğer ölçekler anlamlı farklılıklar göstermedi (Tablo 4.4).

Tablo 4.2. Ölçeklerin aldıkları ortalama puanlar.

Ölçek	Sayı	Maksimum-Minimum	Ortalama $\pm$ SD
A-ŞYİÖ	408	1,00-2,90	1,67 $\pm$ 0,45
A-ŞYTÖ	404	1,00-3,70	1,80 $\pm$ 0,64
B-ŞYİÖ	383	1,00-2,95	1,88 $\pm$ 0,37
B-ŞYTÖ	375	1,00-3,80	1,91 $\pm$ 0,68
BPSÖ	409	1,14-4,07	2,56 $\pm$ 0,58
E-ŞYİÖ	413	1,00-2,95	1,86 $\pm$ 0,47
E-ŞYTÖ	408	1,00-4,10	2,11 $\pm$ 0,75

Tablo 4.3. Ölçeklerin bir birbirleriyle olan korelasyonları (Pearson).

Ölçekler		A-ŞYİÖ	A-ŞYTÖ	B-ŞYİÖ	B-ŞYTÖ	BPSÖ	E-ŞYİÖ	E-ŞYTÖ
A-ŞYİÖ	r	1	,260**	,356**	,175**	,023	,301**	,145**
	p		,000	,000	,001	,641	,000	,004
	n	408	404	377	369	402	387	401
A-ŞYTÖ	r	,260**	1	,244**	,473**	,206**	,286**	,373**
	p	,000		,000	,000	,000	,000	,000
	n	404	404	374	366	399	384	400
B-ŞYİÖ	r	,356**	,244**	1	,414**	,034	,175**	,140**
	p	,000	,000		,000	,512	,001	,006
	n	377	374	383	375	377	362	377
B-ŞYTÖ	r	,175**	,473**	,414**	1	,140**	,156**	,223**
	p	,001	,000	,000		,007	,003	,000
	n	369	366	375	375	369	355	369
BPSÖ	r	,023	,206**	,034	,140**	1	,277**	,498**
	p	,641	,000	,512	,007		,000	,000
	n	402	399	377	369	409	391	406
E-ŞYİÖ	r	,301**	,286**	,175**	,156**	,277**	1	,436**
	p	,000	,000	,001	,003	,000		,000
	n	387	384	362	355	391	394	389
E-ŞYTÖ	r	,145**	,373**	,140**	,223**	,498**	,436**	1
	p	,004	,000	,006	,000	,000	,000	
	n	401	400	377	369	406	389	408

** . Korelasyon 0.01 düzeyinde anlamlı; r=Pearson korelasyon katsayısı; n=katılımcı sayısı

Tablo 4.4. Ergenlerin saldırganlık skorlarına göre ölçek puanlarının farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek üzere yapılan tek yönlü varyans analizi (ANOVA) Sonuçları.

Ölçek	Skor	Sayı	Ortalama $\pm$ SD	p	Post-Hoc-LSD	p
A-ŞYTÖ	DÜŞÜK	38	1,55 $\pm$ 0,72	0,007	Düşük-Orta	0,02
	ORTA	314	1,80 $\pm$ 0,62		Düşük-Yüksek	0,002
	YÜKSEK	47	1,99 $\pm$ 0,72			
	Toplam	399	1,80 $\pm$ 0,64			
E-ŞYİÖ	DÜŞÜK	40	1,63 $\pm$ 0,48	0,000	Düşük-Yüksek	0,000
	ORTA	322	1,84 $\pm$ 0,44		Orta-Yüksek	0,000
	YÜKSEK	47	2,16 $\pm$ 0,43			
	Toplam	409	1,86 $\pm$ 0,46			
E-ŞYTÖ	DÜŞÜK	38	1,47 $\pm$ 0,65	0,000	Düşük-Orta	0,000
	ORTA	321	2,07 $\pm$ 0,68		Orta-Yüksek	0,000
	YÜKSEK	47	2,79 $\pm$ 0,65		Düşük-Yüksek	0,000
	Toplam	406	2,10 $\pm$ 0,74			

Post-Hoc LSD'ye göre gruplar birbirleri ile mukayese edildiğinde Düşük Skorlu ergenlerle ile Orta Skorlu ergenlerin ve Düşük Skorlu ergenlerle ile Yüksek Skorlu ergenlerin annelerine ait ŞYTÖ değerleri arasında anlamlı farklar bulundu (sırasıyla $p=0,02$ ve $p=0,002$). Yine Düşük Skorlu ergenlerle ile Yüksek Skorlu ergenlerin ve Orta Skorlu ergenlerle ile Yüksek Skorlu ergenlerin E-ŞYİÖ değerleri arasında anlamlı farklar bulundu (sırasıyla $p=0,000$ ve $p=0,000$). Öte yandan Düşük Skorlu ergenlerle ile Orta Skorlu ergenlerin, Orta Skorlu ergenlerle ile Yüksek Skorlu ergenlerin ve Düşük Skorlu ergenlerle ile Yüksek Skorlu ergenlerin E-ŞYTÖ değerleri arasında anlamlı farklar bulundu (sırasıyla $p=0,000$, $p=0,000$ ve $p=0,000$).

4.3. Ölçeklerin Sosyo-demografik Parametrelerle Olan İlişkileri

Ergenlerin cinsiyeti ile çalışılan ölçekler arasındaki ilişkiye bakıldığında genellikle erkeklerin ölçek değerleri kadınlara göre daha yüksek bulundu. E-ŞYİ ($p=0,019$), E-ŞYT ($p=0,027$), A-ŞYT ($p=0,027$) ve B-ŞYİ ($p=0,001$) ölçeklerinin değerleri ergen kadınlara kıyasla ergen erkeklerde anlamlı olarak daha yüksek

görüldü (Tablo 4.5). Her ne kadar BPSÖ cinsiyete göre anlamlı farklılıklar göstermediyse de 29 madde tek tek cinsiyete göre irdelendiğinde İlişkisiz Örneklem için t-Test sonuçları ağırlıklı olarak fizikle saldırganlık maddelerinin, 2. ($p=0,031$), 11. ($p=0,004$), 13. ($p=0,001$), 16. ($p=0,011$), 22. ($p=0,056$), 25. ($p=0,017$) ve 29. ($p=0,001$) maddelerde erkeklerin saldırganlık skorları kadınlara göre anlamlı daha yüksek bulundu.

Tablo 4.5. Cinsiyete göre ölçek puanlarının farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek üzere yapılan ilişkisiz örneklem için t-test sonuçları (Varyansların eşit olduğu varsayıldı).

Ölçek	Cinsiyet	Sayı	Ortalama $\pm$ SDP	
A-ŞYİÖ	KADIN	253	1,65 $\pm$ 0,44	0,189
	ERKEK	153	1,71 $\pm$ 0,48	
A-ŞYTÖ	KADIN	250	1,74 $\pm$ 0,61	0,023
	ERKEK	153	1,89 $\pm$ 0,68	
B-ŞYİÖ	KADIN	234	1,83 $\pm$ 0,33	0,001
	ERKEK	147	1,96 $\pm$ 0,40	
B-ŞYTÖ	KADIN	229	1,85 $\pm$ 0,66	0,070
	ERKEK	144	1,99 $\pm$ 0,71	
BPSÖ	KADIN	254	2,55 $\pm$ 0,59	0,877
	ERKEK	155	2,56 $\pm$ 0,58	
E-ŞYİÖ	KADIN	256	1,82 $\pm$ 0,47	0,019
	ERKEK	157	1,93 $\pm$ 0,45	
E-ŞYTÖ	KADIN	254	2,04 $\pm$ 0,72	0,027
	ERKEK	154	2,21 $\pm$ 0,78	

Ölçeklerin ergenlerin yaşları ile nasıl ilişkilendirildiğine istatistiksel olarak bakıldı. Tek Yönlü Varyans sonuçlarına göre daha büyük yaşa sahip ergenlerin ölçek değerleri daha yüksek bulundu (Tablo 4.6). Yaş grupları arasında anlamlı fark sadece BPSÖ’de ($p=0,01$) bulundu (Tablo 4.7). Yaş grupları Post-Hoc LSD yaklaşımı ile mukayese edildiğinde BPSÖ ($p=0,005$)’deki erken ergenlik dönemi ($2,45\pm 0,59$) ve orta ergenlik dönemindeki ergenlerin ($2,60\pm 0,57$) değerleri arasında anlamlı fark

görüldü. Çalışmamızda yaşa bağlı olarak saldırganlık maddeleri incelendiğinde erken ergenlik dönemi ile orta ergenlik dönemi arasında sosyal saldırganlığı ifade eden maddeler (4., 6., 14., ve 21. maddeler) arasında anlamlı farklar gözlemlendi. Ergenlerin yaşlarının; kardeş sayısı ($r=0.116^*$), BPSÖ ($r=0.144^{**}$) ve E-ŞYTÖ ($r=0.107^*$) ile anlamlı bir şekilde korelasyon gösterdikleri görülürken diğer değişkenlerle anlamlı bir korelasyonu bulunmadı.

Tablo 4.6. Yaş gruplarına göre ölçeklerin ortalama puanları.

Ölçekler	Yaş Grupları	Sayı	Ortalama $\pm$ SD
A-ŞYİÖ	erken ergenlik	150	1,61 $\pm$ 0,46
	orta ergenlik	234	1,71 $\pm$ 0,45
	geç ergenlik	13	1,59 $\pm$ 0,27
	Total	397	1,67 $\pm$ 0,45
A-ŞYTÖ	erken ergenlik	150	1,72 $\pm$ 0,59
	orta ergenlik	231	1,85 $\pm$ 0,67
	geç ergenlik	13	1,71 $\pm$ 0,54
	Total	394	1,78 $\pm$ 0,64
B-ŞYİÖ	erken ergenlik	137	1,85 $\pm$ 0,38
	orta ergenlik	222	1,90 $\pm$ 0,36
	geç ergenlik	13	1,90 $\pm$ 0,21
	Total	372	1,88 $\pm$ 0,36
B-ŞYTÖ	erken ergenlik	135	1,88 $\pm$ 0,69
	orta ergenlik	216	1,90 $\pm$ 0,66
	geç ergenlik	13	2,18 $\pm$ 0,73
	Total	364	1,90 $\pm$ 0,68
BPSÖ	erken ergenlik	150	2,45 $\pm$ 0,59
	orta ergenlik	238	2,61 $\pm$ 0,57
	geç ergenlik	13	2,74 $\pm$ 0,49
	Total	401	2,56 $\pm$ 0,58
E-ŞYİÖ	erken ergenlik	150	1,82 $\pm$ 0,43
	orta ergenlik	240	1,89 $\pm$ 0,48
	geç ergenlik	14	1,89 $\pm$ 0,52
	Total	404	1,86 $\pm$ 0,46
E-ŞYTÖ	erken ergenlik	150	2,02 $\pm$ 0,73
	orta ergenlik	237	2,16 $\pm$ 0,77
	geç ergenlik	13	2,14 $\pm$ 0,56
	Total	400	2,11 $\pm$ 0,75

Tablo 4.7. Yaşa Göre BPSÖ puanlarının farklılaşp farklılaşmadığını belirlemek üzere yapılan tek yönlü varyans analizi (ANOVA) sonuçları.

Ergenlik Dönemi	Sayı	Ortalama ± SD	P	Post-Hoc LSD	p
Erken ergenlik	150	2,45±0,59	0,010	EE-OE	0,005
Orta ergenlik	238	2,60±0,57			
Geç ergenlik	13	2,74±0,49			
Toplam	401	2,56±0,58			

Ölçeklerin ergenlerin eğitim düzeylerine göre değerlendirilmesinde BPS ($p=0.031$) ve A-ŞYİ ($p=0.046$) ölçeklerinin gruplar arasında anlamlı farklılıklar gösterdiğini ve Post-Hoc LSD'ye göre gruplar karşılaştırıldığında BPSÖ'nde ilkokul mezunu ve lise öğrencileri arasında, A-ŞYİÖ'nde ilkokul terk ile ilkokul mezunu, ilkokul mezunu ile lise terk, ilkokul mezunu ile lise öğrencisi ve ortaokul öğrencisi ile lise terk eğitim düzeyleri arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar görüldü (Tablo 4.8).

Tablo 4.8. Ergenlerin eğitim düzeylerine göre ölçek puanlarının farklılaşp farklılaşmadığını belirlemek üzere yapılan tek yönlü varyans analizi (ANOVA) sonuçları

Ölçek	Düzye	Sayı	Ortalama ± SD	p	Post-Hoc LSD	p
A-ŞYİÖ	ilkokul terk (İT)	9	1,93±0,51	0,046	İT-İM	0,035
	ilkokul mezunu (İM)	128	1,60±0,47		İT-LT	0,017
	ortaokul öğrencisi (OÖ)	36	1,76±0,46		İM-LÖ	0,048
	lise terk (LT)	9	1,42±0,31		OÖ-LT	0,042
	lise öğrencisi (LÖ)	213	1,70±0,44			
	lise mezunu (LM)	9	1,63±0,36			
	Total	404	1,67±0,45			
BPSÖ	ilkokul terk (İT)	9	2,78±0,42	0,031	İM-LT	0,004
	ilkokul mezunu (İM)	128	2,45±0,60			
	ortaokul öğrencisi (OÖ)	37	2,48±0,67			
	lise terk (LT)	9	2,31±0,61			
	lise öğrencisi (LÖ)	216	2,64±0,55			
	lise mezunu (LM)	9	2,66±0,54			
	Total	408	2,56±0,58			

Çalışmaya katılan ergenlerden 12 (5 kadın ve 7 erkek) kişinin sigara kullandıklarını bildirmişlerdir. Sigara kullananların ve ebeveynlerinin ölçek değerleri kullanmayanlara göre daha yüksek bulundu. İlişkisiz Örneklem İçin T-Test Sonuçlarına göre gruplar mukayese edildiklerinde A-ŞYTÖ ve E-ŞYTÖ'ndeki değerler hariç sigara içen ve içmeyenlerin değerlerinde anlamlı farklılıklar bulundu (Tablo 4.9).

Tablo 4.9. Sigara kullanımına bağlı olarak ölçek puanlarının farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek üzere yapılan ilişkisiz örneklem için t-test sonuçları.

Ölçekler	Sigara	Sayı	Ortalama ± SD	P
A-ŞYİÖ	HAYIR	394	1,66±0,45	0,004*
	EVET	12	2,04±0,53	
A-ŞYTÖ	HAYIR	391	1,79±0,64	0,129*
	EVET	12	2,08±0,66	
B-ŞYİÖ	HAYIR	370	1,87±0,36	0,007**
	EVET	11	2,11±0,23	
B-ŞYTÖ	HAYIR	363	1,89±0,68	0,008***
	EVET	10	2,47±0,54	
BBSÖ	HAYIR	398	2,55±0,58	0,022**
	EVET	11	2,93±0,46	
E-ŞYİÖ	HAYIR	401	1,85±0,47	0,006**
	EVET	12	2,17±0,32	
E-ŞYTÖ	HAYIR	397	2,10±0,75	0,028**
	EVET	11	2,50±0,51	

*: Varyansların eşit olduğu varsayımı.

** : Varyansların eşit olmadığı varsayımı.

Annelerin eğitim düzeylerine bağlı olarak ölçeklerin değerlendirilmesinde gruplar arasında Tek Yönlü Varyans sonuçlarına göre farklara bakıldığında sadece A-ŞYTÖ'nde anlamlı farklılıklar görüldü (Tablo 4.10). Gruplar kendi arasında karşılaştırıldıklarında A-ŞYTÖ'ndeki okuryazar olmayan ve lise mezunu ($p=0,004$) arasında, okuryazar ve ilkokul mezunu ($p=0,034$) arasında, okuryazar ve lise mezunu

($p=0,001$) arasında ve ilkokul mezun ile lise mezunu ($p=0,05$) arasında anlamlı farklar bulundu.

Tablo 4.10. Annelerin eğitim düzeylerine göre A-ŞYTÖ puanlarının farklılaşp farklılaşmadığını belirlemek üzere yapılan tek yönlü varyans analizi (ANOVA) sonuçları.

Eğitim Düzeyi	Sayı	Ortalama $\pm$ SD	P	Post-Hoc LSD	p
OKURYAZAR DEĞİL (OD)	109	1,84 $\pm$ 0,67	0,016	OD-LM	0,004
OKURYAZAR (OY)	68	1,93 $\pm$ 0,62		OY-İM	0,034
İLK OKUL (İO)	125	1,73 $\pm$ 0,65		OY-LM	0,001
ORTAOKUL (OO)	37	1,88 $\pm$ 0,69		İM-LM	0,05
LİSE (L)	36	1,49 $\pm$ 0,46			
ÜNİVERSİTE (Ü)	25	1,78 $\pm$ 0,56			
Total	400	1,79 $\pm$ 0,64			

Babaların eğitim düzeylerine bağlı olarak ölçeklerin değerlendirilmesine bakıldığında gruplar arasında Tek Yönlü Varyans sonuçlarına göre gruplar arasındaki farklara bakıldığında hiçbir ölçekte anlamlı farklılıklar görülmedi ($p>0,05$).

Ailedeki toplam gelir düzeyinin çalışılan ölçeklerle olan ilişkisi değerlendirildiğinde genellikle gelir düzeyi arttıkça ölçeklerin artış gösterdiği tespit edildi. Tek Yönlü Varyans sonuçlarına göre kendi aralarında karşılaştırıldıklarında sadece ergenlerin BPS ($p=0.016$) ölçek değerleri gelir düzeyine bağlı olarak anlamlı farklılıklar gösterdi (Tablo 4.11). Gruplar bağımsız olarak Post-Hoc LSD'ye göre değerlendirildiklerinde, BPSÖ'ndeki gelir düzeyi 1500£'nin altında olanlar ile 5000£'nin üstünde olanlar arasında ($p=0.029$) ve 1500£'nin altında olanlar ile 1500£ üstü -3000 £ arası olanlar arasında ($p=0,011$) olan ergenlerin değerleri arasında farklar bulundu.

Tablo 4.11. Ailenin gelir düzeyine göre BPSÖ puanlarının farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek üzere yapılan tek yönlü varyans analizi (ANOVA) sonuçları

Gelir Düzeyi	Sayı	Ortalama±SD	p	Post-Hoc LSD	p	
1500 altı (I)	214	2,48±0,57	0,016	I-II	0,011	
1500 üstü ve 3000 (II)	95	2,64±0,61		I-IV		0,029
3000- üstü ve 5000 (III)	55	2,63±0,56				
5000 üstü (IV)	29	2,78±0,55				
Total	393	2,56±0,58				

Annenin çalışıp (n=30) çalışmama (n=374) durumlarına bakıldığında genellikle çalışmayan annelerin ölçek değerleri çalışanlara göre daha yüksek bulundu. Ölçeklerin İlişkisiz Örneklem İçin t-Test sonuçlarına bakıldığında A-ŞYTÖ (p=0,025) ve B-ŞYTÖ'ndeki (p=0,049) değerler arasında anlamlı farklılıklar görüldü (Tablo 4.12).

Tablo 4.12. Annelerin çalışma durumuna göre A-ŞYT ve B-ŞYT ölçek puanlarının farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek üzere yapılan ilişkisiz örneklem için t-test sonuçları (Varyansların eşit olmadığı varsayıldı).

Ölçekler	Çalışıyor	Sayı	Ortalama ± SD	P
A-ŞYTÖ	HAYIR	371	1,81±0,66	0,025
	EVET	30	1,61±0,44	
B-ŞYTÖ	HAYIR	342	1,92±0,70	0,049
	EVET	29	1,72±0,49	

Tablo 4.13. Ergenlerin kardeş sayılarına göre ölçeklerin ortalama puanları.

Ölçek	Kardeş Sayısı	Sayı	Ortalama $\pm$ SD
A-ŞYİÖ	Küçük	231	1,63 $\pm$ 0,43
	Orta	123	1,71 $\pm$ 0,48
	Büyük	52	1,72 $\pm$ 0,47
	Total	406	1,67 $\pm$ 0,45
A-ŞYTÖ	Küçük	230	1,74 $\pm$ 0,62
	Orta	122	1,82 $\pm$ 0,64
	Büyük	51	1,98 $\pm$ 0,72
	Total	403	1,80 $\pm$ 0,64
B-ŞYİÖ	Küçük	216	1,89 $\pm$ 0,37
	Orta	119	1,88 $\pm$ 0,37
	Büyük	46	1,80 $\pm$ 0,30
	Total	381	1,88 $\pm$ 0,36
B-ŞYTÖ	Küçük	210	1,90 $\pm$ 0,65
	Orta	117	1,89 $\pm$ 0,73
	Büyük	46	1,97 $\pm$ 0,72
	Total	373	1,91 $\pm$ 0,68
BPSÖ	Küçük	234	2,56 $\pm$ 0,62
	Orta	123	2,53 $\pm$ 0,54
	Büyük	52	2,62 $\pm$ 0,54
	Total	409	2,56 $\pm$ 0,58
E-ŞYİÖ	Küçük	238	1,85 $\pm$ 0,46
	Orta	123	1,86 $\pm$ 0,47
	Büyük	52	1,91 $\pm$ 0,47
	Total	413	1,86 $\pm$ 0,47
E-ŞYTÖ	Küçük	236	2,09 $\pm$ 0,78
	Orta	121	2,05 $\pm$ 0,68
	Büyük	51	2,32 $\pm$ 0,73
	Total	408	2,11 $\pm$ 0,75

Küçük aile: 1-3 arası çocuk; Orta aile: 4-6 arası çocuk; Büyük : 7 ve üstü çocuk.

Formu dolduran ergenlerin ölçek değerleri genellikle kardeş sayısı fazla olanlarda daha yüksek bulundu (Tablo 4.13). Fakat Tek Yönlü Varyans sonuçlarına göre kardeş sayılarına bağlı olarak sadece A-ŞYTÖ ($p=0.048$) anlamlı farklılıklar gösterdi (Tablo 4.14). Post-Hoc LSD'ye göre gruplar birbirleri ile mukayese edildiğinde A-ŞYTÖ'ndeki Küçük ile Büyük ($p=0,016$) ve E-ŞYTÖ'ndeki Orta ile Büyük ($p=0,032$) aileler arasında anlamlı farklılıklar bulundu. Kardeş sayısının değişkenlerle korelasyonuna bakıldığında A-ŞYTÖ ($r=0.127^*$) ile anlamlı korelasyon gösterdiği görüldü.

Her ne kadar çalışmaya katılan ergenlerden 16'sı çalıştıklarını beyan etmişlerse de İlişkisiz Örneklem İçin t-Test sonuçlarına göre çalışan kişilerde ölçek skorları çalışmayanlara göre düşük bulunurken gruplar arasında sadece BPSÖ değerlerinde anlamlı fark ($p=0.023$) gözlemlendi.

Tablo 4.14. Ergenlerin kardeş sayılarına göre A-ŞYTÖ puanlarının farklılaşp farklılaşmadığını belirlemek üzere yapılan tek yönlü varyans analizi (ANOVA) sonuçları

Kardeş Sayısı	Sayı	Ortalama $\pm$ SD	P	Post-Hoc LSD	p
Küçük (K)	230	1,74 $\pm$ 0,62	,048	K-B	0,016
Orta (O)	122	1,82 $\pm$ 0,64		O-B	0,032
Büyük (B)	51	1,98 $\pm$ 0,72			
Total	403	1,78 $\pm$ 0,64			

5. TARTIŞMA

Ergenlik dönemi risk alma davranışlarının arttığı dönemler olarak görülmektedir. Çocukluk yıllarında görülen şiddetin daha yumuşak biçimleri, ergenlik yılları boyunca şiddetin daha katı biçimlerine ve planlanmış saldırganlık davranışlarına dönüşebilmektedir. Okul yıllarında gösterilen tahripçilik, okuldan kaçma davranışları ergenlik döneminde daha ciddi suç davranışlarına dönüşebilmektedir (292). Erken ergenlik döneminde suçlu akranlarla arkadaşlık etmek, sorunlu davranışlara yönelik olumlu tutuma sahip olmak, şiddet davranışları için risk etkeni olmaktadır (293). Belirli tutumlar, bazı sosyal ve bilişsel yetersizlikler ergenlerin şiddet davranışları için risk faktörü haline gelebilir (294). Şiddet taraftarı bir tutum, ileride ortaya çıkabilecek şiddeti daha çok yordayabilir.

5.1. Ergenlerin ve Ebeveynlerin İnanç ve Tutumlarının Ergenlerin Şiddet Davranışına Etkileri

İnsan saldırganlığı, başka bir bireye yönelik olarak zarar verme niyetiyle ortaya çıkan herhangi bir davranış olarak tanımlanmıştır (295). Sosyal psikologların çoğu, şiddeti saldırganlığın bir alt kümesi olarak görür ve bunu 'kendisine, başka bir kişiye veya bir gruba veya topluluğa karşı tehdit veya fiili olarak fiziksel güç veya gücün kasıtlı kullanımı olarak tanımlar; yaralanma, psikolojik zarar, kötü gelişme, yoksunluk veya ölümle sonuçlanır.' Bu nedenle hem saldırganlık hem de şiddet içeren davranışlar, en iyi şekilde, şiddetin sürekliliği olarak kavramsallaştırılır (295).

Tutumlar, inançları veya fikirleri içerir. İnançları değerlendirerek bunlara uygun hareket etme niyetini içerir (296). Örneğin, herhangi bir eylemi yapma konusunda olumlu bir tutuma sahip kişiler, olumlu duygularını, aynı pozisyonu destekleyen diğer kişilerle anlaşarak, kendilerini daha fazla ilgili eylemi gerçekleştirerek, o eylemi yapanlara hayranlık duyarak veya başkalarını o eylemi yapmaya teşvik ederek ortaya çıkarabilirler. Bu nedenle tutumlar, mükemmel olmasa da düşünme ve eylem arasında bir bağlantı sağlar. Ayrıca, inançlar ve tutumlar daha derine iner ve davranışa değer katar, bunun "iyi" veya "kötü" olarak adlandırılıp adlandırılmayacağına ve "haklı" olup olmadığına karar verir. Bununla birlikte, endişe verici gerçek şu ki, çocuk büyüdükçe düşünce, eylem ve tutum arasındaki bağlantı zayıf hale gelir ve bu nedenle anti sosyal güçlerin elinde daha uygun hale gelebilir. Bu

durum, erken okul yaşamında müdahale stratejilerine duyulan ihtiyacın önemini vurgulamakta ve biçimlendirici yıllarda düşüncelerin pekiştirilmesine yardımcı olmaktadır.

Birçok inancın saldırganlığa hazırlıklı olmada rol oynadığı varsayılmıştır (297). Öğrenciler arasında yapılan bir çalışmada, saldırganlık ve şiddetle ilgili normatif inançların çocukların çoğunda ilk ve ortaöğretim sınıflarında yerleştiği gösterilmiştir (20). Başka bir çalışmada, saldırganlık düzeyi ile inanç arasında bir bağ olduğu bulunmuştur (298). Öte yandan, şiddete karşı tutum ergenler ve gençler arasında hem hafif hem de ciddi saldırganlık biçimleriyle ilişkili bulunmuştur (20). Genel olarak şiddete karşı olumlu tutumlar bazı kişileri saldırganlığa hazırlar. Modern saldırganlık teorileri, inançları, tutumları ve davranışsal eğilimleri, durumsal faktörlerle birlikte agresif davranışla sonuçlanacak şekilde birleşen kişilik faktörleri olarak tanımlar.

Yeni Delhi’de yapılan güncel bir çalışmada (299), şiddete yönelik tutumların ve onu destekleyen inançların hem saldırganlığın aktif ifadesine katkıda bulunan faktörler olduğunu, hem de inançların ve tutumların saldırganlığın uygunluğunu belirleyen sosyal bilişsel teoriyi desteklediğini göstermiştir (297). Bazı çalışmalarda cesarete bağlı akranlarına karşı şiddeti meşrulaştıran ve cinsiyete bağlı aile içi şiddeti meşrulaştıran tutumlar gözlenmiştir (252, 253). Akranlara yönelik şiddeti meşrulaştırma, aile içi şiddet ve cinsel şiddetin daha güçlü tutumları erkek cinsiyeti, alkol tüketimi, kardeşler arası şiddet ve medyada şiddetten daha fazla yararlanma ile ilişkili olduğu bildirilmiştir. Sonuçlar, ilgili faktörler göz önünde bulundurularak, şiddeti meşrulaştıran önyargıları ortadan kaldırmak ve önleyici tedbirler olarak şiddeti red etmek için ergenler ve aileleri ile çalışma ihtiyacını açıkça önermektedir.

Bu çalışmada E-ŞYİ ve E-ŞYT ölçeklerinin BPSÖ ile pozitif korelasyon göstermesi (Tablo 4.3) ve bu ölçeklerde BPS skorlamasına göre anlamlı farklılıkların gözlenmesi (Tablo 4.4); ergenlerin şiddete karşı olumlu inanç ve tutumları arttıkça saldırgan davranışlarının arttığını göstermektedir. Tutumlar, birbiriyle uyumlu olarak kişinin duygularını, düşüncelerini ve davranışlarını etkiler (300). Türkiye’de yapılan bir çalışmada, şiddete yönelik olumlu inanç ve tutumlar geliştiren ergenlerin daha fazla şiddet içeren davranışlar sergiledikleri bildirilmiştir (301).

Ebeveynlik, Freud'un çocukların sosyal, duygusal ve entelektüel işleyişi için kritik önemine resmen dikkat çektiğinden beri, gelişim psikologları tarafından kapsamlı bir şekilde araştırılmıştır. Ebeveynlik üzerine yapılan araştırmalar, ebeveynlerin tutum ve inançlarının çocuklara yönelik tedavilerini yönlendirmede merkezi bir öneme sahip olduğu bilgisi verilmiştir. Bu nedenle, ebeveynlerin çocuklar ve çocuk yetiştirme hakkında nasıl düşündükleri -hem genel olarak hem de özel durumlarda - ve çocuk sonuçları arasındaki bağlantılarının anlaşılmasına çok fazla çaba harcanmıştır (302).

Araştırmacılar, ebeveynlerin düşünceleri ve eylemleri ile çocukların gösterdikleri gelişimi arasındaki ilişkiyi anlamaya çalışırken, ebeveyn tutum ve inançlarına ilişkin çok sayıda ölçü belirlenmiştir. Bu yaklaşımdaki temel varsayımlara ve bunların bazen ihlal edileceğine dair verilere dikkat çekilmiştir (303, 304). Bunlar, her zaman böyle olmasa da ebeveynlerin önceden var olan tutumlara sahip olduğu önermesini içerir; tutumların zamanla değişmediğini, ancak eğitim ve çocuklarla ilgili deneyimlerle kesinlikle değiştirilebileceği öne sürülmüştür. Bu varsayımlar ihlal edildiğinde, tutumlar, ebeveynlerin davranışları ve çocukların gelişimi arasındaki ilişkiler daha az güçlü olacaktır.

Ebeveyn tutum ve inançları ile ergen saldırganlığı arasındaki ilişkiyi araştıran çalışmalar ebeveyn tutum ve inançları ile saldırganlık arasında, aksi bazı raporlar olmasına rağmen (305), anlamlı düzeyde bir ilişkiden bahsedilmiştir (253, 306-309).

Aile ortamında ebeveyn tutumları sert ve cezalandırıcı ise çocuk öfkesini saldırganlık davranışları olarak dışa vurabilir. Bununla birlikte, ebeveyn tutumları tutarsız ise çocuk hangi davranışın doğru, hangisinin yanlış olduğunu öğrenmekte zorluk yaşayarak toplumsal kuralları benimsemekte zorlanabilir (310). Bazı yazarlar çocuğun yetiştirildiği ortam ve bu ortamda yakın ilişkide bulunduğu kişilerle kurduğu iletişimin ergenin kişiliğini önemli ölçüde etkilediğini, anne-baba-çocuk ilişkilerinin, içinde yaşanan toplumdan etkilendiğini belirtmişlerdir (311).

Ebeveyn davranışı ve aile ortamı, ergenlerde şiddet davranışının gelişmesinde merkezi faktörlerdir. Çocukların ebeveynler tarafından yetersiz izlenmesi ve denetlenmesi ve çocukları terbiye etmek için sert, fiziksel cezaların kullanılması, ergenlik ve yetişkinlik dönemindeki şiddetin güçlü yordayıcılarıdır. 250 erkek çocuk üzerinde yapılan bir çalışmada, zayıf ebeveyn denetimi, ebeveyn saldırganlığı ve sert

disiplinin, ilk olarak 10 yaşında değerlendirilen bu çocukların daha sonra yapılan takiplerde 45 yaşına kadar şiddete mahkûm olma risklerini önemli ölçüde arttırdığı bulunmuştur (161). 900 çocuğun takip edildiği başka bir çalışmada ebeveynlerin 8 yaşında sert ve fiziksel cezalandırılmasının yalnızca 30 yaşına kadar şiddet nedeniyle tutuklanmaları değil, aynı zamanda - erkek çocuklar için - kendi çocuklarının cezalandırılmasının şiddetini ve kendi eşlerine yönelik istismar öykülerini de öngördükleri rapor edilmiştir (152).

5.2. Demografik Faktörler

Son birkaç on yılda, geleneksel cinsiyet tutumlarından aile içinde daha eşitlikçi tutumlara doğru bir geçiş olmuştur (312). Daha geleneksel görüşlerden bu sapma, her iki eşin de ilişkide eşit güce sahip olduğu ve çocukların saygı duyulan insanlar olarak görüldüğü eşitlikçi bir ilişki için daha fazla anlaşmayı desteklemektedir. Bununla birlikte, aile içinde cinsiyet rollerine yönelik geleneksel görüşler hala mevcuttur ve bu görüşler aile refahı üzerinde olumsuz sonuçlara neden olabilmektedir. Geleneksel cinsiyet rolleriyle daha yüksek düzeyde anlaşmanın şiddetin daha fazla kabul edilmesine (özellikle kadınlara yönelik şiddet) yol açılabileceği öne sürülmüştür (313).

Bizim çalışmamızda ölçeklerdeki erkek ergenlerin ortalama değerlerinin kadın ergenlerinkinden daha yüksek olması, E-ŞYİ ve E-ŞYT ölçeklerinde erkeklerin kadınlara oranla anlamlı daha yüksek ölçek değerine sahip olması (Tablo 4.5) ve BPSÖ’nde özellikle fiziksel saldırganlık içeren maddelerde (2., 11., 13., 16., 22., 25. ve 29. maddeler) erkeklerin şiddet eğilimlerinin kadınlara oranla daha yüksek olduğunu ortaya koymaktadır (252, 314-323). Diğer araştırmalarda (324-329) olduğu gibi erkek ergenlerin, kadın ergenlere kıyasla şiddeti meşrulaştıran daha yüksek düzeyde tutum ve inanca sahip olması, cinsiyetler arasındaki sosyalleşme süreçlerindeki farklılıklarla ilişkilendirilebilir (328). Şiddet, cinsiyete dayalı sosyalleşme sürecinde ortaya çıkar çünkü cinsiyete dayalı güç erkeklerde kadınlara göre daha yüksektir. Erkeklerin üstün olduğuna dair kültürel inanç ve toplumun erkek egemen yapısı erkeklerin sergilediği şiddet davranışlarını etkiler (329). Ayrıca erkek ergenlerin şiddet eğiliminin daha yüksek olması ve kadın akranlarına göre daha saldırgan olmaları toplumun onlara yüklediği rollerle ilişkilendirilebilir. Türkiye’de erkek ve kadın ergenlerin yetiştirilme biçimindeki farklılıklar, ailelerin ve Türkiye

toplumunun erkekleri saldırgan ve rekabetçi olmaya teşvik ettiğini, ancak kadınların sakin, sıcak ve destekleyici olmasını önerdiğini göstermiştir. Ayrıca, genel olarak erkekler saldırganlık veya şiddeti tercih ederken, kadınlar bunu yapmaz (330). Agnew ve Brezina (331) şiddete karşı tutumla ilgili olarak cinsiyetler arasındaki farklılıklar için üç açıklama önermişlerdir. Birincisi, belirli gerginlik türleri (örneğin kişilerarası gerginlik) erkekler arasında daha yaygındır ve bunlar onların anormal davranış sergilemelerine neden olabilir. İkincisi, erkeklerin ve kadınların gerginliğe farklı duygusal tepkileri vardır. Öfke hem erkeklerde hem de kadınlarda strese bir tepki olarak görülür; ancak kadınlarda bu öfkeye anksiyete, suçluluk ve depresyon eşlik edebilir ve eşlik eden bu tepkiler şiddet davranışlarını azaltabilir. Üçüncüsü, erkekler strese/gerilime tepki olarak şiddet içeren davranışlarda bulunma veya uygunsuz eylemlerde bulunma eğilimindedir. Cinsiyetler arasındaki bu farklılık erkeklerin testosteron hormonu nedeniyle biyolojik olarak saldırganlığa daha yatkın olmasıyla da açıklanabilir. Ayrıca kadınlarda frontal maturasyonun daha erken olması, korpus kallosum hacminin daha büyük olması, hemisferler arası bağlantının daha iyi olması, sözel beceriler gibi biyolojik koruma mekanizmalarının daha yüksek olması şiddet davranışlarının daha az görülmesinin nedenleri olarak ileri sürülmektedir. Bu nedenlerden kadınlarda bilişsel ve sosyal becerilerin daha erken geliştiği ve kişilerarası ilişkilerdeki sorunlarla daha kolay başa edebildikleri bildirilmektedir (134). Bu çalışma diğer araştırmalara benzer olarak cinsiyetin şiddet için önemli bir risk faktörü olduğunu ortaya kaymaktadır.

Genel olarak, saldırgan davranışlar ergen gelişimi boyunca azdan şiddetliye doğru ilerler (321, 332). Ergenlik döneminde fiziksel ve sosyal saldırganlığın gelişimini karşılaştıran az sayıda çalışma olmasına rağmen (333), bazı araştırmalar bu iki tür saldırganlığın yörüngelerinin farklı olabileceğini düşündürmektedir (320, 331). Benzer şekilde, diğer araştırmalar, sosyal saldırganlığın 8-14 yaşları arasında artabileceğini (334) veya geç çocukluk veya ergenlik öncesi dönemde zirve yapabileceğini ileri sürmektedir (335). Buna karşılık, bazı araştırmalar, sosyal beceriler ve kişilerarası ilişkiler konusundaki farkındalık daha ilerledikçe, ergenlik döneminde sosyal saldırganlığın geliştiğini bulmuştur (322, 335, 336).

Bu çalışmada ise ölçeklerin ergenlerin yaşları ile olan ilişkisi incelendiğinde daha büyük yaşa sahip ergenlerin ölçek değerlerinin genellikle daha yüksek olduğu

bulundu. Yaş grupları arasında BPSÖ'nde anlamlı farkların bulunması (Tablo 4.6), erken ergenlik (2.44 ± 0.59) ve orta ergenlik (2.61 ± 0.57), ergenlerin yaşlarının BPSÖ ($r=0.144^{**}$) ile pozitif korelasyon göstermesi; orta ergenlik dönemindeki gençlerin erken ergenlik dönemindekilere göre daha fazla saldırgan eğilimlere sahip olduklarını gösterir. Bu da literatürdeki benzer çalışmalarla paralellik göstermektedir. Çalışmamızda yaşa bağlı olarak saldırganlık maddeleri incelendiğinde erken ergenlik dönemi ile orta ergenlik dönemi arasında sosyal saldırganlığı ifade eden maddeler arasında anlamlı farklılıkların bulunması, ergenlik döneminde fiziksel ve sosyal saldırganlığın farklı evrelerde şekillenebileceğini göstermektedir (333). Yaş ve tutum arasındaki ilişki değerlendirildiğinde, ergen yaşlarının ebeveynlerin tutumlarını algılamalarında etkili olmadığı görüşü bildirilmiştir (309,337). Diğer taraftan, ergenlerin yaşlarının artmasıyla saldırgan tutumlarının istatistiksel olarak arttığı rapor edilmiştir (338). Bizim çalışmamızda ise A-ŞYTÖ'deki erken ergenlik (1.61 ± 0.46) ve orta ergenlik (1.71 ± 0.45) dönemindeki ergenlerin ve annelerinin değerleri anlamlı olarak farklı bulundu.

Bazı çalışmalar, düşük eğitim seviyesi ile saldırganlık arasındaki ilişkiden bahsetmiştir (339-342). Akademik başarısızlık ve saldırganlık arasında güçlü ilişki başka çalışmalarda da dile getirilmiş (343) ve genel olarak düşük bir akademik ortalamanın, bir öğrencinin okulda saldırganlık gösterme olasılığını spesifik bir öğrenme güçlüğü ölçüğünden daha iyi bir belirleyici olduğu öne sürülmüştür (344). Aynı zamanda saldırganlığın daha sonraki sosyal yeterlilik ve akademik başarı üzerinde çok önemli etkileri olduğu iddia edilmiştir (339). Buna rağmen saldırganlık ile başarı arasındaki ilişkinin karmaşık ve karşılıklı olduğu beyan edilmiştir (345). Akademik başarı, aile geçmişi, zekâ, yetenek, tutum, çalışma şekli (düzenli, özel, yazışma) gibi birçok faktörden etkilenir ve en önemli faktör psikolojik strestir. Eğitim, insan zihni ve evren arasındaki etkileşim yoluyla fiziksel ve metafizik dünyanın gelişim sürecidir. Yeni teorilere, yeni araçlara vb. yol açan araştırma, gözlem, duygular ve konuşma yoluyla sürekli yeni bilgi arayışıdır. Bilişsel ve bilişsel olmayan faktörlerin dil gelişimindeki başarıya etkisi ile ilgili çeşitli çalışmalar yapılmıştır, ancak en önemli faktörlerden biri psikolojik stresin en az araştırmacı tarafından eğitim alanında en az dikkate alınmasının nedeni stresin çağdaş yaşamın vazgeçilmez bir parçası olarak görülmesidir. Yine de oldukça agresif olan ergenlerin popüleritesindeki

artışın açıklanamayan devamsızlıklardaki artışla ve not ortalamasındaki düşüşlerle ilişkili olduğu ileri sürülmüştür (346). Akademik başarının çocukların sosyal yeterliliğini ve akranlarının kabulünü yordadığını ve ayrıca, sosyal yeterlilik, saldırganlık-bozulma, liderlik ve akran kabulü dahil olmak üzere çocukların sosyal işlevlerinin ve uyumunun akademik başarıya katkıda bulunduğuna dair savlar ileri sürülmüştür (347).

Gerçek hayatta şiddet içeren video oyunu oynamanın saldırgan davranış ve suç ile pozitif bir şekilde ilişkili olduğuna dair görüşler ileri sürülmüştür (348). Akademik başarı, video oyunları oynamak için harcanan toplam zaman ile olumsuz yönde ilişkilendirilmiştir. Boş zaman sıkıntısının ergenlerin suça katılımındaki artışla ilişkili olabileceği iddia edilmiştir (348,349). Bununla birlikte, saldırgan davranış sendromlarının akademik başarı ölçüleriyle pozitif korelasyonlar sergilediği gösterilmiştir (350). Bizim çalışmamızda ölçeklerin ergenlerin eğitim düzeylerine göre değerlendirilmesinde BPS ölçeğinin gruplar arasında anlamlı farklılıklar göstermesi akademik başarılarıyla ilişkili olmasına bağlanamadı (Tablo 4.8). İlkokulu terk eden 9 öğrencinin BPSÖ değerleri ($2,78 \pm 0,42$) en yüksek olmasına rağmen bunları akademik başarıya yormanın yanlış olacağı düşünüldü. Çünkü bu öğrencilerden 7'sinin kadın olması bunların okuldan ayrılışlarının nedenleri arasında öncelikli olarak sosyo-kültürel nedenler olabileceği düşünüldü. Gruplar karşılaştırıldığında lise öğrencilerinin BPSÖ'ndeki değerleri ($2,64 \pm 0,54$) ilkokul mezunu olanlarınkinden ($2,45 \pm 0,60$) anlamlı olarak farklı olması akademik başarıdan ziyade sosyo-kültürel, yaş, cinsiyet gibi sebeplere bağlanabilir. Ergenlerin eğitim düzeyleri ile BPSÖ arasındaki desen diğer ölçeklerde de gözlenmiştir. A-ŞYİÖ, A-ŞYTÖ ve B-ŞYİÖ'nde eğitim düzeyleri arasındaki anlamlı farklar (Tablo 4.8) akademik başarıdan ziyade yukarıda belirtildiği gibi çoklu faktörlerle ilişkilendirilebilir.

Türkiye'de yapılan bir çalışmada, şiddet içeren davranışların sigara içen öğrenciler arasında daha yaygın olduğunu ileri sürülmüştür (351). Türkiye ve dünya genelinde sigara içenlerin yaş ortalamasının gün geçtikçe azaldığı bildirilmektedir (352). Aksine görüş olmasına rağmen (353) çalışmalar, şiddet ve sigara içme arasında bir ilişki olduğunu öne sürmüştür (354-357).

Bizim çalışmamızda da benzer olarak sigara kullanan 12 ergenin ve ebeveynlerinin ölçek değerlerinin kullanmayanlara göre anlamlı olarak yüksek

bulunması (A-ŞYTÖ ve E-ŞYTÖ hariç) sigara içmenin yaygın olmamakla birlikte ergenlerde bir saldırganlık göstergesi olduğunu ortaya koymuştur (Tablo 4.9).

Ergenlerin daha otonom bir ortam ve aileden uzakta geçirilen bir zamana doğru giden yaşantılarına rağmen, bakıcılarla ilişkileri bu dönem boyunca önemli bir gelişimsel etki yaratmaktadır (358,359). Çok sayıda araştırma, yüksek düzeyde ebeveyn-ergen ilişkilerinin, gençleri suç, madde kullanımı ve depresyon dahil olmak üzere sosyo-duygusal uyum zorluklarına karşı korumaya yardımcı olduğunu göstermektedir (360). Bu bağlantı, sıcaklık, destek, yakınlık, çatışma ve iletişim dahil olmak üzere ebeveyn-ergen ilişkisinin çeşitli yönlerine odaklanan hem kesitsel hem de boylamsal çalışmalarla doğrulanmıştır (361).

Yüksek düzeyde ebeveyn-ergen ilişkileri, kümülatif riskler yaşayan veya tehlikeli, son derece yoksul semtlerde yaşayan ergenler için koruyucu görünmektedir (362). Çeşitli araştırmalar, şiddete maruz kalma ile farklı ergen sonuçları arasındaki bağlantının potansiyel bir moderatörü olarak özellikle ebeveyn-ergen ilişki kalitesine odaklanmıştır. Bu araştırmalar, ileri düzeyde kaliteli aile işleyişinin, şiddete maruz kalma ile ergen sonuçları arasındaki ilişkileri zayıflatma eğiliminde olduğunu bulmuştur (363). Kaliteli ebeveyn-ergen ilişkileri, ebeveynlerin destek deneyimlerine ve şiddetin uyarlanabilir değerlendirmelerine olumlu katkıda bulunabilir, bu iki faktör toplum şiddeti karşısında uyarlanabilir başa çıkma stratejilerini geliştirebilir (364).

Görece olarak az sayıda çalışma, ebeveyn eğitimi ile ergenlerde saldırganlık arasındaki ilişkiyi değerlendirmiş olsa da (365), ergen örneklemleri ile yapılan bazı çalışmalar, daha yüksek ebeveyn eğitim düzeylerinin daha az saldırgan davranışla ilişkili olduğunu göstermiştir (366,367). Türkiye’de yapılan bazı çalışmalarda ebeveyn eğitim düzeyi arttıkça öğrencilerde saldırganlık eğilimlerinin anlamlı bir şekilde düştüğü görülmüştür (368-370). Ebeveyn eğitim düzeyi ile saldırganlık düzeyi arasında anlamlı ilişkinin bulunması, ebeveynlerin eğitim seviyesi yükseldikçe çocuklarıyla ilgilenmenin ve problem çözme becerilerinin de yükseldiğini göstermektedir. Bunun yanı sıra yapılan bazı çalışmalarda anne eğitim düzeyi ile öğrencilerin saldırganlık düzeylerinin arasında anlamlı bir fark tespit edilmemiştir (371). Genel olarak anne eğitim düzeyine paralel olarak öğrencilerin saldırgan davranışlarının azalacağı düşünülmektedir. Ancak, bu yargıya aykırı sonuçlar eğitim seviyesi yüksek annelerin çalışan anneler olduğunu ve çocuklarına yeterince zaman

ayıramadıkları olasılığını yükseltmektedir (372). Bizim çalışmamızda da yüksek eğitim düzeyine sahip annelerin şiddete yönelik tutum ölçeğindeki değerlerin anlamlı olarak daha düşük bulunması (Tablo 4.10) şiddete yönelik tutumlarının da daha düşük olacağı görüşü paylaşılabilir.

Toplumdaki gelir dağılımı gibi çevresel özelliklerin saldırganlık gibi şiddeti içeren davranışları etkilediği varsayılmıştır (373-377). Sosyoekonomik durumun erken çocukluk döneminde ve sonrasında saldırgan davranışı anlamlı bir şekilde belirlediği öne sürülmektedir (378-380). Yoksul ailelerin çocukları, çocukluk çağı saldırganlığının daha sık görülmesine katkıda bulunan bir dizi risk faktörüne (örneğin ebeveyn iş kaybı, kötü anne sağlığı, sert ebeveynlik stratejileri, tek ebeveynli aileler, daha düşük kaliteli çocuk bakımı) maruz kalmaktadır (381). Ergenlerde yapılan araştırmalar, düşük sosyoekonomik sınıflardan ergenlerin şiddet kurbanı olma riskinin, yüksek sosyoekonomik sınıflardan olanlara kıyasla önemli ölçüde daha yüksek olduğunu göstermiştir (145, 168-170). Diğer bir husus ise ailenin gelir seviyesinin artmasıyla televizyon izleme sürelerinin saldırganlık düzeyinin anlamlı yordayıcıları olduğu gözlenmiştir. Literatür bulguları incelendiğinde, bazı çalışmalarda sosyoekonomik gelir düzeyinin, öğrencilerin saldırganlık düzeyi üzerinde anlamlı etkiye sahip olduğu görüşü bildirilmiştir (370, 382-386). Ancak, bunların aksine başka çalışmalarda, aile gelir düzeyi ile saldırganlık arasında anlamlı bir ilişkiden bahsedilmemiştir (387-393). Çalışmamızda, ölçekleri dolduran ergenlerin hanelerindeki gelir düzeyine bakıldığında ergen katılımcıların yarısından fazlasının (%54,7) aile gelir düzeyi 1500₺ olarak kaydedilmiş olup görece olarak bunların hem saldırganlık hemde şiddete yönelik tutum ölçek değerleri daha üst gelir düzeyindekilerinden, mevcut literatür verilerinin aksine, anlamlı olarak daha düşük bulunmuştur (Tablo 4.11). Bu sonuç, daha yüksek gelirli ailelerde her iki ebeveynin çalışma olasılığını artırdığını ve bunun çocuklara daha az zaman ayrılması anlamına geldiği şeklinde yorumlanabilir. Diğer bir husus ise daha varlıklı çocuklarda özgüvenden kaynaklanan saldırganlık dürtülerinin özellikle şiddet içeren oyunlara erişimde yoksul çocuklara oranla daha avantajlı olmalarını sağlamış olması ve kısmen buna bağlı olarak şiddeti kendini ifade etmede bir araç olarak kullanılmasına + yorumlanabilir. Annelerin çalışma durumuna göre A-ŞYT ve B-ŞYT ölçeklerinin

anlamli farklı değerlere sahip olması (Tablo 4.12) alışmayan annelerin ve bunların eşlerinin saldırganlığı destekleyen pozitif sergiledikleri sonucuna varıldı.

Formu dolduran ergenlerin ölçek değerleri kardeş sayısı fazla olanlarda daha yüksek bulundu (Tablo 4.13). Kardeş sayılarına bağlı olarak A-şYT'ndeki anlamli farklılıklar (4.14) ve kardeş sayısının bu ölçekle olan anlamli korelasyonu ($r=0.127^*$) annelerin sosyal ve duygusal işlevlerini ve davranışlarını etkiledikleri ne sürülebilir (145, 394).

Bu çalışmanın en önemli kısıtlılıkları arasında özellikle, çalışmaya dahil olan ebeveynlerin ikamet ettikleri yerlerde ne kadar süreyle kaldıkları ve buralara hangi amaçla geldiklerinin rapor edilmemesi yani g faktörü; aile içi şiddetin sorulmaması ve ergenlerin çeşitli nedenlerden dolayı madde kullanımı ile ilgili doğru beyan vermemeleri olarak gösterilebilir.

6. SONUÇ VE ÖNERİLER

1. Bu çalışma kapsamında ergenlerin ve ebeveynlerinin şiddete yönelik inançlarını ölçmek amacıyla Türkiye toplum yapısına uygun bir ölçek uyarlandı.
2. Ergenlerin şiddete yönelik tutum ve inançları değerlendirildi ve ergenlerin tutum ve inançları ile saldırganlık eğilimleri arasında pozitif bir ilişki belirlendi.
3. Ergenlerin ölçeklerinde erkeklerin değerleri kadınlarınkine göre daha yüksek bulundu. Bu farklar tutum ve inanç ölçeklerinde anlamlı bulundu.
4. Ergenlerin yaşlarının ölçeklerle ilişkisinde yaş artıkça ölçek değerlerinin arttığı ve sadece saldırganlık skorunda yaşa bağlı olarak anlamlı farklılıklar görüldü.
5. Ergenlerin eğitim düzeyleri ile ölçekler arasında yoruma açık veriler bulunmadı.
6. Ergenlerin yaşlarına bağlı olarak ölçekler değerlendirildiğinde yaş artıkça ölçek değerlerinin arttığı ve sadece saldırganlık skorunda anlamlı farklar saptandı.
7. Sigara içen 12 ergenin ölçek değerleri yüksek bulundu ve bunların içinden ergenlerin ve annelerin tutum ölçekleri hariç diğer ölçeklerde sigara içmeye bağlı olarak anlamlı farklılıklar olduğu gözlemlendi.
8. Ebeveynlerin inanç ve tutumları ile ergenlerin inanç ve tutumları arasındaki ilişkilere bakıldığında ergenlerin inanç ölçeği ile babaların inanç ölçeği hariç diğer ölçekler anlamlı olarak eşleşti ve bütün eşleşmelerde pozitif korelasyon saptandı.
9. Annelerin tutumlarının ergenlerin saldırganlığını pozitif etkilediği belirlendi. Ergenlerin saldırganlık skorlarına göre annelerin tutum değerlerinde anlamlı farklılıklar saptandı.
10. Ergenlerin saldırganlık ölçeği annelerin tutum, babaların hem inanç hem de tutum ölçekleri ile pozitif korelasyon gösterdikleri tespit edildi.
11. Annelerin inanç ölçeğinin ergenlerin ve babalarının tutum ve inanç ölçekleri ile pozitif korelasyon gösterdikleri görüldü.
12. Ebeveynlerin eğitim düzeylerinin ölçekler ile olan ilişkileri değerlendirildiklerinde A-ŞYİÖ ile eğitim düzeyleri arasında anlamlı farklılıklar saptandı. Eğitim düzeyi daha düşük (okuryazar) annelerin ölçek değerleri eğitim düzeyi daha yüksek (lise mezunu) annelerden daha yüksek ölçek puanı bulundu.
13. İlginç bir şekilde, ailelerin gelir düzeyinin ölçeklerle olan ilişkisi incelendiğinde genellikle gelir düzeyi artıkça ölçeklerin artış gösterdiği tespit edildi ve gelire

bağlı olarak ergenlerin saldırganlık ölçeği ile şiddete yönelik tutum ölçeklerinde anlamlı farklılıklar tespit edildi.

14. Kardeş sayısı artıkça ölçeklerin puanlarında da artış eğiliminde olduğu görüldü.

Öneriler

Ülkemizde ergenlerde görülen şiddet davranışlarını önleme ve müdahaleye yönelik hem program hem çalışmaların sayıca az olduğu, ebeveyn ve ergenlerin bütüncül bir bakış açısı ile ele alındığı çalışmaların ise olmadığı ve inanç ve tutumların belirlenmesinde önemli olan aile değerlerini birlikte ele alan çalışmalara gereksinim olduğu düşünülmektedir. Ergenlerin saldırganlığını destekleyen inanç ve tutumların değiştirilmesine yönelik tedbirlerin alınması ve olası tedbirlerin geliştirilmesine yönelik çalışmalar yürütülmelidir. Her ne kadar saldırganlık ölçeğinde cinsiyet açısından anlamlı bir fark bulunmadıysa da ergenlerin inanç ve tutumlarındaki cinsiyetçi yaklaşımdaki farklılıkların giderilmesine yönelik; eğitim, aile ve medyanın içinde bulunduğu bir dizi eylem aracılığıyla tedbirler geliştirilebilir. Her ne kadar bu çalışmada sigara kullanım oranı düşük bulunsu da ergenlerin bu konuda doğru bilgi vermedikleri düşünülmüştür. Erken yaşta giriş maddesi olan sigara kullanımının ve bununla birlikte diğer madde bağımlılığının çeşitli sosyo-kültürel ve çevresel nedenleri vardır. Bu risk faktörlerini ortadan kaldırmak ve bunların kullanımına yönelten nedenleri tespit edip bunlara yönelik tedbirler geliştirmek ve bunların kullanımının zararları konusunda bilgilendirme yapılmalıdır. Annelerin çocukların gelişmesi ve ergenlik döneminde çeşitli tutum ve inançlara sahip olmasında önemli rolleri vardır. Dolayısıyla, annelerin çevreyi, toplumu ve doğayı kavramaları ve bunu düzgün ve sağlıklı bir şekilde çocuklarına aktarabilmeleri için, eğitim, aile bakanlığı ve medya gibi çeşitli kurum ve kuruluşun içinde bulunduğu şiddete yönelik inançları değiştirmeye yönelik bir dizi önleyici tedbir geliştirilebilir.

7. KAYNAKLAR

1. Reza A, Krug EG, Mercy JA. Epidemiology of violent deaths in the world. *Inj Prev*. 2001;7:104–111.
2. Ad Hoc Committee on Health Research Relating to Future Intervention Options. Investing in health research and development. Geneva, World Health Organization (document TDR/GEN/96.1) [Internet]. 1996 [Erişim Tarihi Eylül 2019]. Erişim adresi: <https://apps.who.int/iris/handle/10665/63024>.
3. Freud S. *Beyond the Pleasure Principle (The Standard Edition)*. Trans. James Strachey. New York: Liveright Publishing Corporation, 1961.
4. Hobbes T. *Leviathan*. (Çev. Lim S). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları; 2004.
5. Şirin A. Kadın istismarı ve kadına yönelik şiddet Çukurova Üniversitesi II. Kadın Toplantısı Bildirisi, 17-19 Mayıs 1997, Adana, Türkiye.
6. Gordon, T. Etkili ana baba eğitimi. (Çev. E. Aksay ve B.Özkan). İstanbul: Yapa Yayınları, 1999.
7. Çuhadaroğlu Çetin F. Youth and violence. Ulusoy MD, Editor. Political violence, organized crimes, terrorism and youth. Netherlands: IOS Press; 2008, p11-21.
8. Avcı ÖH, Yıldırım İ. Ergenlerde Şiddet Eğilimi, Yalnızlık ve Sosyal Destek-Violence Tendency, Loneliness and Social Support Among Adolescents. Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi 2004;29(1):157-168.
9. Abrahams N, Jewkes R. Effects of South African men's having witnessed abuse of their mothers during childhood on their levels of violence in adulthood. *Am J Public Health*. 2005;95:1811-1816.
10. Brookmeyer KA, Henrich CC, Schwab-Stone M. Adolescents who witness community violence: can parent support and prosocial cognitions protect them from committing violence? *Child Dev*. 2005;76:917–929.
11. Williams SA, Myers SJ. Adolescent violence, *The ABFN Journal*. 2004;31-34.
12. Dahlberg LL, Potter LB. Youth violence: Developmental pathways and prevention challenges. *Am J Prev Med*. 2001;20:3-14.
13. Cillessen A. Understanding the predictors of violent adolescent behavior. *USA Today Magazine*. 2002; 130.
14. Çetin H. Ergenler İçin Şiddete Yönelik Tutum Ölçeğinin Geçerlilik ve Güvenirlilik Çalışması. *Elementary Education Online*. 2011;10(1):68-79.
15. Darling N, Steinberg L. Parenting style as context: An integrative model. *Psychol Bull*. 1993;113(3):487-496.
16. Grusec JE, Goodnow JJ, Kuczynski L (2000). New directions in analyses of parenting contributions to children's internalization of values. *Child Dev*. 2000;71(1):205-211.
17. Kağıtçıbaşı, Ç. *Family, self and human development across cultures: Theory and applications*. expanded 2nd Ed. Hillsdale, NJ:Lawrence Erlbaum; 2007.

18. Maccoby EE, Martin JA (1983). Socialization in the context of the family: Parent-child interaction. Mussen PH. Series Editor, E. M. Heatherington EM, Volume Editor. Handbook of child psychology: Vol. 4. Socialization, personality, and social development. New York:Wiley;1983.
19. Eldeleklioglu J. The relationships between aggressiveness, peer pressure and parental attitudes among Turkish high school students. Soc Behav Pers. 2007;35(7):975-986.
20. Huesmann RL, Guerra NG. Children's Normative Beliefs About Aggression and Aggressive Behavior. J Pers Soc Psychol. 1997;72:408-419.
21. WHO Global Consultation on Violence and Health. Violence: a public health priority. Geneva, World Health Organization. 1996. (document WHO/EHA/SPI.POA.2) [Internet]. 1996 [Erişim Tarihi Eylül 2019]. Erişim adresi: https://www.who.int/violence_injury_prevention/violence/world_report/en/full_en.pdf.
22. Öztunalı-Kayır G Kadına yönelik şiddetin araştırılması sorunları. Geleceğim Elimde. Mor Çatı Kadın Sığınma Vakfı içinde. İstanbul: Mor Çatı Yayınları; 1998, p17-32.
23. Walters RH, Parke RD. Social motivation, dependency, and susceptibility to social influence. Berkowitz L, Editor. Advances in experimental social psychology. Academic Press: New York, NY; 1964;1:231-276.
24. Dodge KA, Coie JD. Social information processing factors in reactive and proactive aggression in children's peer groups. J Pers Soc Psychol, 1987;53:1146-1158.
25. Foege WH, Rosenberg ML, Mercy JA (1995) Public health and violence prevention. Curr Issues in Public Health. 1995;1:2-9.
26. WHO. Definition and Typology of Violence [Internet] 2015 [Erişim Tarihi Eylül 2019]. Erişim adresi: <http://www.who.int/violenceprevention/approach/definition/en/>.
27. Polat O. Çocuk ve Şiddet. Der Yayınları:İstanbul; 2001, p1-3.
28. Krug, Etienne G, Dahlberg, Linda L, Mercy, James A, Zwi, Anthony B, Lozano, Rafael. et al. World report on violence and health. Editors. Etienne G. Krug .et al.. World Health Organization. 2002 [Erişim Tarihi Mart 2019]. Erişim adresi: <https://apps.who.int/iris/handle/10665/42495>.
29. WHO. World Health Statistics [Internet] 2014 [Erişim Tarihi Mart 2019]. Erişim adresi: https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/112738/9789240692671_eng.pdf.
30. Holder Y, Peden M, Krug E, Lund J, Gururaj G, Kobusingye O, Editors: World Health Organization. Injury surveillance guidelines. 2001 [Erişim Tarihi Mart 2019] Erişim tarihi: <https://apps.who.int/iris/handle/10665/42451>.
31. Sethi D, Krug E, Editors. Guidance for surveillance of injuries due to landmines and unexploded ordnance. Geneva, World Health Organization [Internet]. 2000

- [Erişim Tarihi Mart 2019]. Erişim adresi: https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/83802/WHO_NMH_PVI_00.2_eng.pdf.
32. Saltzman LE, Macmahon PM, Shelley GA. Intimate partner surveillance: uniform definitions and recommended data elements, Version 1.0. Atlanta, GA, National Center for Injury Prevention and Control, Centers for Disease Control and Prevention [Internet]. 1999 [Erişim Tarihi Eylül 2019]. Erişim tarihi: <https://www.cdc.gov/violenceprevention/pdf/intimatepartnerviolence.pdf>.
  33. National Fatal Firearm Injury Statistics System Work Group. Uniform data elements for the National Fatal Firearm Injury Reporting System, Release 1.0. Boston, MA: Harvard Injury Control Research Center, 2000.
  34. Data elements for emergency departments. Atlanta, GA, National Center for Injury Prevention and Control, Centers for Disease Control and Prevention. 1997.
  35. Dahlberg LL, Toal SB, Behrens CB. Measuring violence-related attitudes, beliefs, and behaviors among youths: a compendium of assessment tools. Atlanta, GA, Centers for Disease Control and Prevention. 1998.
  36. World health statistics annual (1996). Geneva, World Health Organization, 1998.
  37. Anderson RN. Deaths: leading causes for 1999. *Natl Vital Stat Rep.* 2001;49:1–87.
  38. Heise LL, Ellsberg M, Gottemoeller M. Ending violence against women. *Popul Rep L.* 1999;(11):1-43.
  39. Tjaden P, Thoennes N. Full report of the prevalence, incidence, and consequences of violence against women [Internet]. 2000 [Erişim Tarihi Eylül 2019]. Erişim adresi: <https://www.ncjrs.gov/pdffiles1/nij/183781.pdf>.
  40. Rodgers K. Wife assault: the findings of a national survey. *Juristat Service Bulletin,* 1994;14:1–22.
  41. El-Zanaty F, Hussein EM, Shawky GA, Way AA, Kishor S. Egypt demographic and health survey 1995. Calverton, MD, Macro International, 1996.
  42. Randall M et al. Sexual violence in women's lives: findings from the women's safety project, a community-based survey. *Violence Against Women.* 1995;1:6–31.
  43. Ellsberg M, PenÄaa P, Herrera A, Liljestränd K, Winkvist A. Candies in hell: women's experience of violence in Nicaragua. *Soc Sci Med.* 2000;51:1595–1610.
  44. Mooney J. The hidden figure: domestic violence in north London. London: Middlesex University;1993.
  45. Watts C, Keogh E, Ndlovu M, Kwaramba R (1998). Withholding sex and forced sex: dimensions of violence against Zimbabwean women. *Reprod Health Matters.* 1998;6:57–65.
  46. Grufman M, Berg-Kelly K. Physical fighting and associated health behaviours

- among Swedish adolescents. *Acta Paediatrica*, 1997;86:77–81.
47. Kann L, Kinchen SA, Williams BI, Ross JG, Lowry R, Grunbaum JA, Kolbe L. Youth risk behavior surveillance: United States, Morbidity and Mortality Weekly Report. *CDC Surveillance Summaries*. 2000;49:1–104.
  48. Gofin R, Palti H, Mandel M. Fighting among Jerusalem adolescents: personal and school-related factors. *J Adolesc Health*. 2000;27:218–223.
  49. Lerer LB, Matzopoulos RG, Phillips R. Violence and injury mortality in the Cape Town metropole. *S Afr Med J*. 1997;87:298–301.
  50. Zwi KJ, Zwi A, Smettanikov E, Söderlund N. Patterns of injury in children and adolescents presenting to a South African township health centre. *Inj Prev*. 1995;1:26–30.
  51. Odero WO, Kibosia JC. Incidence and characteristics of injuries in Eldoret, Kenya. *East Afr Med J*. 1995;72:706–760.
  52. Mansingh A, Ramphal P. The nature of interpersonal violence in Jamaica and its strain on the national health system. *West Indian Med J*. 1993;42:53–56.
  53. Engeland A, Kopjar B. Injuries connected to violence: an analysis of data from the injury registry. *Tidsskr Nor Laegeforen*. 2000;120:714–717.
  54. Tercero DM. Características de los pacientes con lesiones de origen violento, atendidos en Hospital Mario Catarino Rivas. [Characteristics of patients with intentional injuries, attended to in the Mario Catarino Rivas Hospital]. San Pedro Sula, Honduras, Secretary of Health; 1999.
  55. Kuhn F, Mester V, Berta A, Moris R. Epidemiology of severe eye injuries. United States Eye Injury Registry (USEIR) and Hungarian Eye Injury Registry (HEIR). *Ophthalmologie*. 1998;95:332–343.
  56. Chalmers DJ, Fanslow JL, Langley JD. Injury from assault in New Zealand: an increasing public health problem. *Aust J Public Health*. 1995;19:149–154.
  57. Tercero F, Andersson R, Rocha J, Castro N, Svanström JL. On the epidemiology of injury in developing countries: a one-year emergency room-based surveillance experience from Leon, Nicaragua. *International Journal for Consumer and Product Safety*, 1999;6:33–42.
  58. Gofin R, Avitzour M, Haklai Z, Jellin N (2000). Intentional injuries among the young: presentation to emergency rooms, hospitalization, and death in Israel. *J Adolesc Health*. 2000;27:434–442.
  59. Ovacık AC. Aile içi şiddetin erkek çocuğunun şiddet içeren suç işleme davranışına etkileri [Yüksek lisans tezi]. İstanbul: İstanbul Üniversitesi; 2008.
  60. Çuhadaroğlu F, Canat S, Kılıç EZ, Şenol S, Rugancı N, Öncü B ve ark. Ergen ve Ruhsal Sorunları Durum Saptama Çalışması, Ankara: TÜBİTAK Matbaası; 2004. TÜBA raporları, No 4.
  61. Özvarış B, Demirören M, Şener S, Tümay Ş. Kadına Yönelik Aile İçi Şiddetle Mücadelede Sağlık Hizmetleri. Akın A, Editör. Ankara: TC Başbakanlık Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü Yayınları; 2008.

62. Özyurt, Beyhan Cengiz; Deveci, Artuner. Manisa’da Kırsal Bir Bölgedeki 15-49 Yaş Evli Kadınlarda Depresif Belirti Yaygınlığı ve Aile İçi Şiddetle İlişkisi. *Türk Psikiyatri Dergisi*. 2010;21:1-7.
63. Naçar, M., Baykan, Z., Poyrazoğlu, S., Çetinkaya, F. Kayseri İlinde iki sağlık ocağı bölgesi’nde kadına yönelik aile içi şiddet. *TAF Prev Med Bull*. 2009;8:131-138.
64. Kırarak Y, Gey N, Kırarak HA, Kokaçya MH, Çöpoğlu ÜS, Arı M. Kadına yönelik eş şiddeti, çocukluk travmaları, depresyon ve yaşam kalitesi: Toplum temelli bir çalışma. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*. 2015;16:314-322.
65. Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü/Türkstat: Aile Yapısı Araştırması [Internet]. 2014 [Erişim Tarihi Şubat 2019]. Erişim adresi: <https://ailevecalisma.gov.tr/uploads/athgm/uploads/pages/indirilebilir-yayinlar/67-turkiye-aile-yapisi-arastirmasi-2013-tespitler-oneriler.pdf>.
66. Bilir Ş, Dabanlı D (1991). Ailelerde Bosanma Vakaları Sonucu Çocukların Geliştirdikleri Tepkiler ve Bu Tepkileri Doğuran Faktörler, Aile Yazıları III, Birey, Kisilik ve Toplum, Bilim Serisi 5/3. Ankara: Basbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları; 1991. s. 143;
67. Türkiye’de Çocuk İstismarı ve Aile İçi Şiddet Araştırması [Internet]. 2010 [Erişim Tarihi Şubat 2019]. Erişim adresi: <https://www.unicef.org/turkey/media/5221/file/%20T%C3%9CRK%C4%B0YE'DE%20%C3%87OCUK%20%C4%B0ST%C4%B0SMARI%20VE%20A%C4%B0LE%20%C4%B0C%C3%87%C4%B0%20C5%9E%C4%B0DDET%20ARA%C5%9ETIRMASI%20-%20%C3%96zet%20Raporu%202010.pdf>.
68. Kaplan SJ, Pelcovitz D, Salzinger S, Weiner M, Mandel FS, Lesser ML *et al*. Adolescent physical abuse: risk for adolescent psychiatric disorders. *Am J Psychiatry*. 1998;155:954–959.
69. Kaslow NJ, Thompson MP, Meadows LA, Jacobs D, Chance S, Gibb B *et al*. (1998). Factors that mediate and moderate the link between partner abuse and suicidal behaviour in African-American women. *J Consult Clinl Psychol*. 1998;66:533–540.
70. Pederson W, Skrondal A. Alcohol and sexual victimization: a longitudinal study of Norwegian girls. *Addictio*. 1996;91:565–581.
71. Holmes MM, Resnick HS, Kilpatrick DG, Best CL. Rape-related pregnancy: estimates and descriptive characteristics from a national sample of women. *Am J Obstet Gynecol*. 1996;175:320–325.
72. Kakar F, Bassani F, Romer CJ, Gunn SW. The consequences of landmines on public health. *Prehosp Disaster Med*. 1996;11:41–45.
73. Toole MJ (1997). Complex emergencies: refugee and other populations. Noji E, Editor. *The public health consequences of disasters*. New York, NY: Oxford University Press; 1997. p419–442.
74. Garbarino J, Crouter A. Defining the community context for parent–child relations: the correlates of child maltreatment. *Child Dev*. 1978;49:604–616.
75. Bronfenbrenner V. *The ecology of human development: experiments by nature*

- and design. Cambridge, MA: Harvard University Press; 1979.
76. Garbarino J. Adolescent development: an ecological perspective. Columbus, OH: Charles E. Merrill; 1985.
  77. Tolan PH, Guerra NG. What works in reducing adolescent violence: an empirical review of the field. Boulder, CO, University of Colorado, Center for the Study and Prevention of Violence. 1994.
  78. Chaulk R, King PA (1998). Violence in families: assessing prevention and treatment programs. Washington, DC: National Academy Press; 1998ç
  79. Heise LL (1998). Violence against women: an integrated ecological framework. *Violence Against Women*. 1998;4;262–290.
  80. Schiamberg LB, Gans D. An ecological framework for contextual risk factors in elder abuse by adult children. *J Elder Abuse Negl*. 1999;11:79–103.
  81. Carp RM. Elder abuse in the family: an interdisciplinary model for research. New York, NY: Springer; 2000.
  82. Reiss AJ, Roth JA, Editors. Violence in families: understanding and preventing violence. Panel on the understanding and control of violent behavior. Vol. 1. Washington, DC: National Academy Press; 1993. p221–245.
  83. Thornberry TP, Huizinga D, Loeber R. The prevention of serious delinquency and violence: implications from the program of research on the causes and correlates of delinquency. Howell JC, Krisberg B, Hawkins JD, Wilson JJ, Editors. Sourcebook on serious, violent and chronic juvenile offenders. Thousand Oaks, CA: Sage: 1995;213–237.
  84. Lipsey MW, Derzon JH. Predictors of serious delinquency in adolescence and early adulthood: a synthesis of longitudinal research. Loeber R, Farrington DP, Editors. Serious and violent juvenile offenders: risk factors and successful interventions. Thousand Oaks, CA: Sage; 1998.p 86–105.
  85. Maxfield MG, Widom CS. The cycle of violence: revisited 6 years later. *Arch Pediatr Adolesc Med*. 1996;150:390–395.
  86. Farrington DP. The family backgrounds of aggressive youths. In: Hersov LA, Berger M, Shaffer D, Editors. Aggression and antisocial behavior in childhood and adolescence. Oxford: Pergamon Press;1978;73–93.
  87. McCord J. A forty-year perspective on the effects of child abuse and neglect. *Child Abuse Negl*. 1983;7:265–270.
  88. Widom CS (1989). Child abuse, neglect, and violent criminal behavior. *Criminology*. 1989;27:251–272.
  89. Paolucci EO, Genuis ML, Violato C. A meta-analysis of the published research on the effects of child sexual abuse. *J Psychol*. 2001;135:17–36.
  90. Brown J, Cohen P, Johnson JG, Smailes EM (1999). Childhood abuse and neglect: specificity of effects on adolescent and young adult depression and suicidality. *J Am Acad Child Adolesc Psychiatry*. 1999;38:1490–1496.
  91. Stark E, Flitcraft A. Killing the beast within: woman battering and female

- suicidality. *Int J Health Serv.* 1995;25:43–64.
92. Bristowe E, Collins JB. Family-mediated abuse of non-institutionalised elder men and women living in British Columbia. *J Elder Abuse Negl.* 1989;1:45–54.
  93. Pillemer KA, Prescott D. Psychological effects of elder abuse: a research note. *J Elder Abuse Negl.* 1989;1:65–74.
  94. Somasundaram DJ, Rajadurai S. War and suicide in Northern Sri Lanka. *Acta Psychiatr Scand.* 1995;91:1–4.
  95. Kann L, McManus T, Harris WA, Shanklin SL, Flint KH, Queen B *et al.*. Youth risk behavior surveillance: United States. *Morb Mortal Wkly Rep.* 2017;49:3–9.
  96. Rossow I, Pape H, Wichstrom L. Young, wet and wild? Associations between alcohol intoxication and violent behaviour in adolescence. *Addiction.* 1999;94:1017–1031.
  97. Cle'mense A. Violence and incivility at school: the situation in Switzerland. Debarbieux E, Blaya C, Editors. *Violence in schools: ten approaches in Europe.* Issy-les-Moulineaux: Elsevier; 2001. p163–179.
  98. Grufman M, Berg-Kelly K. Physical fighting and associated health behaviours among Swedish adolescents. *Acta Paediatr.* 1997;86:77–81.
  99. Gofin R, Palti H, Mandel M. Fighting among Jerusalem adolescents: personal and school-related factors. *J Adolesc Health.* 2000;27:218–223.
  100. Youssef RM, Attia MS, Kamel MI. Violence among schoolchildren in Alexandria. *East Mediterr Health J.* 1999;5:282–298.
  101. Parrilla IC, Moscoso MR, Velez M, Robles RR, Colon HM (1997). Internal and external environment of the Puerto Rican adolescent in the use of alcohol, drugs and violence. *Boletin Asociacio'n Medica de Puerto Rico,* 89,146–149.
  102. Q'Moore AM, Kirkham C, Smith M. Bullying behaviour in Irish schools: a nationwide study. *Ir J Psychol.* 1997;18:141–169.
  103. Currie C, Editor. *Health behaviour in school-aged children: a WHO cross-national study.* Bergen:University of Bergen; 1998.
  104. Loeber R, Burke JD. Developmental pathways in disruptive child behavior. *Dev Psychopathol.* 1993;5:103–133.
  105. Dahlberg LL, Potter LB (2001). Youth violence: developmental pathways and prevention challenges. *Am J Prev Med.* 2001;20(1S):3–14.
  106. *Youth violence: a report of the Surgeon General.* Washington, DC: United States Department of Health and Human Services; 2001.
  107. D'Unger AV, Land KC, McCall PL, Nagin DS.. How many latent classes of delinquent/criminal careers? Results from a mixed Poisson regression analysis. *Am Sociol Rev.* 1998;103:1593–1620.

108. Huizinga D, Loeber R, Thornberry TP. Recent findings from a program of research on the causes and correlates of delinquency. Washington, DC: United States Department of Justice; 1995.
109. Nagin D, Tremblay RE. Trajectories of boys' physical aggression, opposition, and hyperactivity on the path to physically violent and nonviolent juvenile delinquency. *Child Dev.* 1999;70:1181–1196.
110. Patterson GR, Yoerger K. A developmental model for late-onset delinquency. *Nebraska Symposium on Motivation.* 1997;44:119–177.
111. Stattin H, Magnusson M. Antisocial development: a holistic approach. *Dev Psychopathol.* 1996;8:617–645.
112. Loeber R, Farrington DP, Waschbusch DA (1998). Serious and violent juvenile offenders. Loeber R, Farrington DP, Editors. *Serious and violent juvenile offenders: risk factors and successful interventions.* Thousand Oaks, CA: Sage; 1998; 13–29.
113. Moffitt TE. Adolescence-limited and life-course persistent antisocial behavior: a developmental taxonomy. *Psychol Rev.* 1993;100:674–701.
114. Tolan PH. Implications of onset for delinquency risk identification. *J Abnorm Child Psychol.* 1987;15:47–65.
115. Tolan PH, Gorman-Smith D. Development of serious and violent offending careers. Loeber R, Farrington DP, Editors. *Serious and violent juvenile offenders: risk factors and successful interventions.* Thousand Oaks, CA: Sage; 1998; 68–85.
116. Stattin H, Magnusson D. The role of early aggressive behavior in the frequency, seriousness, and types of later crime. *J Consult Clin Psychol.* 1989;57:710–718.
117. Pulkkinen L. Offensive and defensive aggression in humans: a longitudinal perspective. *Aggress Behav.* 1987;13:197–212.
118. Hamparian DM, Schuster R, Davis J, White J. *The young criminal years of the violent few.* Washington, DC: Office of Juvenile Justice and Delinquency Prevention; 1985.
119. Farrington DP. Predicting adult official and selfreported violence. Pinard GF, Pagani L, Editors. *Clinical assessment of dangerousness: empirical contributions.* Cambridge: Cambridge University Press; 2001:66–88.
120. Loeber R, Wung P, Keenan K, Giroux B, Stouthamer-Loeber M, Van Kammen WB, Maugham B. Developmental pathways in disruptive child behavior. *Dev Psychopathol.* 1993;5:103–133.
121. Fagan J, Browne A. Violence between spouses and intimates: physical aggression between women and men in intimate relationships. In: Reiss AJ, Roth JA, Editors. *Understanding and preventing violence: panel on the understanding and control of violent behavior.* Vol. 3. Social influences. Washington, DC: National Academy Press; 1994; 114–292.
122. LeBlanc M, Frechette M. *Male criminal activity from childhood through youth.* New York, NY: Springer-Verlag; 1989.

123. Agnew R. The origins of delinquent events: an examination of offender accounts. *J Res Crime Delinq.* 1990;7:267–294.
124. Farrington DP. Motivations for conduct disorder and delinquency. *Dev Psychopathol.* 1993;5:225–241.
125. Wikström POH. Everyday violence in contemporary Sweden. Stockholm: National Council for Crime Prevention; 1985.
126. Miczek KA, DeBold JF, Haney M, Tidey J, Vivian J, Weerts EM (1994). Alcohol, drugs of abuse, aggression and violence. Reiss AJ, Roth JA, Editors. Understanding and preventing violence: panel on the understanding and control of violent behavior. Vol. 3. Social influences. Washington, DC, National Academy Press; 1994; 377–570.
127. Brennan P, Mednick S, John R. Specialization in violence: evidence of a criminal subgroup. *Criminology*, 1989;27:437–453.
128. Hamparian DM, Schuster R, Dinit, S, Conrad JP. The violent few: a study of dangerous juvenile offenders. Lexington, MA: DC Heath, 1978.
129. Golden CJ, Jackson ML, Peterson-Rohne A, Gontkovsky ST. Neuropsychological correlates of violence and aggression: a review of the clinical literature. *Aggress Violent Behav.* 1996;1:3-25
130. Mendes DD, Mari JJ, Singer M, Barros GM, Mello AF. Study review of the biological, social and environmental factors associated with aggressive behavior. *Braz J Psychiatry*, 2009;31:77-85.
131. Morgan AB, Lilienfeld SO. A meta-analytic review of the relation between antisocial behavior and neuropsychological measures of executive function. *Clin Psychol Rev.* 2000;20:113-136.
132. Book AS, Starzyk KB, Qunisey VL. The relationship between testosterone and aggression: a meta-analysis. *Aggress Violent Behav.* 2001;6:579-599.
133. Golomb BA. Cholesterol and violence: is there a connection? *Ann Intern Med.* 1998;128:478–487.
134. Harris MB (1996). Aggression, gender and ethnicity. *Aggress Violent Behav.* 1996;1:123- 146.
135. Kandel E, Mednick SA. Perinatal complications predict violent offending. *Criminology*, 1991;29:519–529.
136. Brennan PA, Mednick BR, Mednick SA. Parental psychopathology, congenital factors, and violence. Hodgins S, Editor. *Mental disorder and crime.* Thousand Oaks, CA: Sage; 1993; 244–261.
137. Denno DW. *Biology and violence: from birth to adulthood.* Cambridge, Cambridge: University Press; 1990.
138. Raine A. *The psychopathology of crime: criminal behavior as a clinical disorder.* San Diego, CA: Academic Press; 1993.
139. Kagan J. Temperamental contributions to social behavior. *Am Psychol.* 1989;44:668–674.

140. Wadsworth MEJ. Delinquency, pulse rates, and early emotional deprivation. *Br J Criminol.* 1976;16:245–256.
141. Farrington DP. The relationship between low resting heart rate and violence. Raine A, Brennan P, Farrington DP, Mednick SA, Editors. *Biosocial bases of violence.* New York, NY: Plenum; 1997; 89–105.
142. Brennan PA, Grekin ER, Mednick SA. Maternal smoking during pregnancy and adult male criminal outcomes. *Arch Gen Psychiatry.* 1999;56: 215-219.
143. Orlebeke JF, Knol DL, Verhulst FC. Increase in child behavior problems resulting from maternal smoking during pregnancy. *Arch Environ Health.* 1997;5:317-321.
144. Liu JH (2004). Prenatal and perinatal complications as predispositions to externalizing behavior. *J Prenat Perinat Psychol Health.* 2004;18:301-311.
145. Henry B, Gaspi A, Moffitt TE, Silva PA (1996). Temperamental and familial predictors of violent and nonviolent criminal convictions: age 3 to age 18. *Dev Psychol.* 1996;32,:614–623.
146. Caspi A, Moffitt TE, Silva PA, Stouthamer-Loeber M; Krueger RF, Schmutte PS. Are some people crime-prone? Replications of the personality–crime relationship across countries, genders, races, and methods. *Criminology.* 1994;32:163–195.
147. Klinteberg BA, Stålin H, af Klinteberg B, Andersson T. Hyperactive behavior in childhood as related to subsequent alcohol problems and violent offending: a longitudinal study of male subjects. *Pers Individ Dif.* 1993;15:381–388.
148. Farrington DP (1998). Predictors, causes, and correlates of male youth violence. Tonry M, Moore MH, Editors. *Youth violence.* Chicago, IL:University of Chicago Press; 1998;421–475.
149. Lipsey MW, Derzon JH. Predictors of violent or serious delinquency in adolescence and early adulthood: a synthesis of longitudinal research. Loeber R, Farrington DP, Editors. *Serious and violent juvenile offenders: risk factors and successful interventions.* Thousand Oaks, CA: Sage; 1998;86–105.
150. Moffitt TE, Henry B. Neuropsychological studies of juvenile delinquency and juvenile violence. Milner JS, Editor. *Neuropsychology of aggression.* Boston, MA: Kluwer; 1991;131–146.
151. Seguin J, Pihl RO, Harden PW, Tremblay RE, Boulerice B (1995). Cognitive and neuropsychological characteristics of physically aggressive boys. *J Abnorm Psychol.* 1995;104:614–624.
152. Eron LD, Huesmann LR, Zelli A. The role of parental variables in the learning of aggression. Pepler DJ, Rubin KJ, Editors. *The development and treatment of childhood aggression.* Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum; 1991;169–188.
153. Sogi C. Conductas violentas en adolescentes: identificación de factores de riesgo para diseño de programa preventivo. [Violent behaviour among adolescents: identifying risk factors to design prevention programmes] Pimentel Sevilla C, Editor. *Violencia, familia y niños en los sectores urbanos*

- pobres. [Violence, the family and childhood in poor urban sectors]. Lima: Cecosam; 1995;135–154.
154. Reiss AJ, Farrington DP. Advancing knowledge about co-offending: results from a prospective longitudinal survey of London males. *J Crim Law Criminol.* 1991;82:360–395.
  155. Elliott DS, Menard S. Delinquent friends and delinquent behavior: temporal and developmental patterns. Hawkins JD Editor. *Delinquency and crime: current theories.* Cambridge: Cambridge University Press; 1996;28–67.
  156. Dahlberg L. Youth violence in the United States: major trends, risk factors, and prevention approaches. *Am J Prev Med.* 1998;14:259–272.
  157. McCord J. Some child-rearing antecedents of criminal behavior in adult men. *J Pers Soc Psychol.* 1979;37:1477–1486.
  158. Widom CS. The cycle of violence. *Science.* 1989;244:160–166.
  159. Malinosky-Rummell R, Hansen DJ. Long-term consequences of childhood physical abuse. *Psychol Bull.* 1993;114:68–79.
  160. Smith C, Thornberry TP. The relationship between childhood maltreatment and adolescent involvement in delinquency. *Criminology.* 1995;33:451–481.
  161. McCord J. Family as crucible for violence: comment on Gorman-Smith et al. (1996). *J Fam Psychol.* 1996;10:147–152.
  162. Morash M, Rucker L. An exploratory study of the connection of mother's age at childbearing to her children's delinquency in four data sets. *Crime Delinq.* 1989;35:45–93.
  163. Nagin DS, Pogarsky G, Farrington DP. Adolescent mothers and the criminal behavior of their children. *Law Soc Rev.* 1997;31:137–162.
  164. Gorman-Smith D, Tolan PH. The relation of family functioning to violence among inner-city minority youths. *J Fam Psychol.* 1996;10:115–129.
  165. Wadsworth MEJ. Delinquency prediction and its uses: the experience of a 21-year follow-up study. *Int J Ment Health.* 1978;7:43–62.
  166. Elliott DS, Huizinga D, Menard S. Multiple problem youth: delinquency, substance use, and mental health problems. New York, NY: Springer-Verlag; 1989.
  167. Perales A, Sogi C. Conductas violentas en adolescentes: identificación de factores de riesgo para diseño de programa preventivo [Violent behaviour among adolescents: identifying risk factors to design prevention programmes.] In: Pimentel Sevilla C, ed. *Violencia, familia y niñez en los sectores urbanos pobres* [Violence, the family and childhood in poor urban sectors.] Lima: Cecosam; 1995;135–154.
  168. Gianini RJ, Litvoc J, Neto JE (1999). Agressao fisica e classe social. [Physical violence and social class.] *Rev Saude Publica.* 1999;33:180–186.

169. Hogh E, Wolf P. Violent crime in a birth cohort: Copenhagen 1953–1977. van Dusen KT, Mednick SA, Editor. *Prospective studies of crime and delinquency*. Boston: Kluwer-Nijhoff; 1983;249–267.
170. Hawkins JD, Herrenkohl TI, Farrington DP, Brewer D, Catalano RF, Harachi TW, Cothorn L. A review of predictors of youth violence. Loeber R, Farrington DP, Editors. *Serious and violent juvenile offenders: risk factors and successful interventions*. Thousand Oaks, CA: Sage; 1998; 106–146.
171. Joint United Nations Programme on HIV/AIDS (UNAIDS), UNICEF, National Black Leadership Commission on AIDS. Call to action for “children left behind” by AIDS [Internet]. 1999 [Erişim Tarihi Şubat 2019]. Erişim adresi: <http://www.unaids.org/publications/documents/children/index.html#young>.
172. Howell JC. *Juvenile justice and youth violence*. Thousand Oaks, CA: Sage; 1997.
173. Farrington DP, Loeber R (1998). Major aims of this book. In: Loeber R, Farrington DP, eds. *Serious and violent juvenile offenders: risk factors and successful interventions*. Thousand Oaks, CA: Sage; 1998; 1–9.
174. Blumstein A. Youth violence, guns and the illicitdrug industry. *J Crim Law Criminol*. 1995;86:10–36.
175. van Kammen WB, Loeber R. Are fluctuations in delinquent activities related to the onset and offset in juvenile illegal drug use and drug dealing? *J Drug Issues*. 1994;24:9–24.
176. de Souza Minayo MC. Fala, galera: juventude, violênciã e cidadania. [Fast talker, show-off: youth, violence and citizenship.] Rio de Janeiro: Garamond; 1999.
177. Rodgers D. *Youth gangs and violence in Latin America and the Caribbean: a literature survey*. Washington, DC: World Bank; 1999. (LCR Sustainable Development Working Paper, No. 4).
178. Lederman D, Loayza N, Mene´ndez AM. *Violent crime: does social capital matter?* Washington, DC: World Bank; 1999.
179. Ayres RL. *Crime and violence as development issues in Latin America and the Caribbean*. Washington, DC: World Bank; 1998.
180. Moser C, Holland J. *Urban poverty and violence in Jamaica*. In: *World Bank Latin American and Caribbean studies: viewpoints*. Washington, DC: World Bank; 1997; 1–53.
181. Wilkinson RG, Kawachi I, Kennedy BP. Mortality, the social environment, crime and violence. *Sociol Health Illn*. 1998;20:578–597.
182. Ortega ST, Corzine J, Burnett C, Poyer T. Modernization, age structure, and regional context: a cross-national study of crime. *Sociol Spectr*. 1992;12:257–277.
183. Schneidman M. *Targeting at-risk youth: rationales, approaches to service delivery and monitoring and evaluation issues*. Washington, DC: World Bank; 1996. (LAC Human and Social Development Group Paper Series, No. 2).

184. Lauras-Loch T, Lopez-Escartin N. Jeunesse et de'mographie en Afrique. [Youth and demography in Africa]. d'Almeida-Topor H et al. Les jeunes en Afrique: evolution et role (XIXe-XXe sie`cles). [Youth in Africa: its evolution and role (19th and 20th centuries)]. Paris: L'Harmattan; 1992; 66-82.
185. World Health Organization A picture of health? A review and annotated bibliography of the health of young people in developing countries [Internet]. 1995 [Erişim Tarihi şubat 2019]. Erişim adresi: <https://apps.who.int/iris/handle/10665/62500>.
186. Rarrbo K. L'Algerie et sa jeunesse: marginalisations sociales et de'sarroi culturel. [Algeria and its youth: social marginalization and cultural confusion.] Paris; L'Harmattan; 1995.
187. Messner SF. Research on cultural and socioeconomic factors in criminal violence. *Psychiatr Clin North Am.* 1988;11:511-525.
188. Gartner R. The victims of homicide: a temporal and cross-national comparison. *Am Sociol Rev.* 1990;55:92-106.
189. Briggs CM, Cutright P. Structural and cultural determinants of child homicide: a cross-national analysis. *Violence and Vict.* 1994;9:3-16.
190. Fajnzylber P, Lederman D, Loayza N. Inequality and violent crime. Washington, DC: World Bank; 1999.
191. Unnithan NP, Whitt HP (1992). Inequality, economic development and lethal violence: a cross-national analysis of suicide and homicide. *Int J Comp Sociol.* 1992;33:182-196.
192. Noronha CV, Machado EP, Tapparelli G, Cordeiro TRFC, Laranjeira DHP, Santos CAT. Violencia, etnia e cor: um estudo dos diferenciais na regio metropolitana de Salvador, Bahia, Brasil. [Violence, ethnic groups and skin color: a study on differences in the metropolitan region of Salvador, Bahia, Brazil.] *Rev Panam Salud Publica.* 1999;5:268-277.
193. Sanjuan AM. Juventude e violencia em Caracas: paradoxos de um processo de perda da cidadania [Youth and violence in Caracas: the paradoxes of a loss of citizenship]. Pinheiro PS, Editor. Sao Paulo sem medo: um diagnostico da violencia urbana [Sao Paulo without fear: a diagnosis of urban violence]. Rio de Janeiro: Garamond; 1998; 155-171.
194. Aitchinson J (1998). Violencia e juventude na Africa do Sul: causas, lic,oes e soluc,oes para uma sociedade violenta [Violence and youth in South Africa: causes, lessons and solutions for a violent society]. Pinheiro PS, Editor. Sao Paulo sem medo: um diagnostico da violencia urbana. [Sao Paulo without fear: a diagnosis of urban violence]. Rio de Janeiro: Garamond; 1998;121-132.
195. Pampel FC, Gartner R. Age structure, socio-political institutions, and national homicide rates. *Eur Sociol Rev.* 1995;11:243-260.
196. Centerwall BS. Television and violence: the scale of the problem and where to go from here. *J Am Med Assoc.* 1992;267:3059-3063.
197. Centerwall BS. Exposure to television as a cause of violence. *Public Commun Behav.* 1989;2:1-58.

198. Centerwall BS. Exposure to television as a risk factor for violence. *Am J Epidemiol.* 1989;129:643–652.
199. Joy LA, Kimball MM, Zabrack ML (1986). Television and children's aggressive behavior. Williams TM, Editor. *The impact of television: a natural experiment in three communities.* New York, NY: Academic Press; 1986; 303–360.
200. Williams TM. *The impact of television: a natural experiment in three communities.* New York, NY: Academic Press; 1986.
201. Bedoya Marin DA, Jaramillo Martinez J. De la barra a la banda. [From football supporter to gang member] Medellin: El Propio Bolsillo; 1991.
202. Lansford JE, Dodge KA. Cultural norms for adult corporal punishment of children and societal rates of endorsement and use of violence. *Parent: Sci and Pract.* 2008;8:257-270.
203. Abrahams N, Jewkes R. Effects of South African men's having witnessed abuse of their mothers during childhood on their levels of violence in adulthood. *Am J Public Health.* 2005;95,1811-1816.
204. Brookmeyer KA, Henrich CC, Schwab-Stone M. Adolescents who witness community violence: can parent support and prosocial cognitions protect them from committing violence? *Child Dev.* 2005;76:917–929.
205. Johnson JG, Cohen P, Smailes EM, Kasen S, Brook JS. Television viewing and aggressive behavior during adolescence and adulthood. *Science.* 2002;295:2468–247.
206. Barrett L, Henzi P (2005). The social nature of primate cognition. *Proc Biol Sci.* 2005;272(1575):1865-1875.
207. Erdoğan, İ. İşletmelerde Davranış. 2. Baskı. İ. Ü. İşletme Fakültesi Yayını No: 272. İstanbul: Dönence Basım; 1997; 365-366.
208. Kağıtçıbaşı Ç, Cemalcılar Z. Dünden Bugüne İnsan ve İnsanlar-Sosyal Psikolojiye Giriş. İstanbul: Evrim Yayınevi; 2016.
209. Ajzen I. The Theory of Planned Behavior. *Organ Behav Hum Decis Proces.* 1991;50:179-211.
210. Ajzen I, Fishbein M. The Influence of Attitudes on Behavior. 1995[2020]. http://web.psych.utoronto.ca/psy320/Required%20readings_files/4-1.pdf.
211. Gömleksiz MN, Ülkü Kan A. Eğitimde Duyuşsal Boyut Ve Duyuşsal Öğrenme. *Turkish Studies.* 2012; 7:1159-1177.
212. Duman B, Yakar A. Öğretime Yönelik Duyuşsal Farkındalık Ölçeği. *Cumhuriyet International Journal of Education-CIJE.* 2017;6:200-229.
213. Güneş Y. Duyuşsal Davranışlar [İnternet]. 2020 [Erişim Tarihi Ocak 2020]. Erişim adresi: http://cdn.istanbul.edu.tr/statics/orman.istanbulc.edu.tr/wp-content/uploads/2014/01/Prof_Dr_Yusuf_Gunes_3.pdf.
214. Smith R, Mackie DM. *Social Psychology,* Worth Publishers; 1995.
215. Vahip I, Doğanavşargil Ö. Aile içi fiziksel şiddet ve kadın hastalarımız. *Turkiye*

- Psikiyatri Dergisi. 2006;17:107-114.
216. Polat O. Çocuk ve şiddet. İstanbul: Der Yayınları; 2001.
217. Gürsoy, E. C. (2010). Ergenlerde sosyodemografik özelliklere ve algılanan sosyal destek ile akran zorbalığına maruz kalmanın incelenmesi / Investigation of being subject to bullying between adolescents in terms of sociodemographics and perceived social support [Yüksek Lisans Tezi]. İstanbul: Maltepe Üniversitesi; 2010.
218. Kapıcı EG. İlköğretim Öğrencilerinin Zorbalığa Maruz Kalma Türünün ve Sıklığının Depresyon, Kaygı ve Benlik Saygısıyla İlişkisi. Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi. 2004;37:1-13.
219. Şirvanlı ÖD. Ergenlerde akran zorbalığına maruz kalmanın cinsiyet, yaş ve içe yönelim türü problem davranışlar ile ilişkisi. Turk J Child Adolesc Ment Health 2010;17(1):5-12.
220. Phillips D. Troubled children: violence and illicit sexual behaviour in Trinidad schools, Caribbean Dialogue. 2012;13:37-66.
221. Eby KK, Campbell JC, Sullivan CM (1995). Health effects of experiences of sexual violence for women with abusive partners. Health Care Women Int. 1995;16:563-576.
222. Ovacık AC. Aile içi şiddetin erkek çocuğun şiddet içeren suç. işleme davranışına etkisi [Yüksek lisans tezi]. İstanbul, İstanbul Üniversitesi; 2008..
223. Ergen çocuklar neden şiddete eğilim gösterir? [İnternet]. 2015 [Erişim Tarihi Şubat 2019]. Erişim adresi: <https://www.hurriyet.com.tr/kelebek/hayat/ergen-cocuklar-neden-siddete-egilim-gosterir-29077226>.
224. Kellermann AL et al. Preventing youth violence: what works? Ann Rev Public Health. 1998;19:271-292.
225. Johnson DL, Walker T. Primary prevention of behavior problems in Mexican-American children. Am J Community Psychol. 1987, 15:375-385.
226. Berrueta-Clement JR et al. Changed lives: the effects of the Perry preschool program on youth through age 19. Ypsilanti, MI: High/Scope; 1984.
227. Schweinhart LJ, Barnes HV, Weikart DP. Significant benefits: the High/Scope Perry preschool project study through age 27. Ypsilanti, MI, High/Scope, 1993.
228. Tolan PH, Guerra NG. What works in reducing adolescent violence: an empirical review of the field. Boulder, CO, University of Colorado, Center for the Study and Prevention of Violence, 1994.
229. Richards BA, Dodge KA. Social maladjustment and problem-solving in school-aged children. J Consult Clin Psychol. 1982, 50:226-233.
230. Guerra NG, Williams KR. A program planning guide for youth violence prevention: a risk-focused approach. Boulder, CO, University of Colorado, Center for the Study and Prevention of Violence; 1996.
231. Hawkins JD, Catalano RF, Kosterman R, Abbott R, Hill KG. Preventing adolescent health-risk behaviors by strengthening protection during childhood.

- Arch Pediatr Adolesc Med. 1999;153:226–234.
232. Howell JC, Bilchick S, Editors. Guide for implementing the comprehensive strategy for serious violent and chronic juvenile offenders. Washington, DC, United States Department of Justice, Office of Juvenile Justice and Delinquency Prevention; 1995.
  233. Thornton TN, Craft CA.; Dahlberg LL, Lynch BS, Baer K. Best practices of youth violence prevention: a sourcebook for community action. Atlanta, GA, Centers for Disease Control and Prevention; 2000.
  234. Olweus D, Limber S, Mihalic S. Bullying prevention program. Boulder, CO: University of Colorado, Center for the Study and Prevention of Violence; 1998. (Blueprints for Violence Prevention Series, Book 9).
  235. Kellermann AL, Fuqua-Whitley DS, Rivara FP, Mercy J (1998). Preventing youth violence: what works? *Ann Rev Public Health.* 1998;19:271–292.
  236. Johnson DL, Walker T. Primary prevention of behavior problems in Mexican-American children. *Am J Community Psychol.* 1987;15:375–385.
  237. Yick AG. Domestic violence beliefs and attitudes in the Chinese American Community. *J Soc Serv Res,* 2000;27(1):29-51.
  238. Bucheli M, Rossi M. Attitudes toward partner violence and gender roles in Uruguayan women. *J Interpers Violence.* 2015;14(1), 1-13.
  239. Krug E, Dahlberg LL, Mercy J, Zwi A, Lozano R (2003). Informe mundial sobre la violencia y la salud. Washington DC: Organización Panamericana de la Salud; 2003; 4.
  240. Barreiro J, Marcuello AA. Actitudes. Rodríguez C, Editor. *Psicología social: Cómo influimos en la conducta y en el pensamiento de los demás.* Madrid: Biblioteca Universitaria; 2003; 31-46.
  241. Green L, Kreuter M (1991). *Health promotion planning an educational and environmental approach.* 2a ed. Mountain View, CA: Mayfield Publishing Company; 1991; 506.
  242. Myers D. *Psicología Social.* 2ª ed. Madrid, España: McGraw-Hill Publ. Comp; 1995.
  243. Rodríguez, C. *Psicología social: Cómo influimos en la conducta y en el pensamiento de los demás.* Madrid, España: Biblioteca Universitaria; 2003.
  244. Tanrıverdi D, Özgüç S. Parçalanmış ve tam aileye sahip çocukların/ergenlerin şiddete yönelik tutumları ve saldırganlık davranışlarının karşılaştırılması. *Psikiyatri Hemşireliği Dergisi.* 2019;10:165-172.
  245. Hoge RD, Andrews DA, Leschied AW. An investigation of risk and protective factors in a sample of youthful offenders. *J. Child Psychol. Psychiatr.* 1996;37(4):419-424.
  246. Dodge KA, Crick NR. Social information-processing bases of aggressive behavior in children. *Pers Soc Psychol Bull.* 1990;16(1):8-22.
  247. Ochoa GM, Lopez EE, Emler NP (2007). Adjustment problems in the family

- and school contexts, attitude towards authority, and violent behavior at school in adolescence. *Adolescence*, 42(168), 779-794.
248. Martínez-Ferrer B. El rol del apoyo parental, las actitudes hacia la escuela y la autoestima en la violencia. *Int J Clin Health Psychol*. 2008;8(3):679-692.
  249. Ruiz D, López E, Pérez S, Ochoa G (2009). Relación entre el clima familiar y el clima escolar: el rol de la empatía, la actitud hacia la autoridad y la conducta violenta en la adolescencia. *Rev Int Psicol Ter Psicol*. 2009;9(1):123-136.
  250. Ruiz J, Llor L, Llor T, Puebla B. Evaluación de las creencias actitudinales hacia la violencia en centros educativos, CAHV-25? *Eur J Educ Psychol*. 2009;2(1):25-35.
  251. Estévez E, Jiménez TI, Moreno D. Cuando las víctimas de violencia escolar se convierten en agresores: Quién va a defenderme?, *Eur J Educ Psychol*. 2010;3(2):177-186.
  252. Díaz-Aguado MJ (2004). La evaluación de las actitudes hacia la violencia y la diversidad. Díaz-Aguado MJ, Editor. *Prevención de la violencia y lucha contra la exclusión desde la adolescencia*. Madrid: Universidad Complutense; 2004; 90-125.
  253. Viniestra M. Actitudes y creencias en torno a la violencia en adolescentes de secundaria. *Pulso* 2007;30(1):75-101.
  254. Ferragut M, Blanca MJ, Ortiz-Tallo M. Psychological values as protective factors against sexist attitudes in preadolescents. *Psicothema*. 2013;25(1):38-42.
  255. Seitz V, Rosenbaum LK, Apfel NH. Effects of a family support intervention: a 10-year follow-up. *Child Dev*. 1985;56:376-391.
  256. Olds D, Henderson CR Jr, Cole R, Eckenrode J, Kitzman H, Luckey D, et al. Long-term effects of nurse home visitation on children's criminal and antisocial behavior: 15-year follow-up of a randomized controlled trial. *J Am Med Assoc*. 1998;280:1238-1244.
  257. Farrington DP, Welsh BC. Delinquency prevention using family-based interventions. *Child Soc*. 1999;13:287-303.
  258. Sanders MR. Triple-P-Positive Parenting Program: towards an empirically validated multilevel parenting and family support strategy for the prevention of behavior and emotional problems in children. *Clin Child Family Psychol Rev*. 1999; 2:71-90.
  259. Sanders MR. Triple P - Positive Parenting Program: A population approach to promoting competent parenting. *AeJAMH*. 2003;2(3).
  260. Patterson GR, Capaldi D, Bank. An early starter model for predicting delinquency. Pepler DJ, Rubin KH, Editors. *The development and treatment of childhood aggression*. Hillsdale, NJ, Lawrence Erlbaum; 1991; 139-168.
  261. Patterson GR, Reid JB, Dishion TJ. *Antisocial boys*. Eugene, OR: Castalia; 1992.

262. Hawkins JD, Von Cleve E, Catalano RF. Reducing early childhood aggression: results of a primary prevention program. *J Am Acad Child Adolesc Psychiatry.* 1991;30:208–217.
263. Tremblay RE, Vitaro F, Bertrand L, LeBlanc M, Beauchesne H, Boileau H, David H. Parent and child training to prevent early onset of delinquency: The Montreal longitudinal-experimental study. McCord J, Tremblay RE, Editors. *Preventing antisocial behavior: Interventions from birth through adolescence.* New York, NY: Guilford Press; 1992; 117-138
264. Greenwood PW, Model K, Rydell CP, Chiesa. *Diverting children from a life of crime: measuring costs and benefits.* Santa Monica, CA: Rand; 1996.
265. Mihalic SF, Grotmeter JK. *Big Brothers/Big Sisters of America.* Boulder, CO: University of Colorado, Center for the Study and Prevention of Violence; 1997. (Blueprints for Violence Prevention Series, Book 2).
266. Grossman JB, Garry EM. *Mentoring: a proven delinquency prevention strategy.* Washington, DC: United States Department of Justice, Office of Justice Programs; 1997; (Juvenile Justice Bulletin, No. NCJ 164386).
267. Shadish WR. Do family and marital psychotherapies change what people do? A meta-analysis of behaviour outcomes. Cook TD, Cooper HM, Cordray DS, Hartmann M, Hedges LV, Light RL, Editors. *Meta-analysis for explanation: a casebook.* New York, NY: Russell Sage Foundation; 1992; 129–208.
268. Hazelrigg MD, Cooper HM, Borduin CM. Evaluating the effectiveness of family therapies: an integrative review and analysis. *Psychol Bull.* 1987;101:428–442.
269. Klein NC, Alexander JF, Parsons BV. Impact of family systems intervention on recidivism and sibling delinquency: a model of primary prevention and program evaluation. *J Consult Clin Psychol.* 1997;45:469–474.
270. Aos S, Phipps P, Barnoski R, Lieb R. *The comparative costs and benefits of programs to reduce crime: a review of national research findings with implications for Washington state.* Olympia, WA: Washington State Institute for Public Policy; 1999. (Report No. 99-05-1202).
271. Henggeler SW, Schoenwald SK, Borduin CM, Rowland MD, Cunningham PB. *Multisystemic treatment of antisocial behavior in children and adolescents.* New York: The Guilford Press; 1998.
272. Goldstein H. *Policing of a free society.* Cambridge: MA, Ballinger; 1977.
273. Office of Juvenile Justice and Delinquency Prevention. *Bridging the child welfare and juvenile justice systems.* Washington, DC: National Institute of Justice; 1995.
274. Marens S, Schaefer M (1998). Community policing, schools, and mental health. Elliott DS, Hamburg BA, Williams KR, Editors. *Violence in American schools.* Cambridge: Cambridge University Press; 1998; 312–347.
275. Buvinic M, Morrison A, Shifter M. *Violence in Latin America and the Caribbean: a framework for action.* Washington, DC: Inter-American Development Bank; 1999.

276. Jarquin E, Carrillo F. La económicapolítica de la reforma judicial. [The political economy of judicial reform]. Washington, DC: Inter-American Development Bank; 1997.
277. Kraushaar K, Alsop B. A naturalistic alcohol availability experiment: effects on crime. Washington, DC, Educational Resources Information Center; 1995. (document CG 026 940).
278. Chaiken MR. Tailoring established after-school programs to meet urban realities. Elliott DS, Hamburg BA, Williams KR, Editors. Violence in American schools. Cambridge: Cambridge University Press; 1998:348–375.
279. Chaiken MR, Huizinga D. Early prevention of and intervention for delinquency and related problem behavior. *The Criminologist*. 1995;20, 4–5.
280. Babotim F et al. Avaliação 1998 do trabalho realizado pela Essor com os adolescentes de dois bairros de Maputo/Mocambique. [1998 Evaluation of work undertaken by Essor with adolescents from two districts in Maputo, Mozambique.] Maputo, Essor, 1999.
281. Villaveces A, Cummings P, Espita VE, Koepsell TD, McKnight B, Kellermann L. Effect of a ban on carrying firearms on homicide rates in two Colombian cities. *J Am Ned Assoc*. 2000;283:1205–1209.
282. Williams KR, Guerra NG, Elliott DS. Human development and violence prevention: a focus on youth. Boulder, CO, University of Colorado: Center for the Study and Prevention of Violence; 1997.
283. Büyüköztürk Ş, Çakmak EK, Akgün ÖE, Karadeniz Ş, Demirel F. Bilimsel Araştırma Yöntemleri. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık; 2009.
284. Çokluk Ö, Şekercioğlu G, Büyüköztürk Ş. Sosyal Bilimler İçin Çok Değişkenli İstatistik: SPSS ve Lisrel Uygulamaları. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık; 2012.
285. Büyüköztürk Ş. Sosyal Bilimler için Veri Analizi El Kitabı, Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık; 2010.
286. Karagöz Y, Kösterelioğlu İ. İletişim Becerileri Değerlendirme Ölçeğinin Faktör Analizi Metodu ile Geliştirilmesi. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 2008;21:81-98.
287. Cronbach L. Coefficient alpha and the internal structure of tests. *Psychometrika*. 1951;16:297–334.
288. Buss AH, Durkee A (1957). An inventory for assessing different kinds of hostility. *J Consult Psychol*. 1957;21(4):343–349.
289. Buss AH, Perry M (1992). The Aggression Questionnaire. *J Pers Soc Psychol*. 61957;3:452-459.
290. Demirtaş-Madran HA. Buss-Perry Saldırganlık Ölçeği'nin Türkçe Formunun Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması, *Türk Psikiyatri Dergisi*. 2012;23:1-6.
291. Akın A, Yıldız B, Basha E. Şiddete Yönelik Tutum Ölçeğinin Türkçe versiyonun geçerlik ve güvenirligi. *Route Educational and Social Science Journal*. 2016;31(1):53-61.

292. Dahlberg LL, Potter LB. Youth violence: Developmental pathways and prevention challenges. *Am J Prev Med.* 2001;20:3–14.
293. Beyers JM, Loeber R, Wikström PO, Stouthamer-Loeber M. What predicts adolescent violence in better-off neighborhoods? *J Abnorm Child Psychol.* 2001;29(5):369-381.
294. Borum R. Assessing violence risk among youth. *J Clin Psychol.* 2000;56:1263–1288.
295. Allen JA, Anderson CA. Aggression and violence: Definitions and distinctions. 2015 [Erişim Tarihi Mart 2020]. Erişim adresi: <http://public.psych.iastate.edu/caa/abstracts/2015-2019/16AA.pdf>.
296. Ajzen I, Fishbein M. *Understanding Attitudes and Predicting Social Behavior.* Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall; 1980.
297. Anderson CA, Heusmann, LR. Human aggression: A social analytical view. Hogg AM, Joel Cooper J, Editors. *The Sage handbook of social psychology.* Thousand Oaks: Sage Publications, Inc; 2003.
298. Archer J, Haigh A. Do beliefs about aggressive feelings and actions predict reported levels of aggression? *Br J Soc Psychol.* 1997;36:83–105.
299. Anand T, Kishore J, Grover S, Bhave S, Yadav S. Beliefs Supporting Violence, Attitudes and Aggressive Behavior Among School Adolescents in Rural Delhi. *Community Ment Health J.* 2019;55(4):693-701.
300. Turpoğlu Celik A. Erken cocukluk doneminin, aile ve toplum sağlığı ile demokrasi ve toplumsal gelişim üzerindeki etkileri ve yapılması gereken yatırım ve mudahaleler. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi.* 2015;13:240–63.
301. Balkıs M, Duru E, Buluş M. Şiddete yönelik tutumların öz yeterlik, medya, şiddete yönelik inanc, arkadaş grubu ve okula bağlılık duygusu ile ilişkisi. *Ege Eğitim Dergisi.* 1995;2,81–97.
302. Azar ST. Adult development and parenthood: A social-cognitive perspective. Demick J, Editor. *Handbook of adult development.* New York: Kluwer Academic; 2002; 391–415.
303. Holden GW, Edwards LA. Parental attitudes toward childrearing: Instruments, issues, and implications. *Psychol Bull.* 1989;106:29–58.
304. Holden G W Parental attitudes toward childrearing. Bornstein M, Editor. *Handbook of Parenting Vol. 3 Status and Social Conditions of Parenting.* Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates; 1995; 359–92.
305. Tuzgöl M. Ana-baba tutumları farklı lise öğrencilerinin saldırganlık düzeylerinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi [Yüksek Lisans Tezi]. Ankara: Hacettepe Üniversitesi; 1998.
306. Hatunoğlu A (1994). Ana-baba tutumları ile saldırganlık arasındaki ilişkiler [Yüksek Lisans Tezi]. Erzurum: Atatürk Üniversitesi; 1994.
307. Demirhan M (2002). Kendini Açma Düzeyleri Farklı Lise Öğrencilerinin Bazı Değişkenler Açısından Saldırganlık Düzeylerinin İncelenmesi [Yüksek Lisans

- Tezi]. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi; 2002.
308. Gümüş T. Kendini kabul düzeyleri farklı genel lise öğrencilerinin bazı değişkenlere göre saldırganlık düzeyleri [Yüksek Lisans Tezi] Ankara: Hacettepe Üniversitesi; 2000.
309. Yıldız E, Erci B. Anne baba tutumları ile adölesan saldırganlığı arasındaki ilişkinin incelenmesi Düzce Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Dergisi, 2011;(3):6-11.
310. Günaydın S, (2008). Orta Öğretim Kurumları Öğrencilerinin Saldırganlık Düzeylerinin Aile Ortamı ve Benlik İmgesi İle İlişkisi (Trabzon İli Örneği) [Yüksek Lisans Tezi]. Trabzon: Karadeniz Teknik Üniversitesi; 2008.
311. Hyun-Sil Kim, Hun-Soo Kim. Development of a Family Dynamic Environment Scale for Korean Adolescents. *Public Health Nurs.* 2007;24(4), 372–3.
312. Brewster KL, Padavic I. Change in gender-ideology, 1977–1996:the contributions of intracohort change and population turnover. *J Marriage Fam.* 2000;62:477–487.
313. Flood M, Pease B. The Factors Influencing Community Attitudes in Relation to Violence against Women: A Critical Review of the Literature Paper Three of the Violence against Women Community Attitudes Project. Mental Health and Wellbeing Unit, Victoria Health Promotion Foundation, Melbourne; 2006.
314. Blitstein JL, Murray DM, Lytle LA, Birnbaum AS, Perry CL. Predictors of Violent Behavior in an Early Adolescent Cohort: Similarities and Differences Across Genders. *Health Educ Behav.* 2005;32(2):175–194.
315. Blum K, Braverman ER, Holder JM, Lubar JF, Monastra VJ, Miller D et al. Reward deficiency syndrome: a biogenetic model for the diagnosis and treatment of impulsive, addictive, and compulsive behaviors. *J Psychoactive Drugs.* 2000;32:1–112.
316. Bongers IL, Koot HM, van der Ende J, Verhulst FC. The normative development of child and adolescent problem behavior. *J Abnorm Psychol.* 2003;112(2):179-92.
317. Elliott DS. Serious violent offenders: Onset, developmental course, and termination. The American Society of Criminology 1993 presidential address. *Criminology*, 1994;32:1–21.
318. Farrell AD, Sullivan TN, Esposito LE, Meyer AL, Valois RF. A latent growth curve analysis of the structure of aggression, drug use, and delinquent behaviors and their interrelations over time in urban and rural adolescents. *J Res Adolesc.* 2005;15(2):179–204
319. Fergusson DM, Horwood LJ. Male and female offending trajectories. *Dev Psychopathol.* 2002;14:159-177.
320. Heimer K, DeCoster S. The gendering of violent delinquency. *Criminology.* 1999;37(2):277–317.
321. Loeber R, Hay D. Key issues in the development of aggression and violence from childhood to early adulthood. *Ann Rev Psychol.* 1997;48:371-410.

322. Xie H, Swift DJ, Cairns BD, Cairns RB. Aggressive behaviors in social interaction and developmental adaptation: A narrative analysis of interpersonal conflicts during early adolescence. *Soc Dev.* 2002;11(2):205–224.
323. Cetin H (2004). Öğrenci ergenlerin şiddete yönelik tutumları: yaş ve cinsiyete göre bir inceleme [Yüksek Lisans Tezi]. Ankara: Ankara Üniversitesi; 2004.
324. Sierra J, Delgado C, Gutiérrez J. Escala de actitud favorable hacia la violación: primeras evidencias acerca de su fiabilidad y validez en muestras salvadoreñas. *Universitas Psychologica.* 2007;6(3):339-548.
325. Ozgur G, Yorukoğlu G, Baysan Arabacı L. Lise öğrencilerinin şiddet algıları. Şiddet Eğilim Düzeyleri ve Etkileyen Faktörler. *Psikiyatri Hemşireliği Dergisi.* 2011;2:53–60.
326. Karayağız Muslu G, Coşkun Cenk S, Sarlak D. An Analysis of the relationship between high school students' tendency toward violence, self-esteem, and competitive attitude. *J Interpers Violence.* 2017;35: 5976-5996.
327. Balkıs M, Duru E, Buluş M. Şiddete yönelik tutumların öz yeterlik, medya, şiddete yönelik inanc, arkadaş grubu ve okula bağlılık duygusu ile ilişkisi. *Ege Eğitim Dergisi.* 2005;2;81–97.
328. Cuhadaroğlu CF. Youth and violence. Ulusoy MD, Editor. Political violence, organized crimes, terrorism and youth. Netherlands: IOS Press; 2008.
329. Hanbay Cakır E, Gurel I, Otaran N, Editors. Kadına yönelik aile içi şiddetin nedenleri, sonuçları ve alınacak önlemler. Aile İçi Şiddetin Önlenmesi Projesi. 2017 [Erişim Tarihi Şubat 2020]. Erişim adresi: https://app1.jandarma.tsk.tr/KYSOP/uzaktan_egitim/Documents/2%20KYAIS.pdf.
330. Kodan Cetinkaya, S. Üniversite Öğrencilerinin Şiddet Eğilimlerinin ve Toplumsal Cinsiyet Rollerine İlişkin Tutumlarının İncelenmesi. *Nesne,* 2013;1:21–43.
331. Agnew R, Brezina T. Relational problems with peers, gender, and delinquency. *Youth & Society.* 1997;29:84-111.
332. Tolan PH, Gorman-Smith D, Loeber R. Developmental timing of onsets of disruptive behaviors and later delinquency of inner-city youth. *J Child Fam Stud.*2000; 9(2):203–220.
333. Karriker-Jaffe KJ, Foshee VA, Susan T. Ennett ST, Suchindran C. The development of aggression during adolescence: Sex differences in trajectories of physical and social aggression among youth in rural areas. *J Abnorm Child Psychol.* 2008;36(8):1227–1236.
334. Connor DF. Aggression and antisocial behavior in children and adolescents: Research and treatment. New York: The Guilford Press; 2002.
335. Archer J, Coyne SM. An integrated review of indirect, relational, and social aggression. *Pers Soc Psychol Rev.* 2005;9(3):212-3
336. Cairns RB, Cairns BD, Neckerman HJ, Ferguson LL, Gariépy J. (1989). Growth and aggression: 1. Childhood to early adolescence. *Dev Psychol.* 1989;25(2):320–333.

337. Tuzgöl M. Ana-baba tutumları farklı lise öğrencilerinin saldırganlık düzeylerinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 2000;2:(14), 39 – 48.
338. Kesen NF, Deniz ME, Durmuşoğlu N. Ergenlerde saldırganlık ve öfke düzeyleri arasındaki ilişki: Yetiştirme yurtları üzerinde bir araştırma. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2007;17:353-364.
339. Chen X, Huang X, Chang L, Wang L, Li D. Aggression, social competence, and academic achievement in Chinese children: A 5-year longitudinal study. *Dev Psychopathol.* 2010;22:583-592.
340. Christle CA, Jolivet K, Nelson CM.. Breaking the School to Prison Pipeline: Identifying School Risk and Protective Factors for Youth Delinquency. *Exceptionality.* 2005;13(2):69–88.
341. Schwartz, D, Chang L, Farver JM. Correlates of victimization in Chinese children's peer groups. *Dev Psychol.* 2001;37(4):520–532.
342. Rahman S, Nahar L (2013). Aggression in Boys and Girls as Related to Their Academic Achievement and Residential Background. *Psychology.* 2013;5:459-462.
343. Connor 2004. Connor DF, Steingard RJ, Cunningham. Proactive and Reactive Aggression in Referred Children and Adolescents. *Am J Orthopsychiatry.* 2004;74(2):129–136
344. Johnson SL. Improving the school environment to reduce school violence: A review of the literature. *J Sch Health.* 2009;10:451-465.
345. Stipek D, Miles S. Effects of aggression on achievement: Does conflict with the teacher make it worse? *Child Dev.* 2008;79(6):1721–1735.
346. Schwartz D, Gorman AH, Nakamoto J, McKay T. Popularity, social acceptance, and aggression in adolescent peer groups: Links with academic performance and school attendance. *Dev Psychol.* 2006;42:1116-1127.
347. Chen X, Kenneth HR, Li D. Relation between academic achievement and social adjustment: evidence from Chinese children. *Dev Psychol.* 1997;33:518-525.
348. Anderson CA, Dill KE. Video Games and Aggressive Thoughts, Feelings, and Behavior in the Laboratory and in Life. *J Person Soc Psychol.* 2000;78(4):772–790.
349. Mukerjee SK, Dagger D. The size of the crime problem in Australia. 2nd ed.. Canberra: Australian Institute of Criminology; 1990.
350. Barriga AQ, Doran JW, Newell SB, Morrison EM, Barbetti V, Robbins BD. (2002). Relationships Between Problem Behaviors and Academic Achievement in Adolescents: The Unique Role of Attention Problems. *J Emot Behav Disord.* 2002;10, 233-240.
351. Isiktekin-Atalay B, Unal E, Onsuz MF, Isikli B, Yenilmez C. Selma Metintas | Violence and related factors among high school students in semirural areas of Eskisehir. *North clin Istanbul.* 2018; 5(2):125–131.
352. Özcebe H, Doğan BG, İnal E, Haznedaroğlu D, Bertan M. Smoking Habits and

- the Related Sociodemographic Characteristics in University Students. *Turk Thorac J.* 20014;15:42–8.
353. Gofin R, Palti H, Gordon L. Bullying in Jerusalem schools: victims and perpetrators. *Public Health.* 2002;116:173–8.
  354. Türkiye Büyük Millet Meclisi. Türkiye'de ortaöğretime devam eden öğrencilerde ve ceza ve infaz kurumlarında bulunan tutuklu ve hükümlü çocuklarda şiddet ve bunu etkileyen etkenlerin saptanması araştırma raporu. Ankara: Türkiye Büyük Millet Meclisi Araştırma Komisyonu; (2007).
  355. Alikasifoglu M, Erginoz E, Ercan O, Uysal O, Albayrak-Kaymak D. Bullying behaviours and psychosocial health: results from a cross-sectional survey among high school students in Istanbul, Turkey. *Eur J Pediatr.*2007;166:1253–60.
  356. İnandı T, Özer C, Akdemir A, Akoğlu S, Babayiğit C, Turhan E, et al. Violence, Psychological Features, and Substance Use in High School Students in Hatay: a Cross-sectional Study. *Trakya Univ Tıp Fak Derg.* 2009;26:189–96.
  357. Turhan E, İnandı T, Özer C, Akoğlu S. Substance use, violence among university students and their some psychological characteristics. *Turk J Public Health.* 2011;9:33–44.
  358. Steinberg L, Morris AS. Adolescent Development. *Ann Rev Psychol.* 2001;52:83-110.
  359. Hardaway CR, McLoyd VC, Wood D. Exposure to Violence and Socioemotional Adjustment in Low-Income Youth: An Examination of Protective Factors. *Am J Community Psychol.* 2012;49(1-2):112-26.
  360. Steinberg L. We know some things: Parent–adolescent relationships in retrospect and prospect. *J Res Adolesc.* 2001;11(1):1–19.
  361. Collins WA, Maccoby EE, Steinberg L, Hetherington EM, Bornstein MH. Contemporary research on parenting: The case for nature and nurture. *Am Psychol.* 2000;55(2):218–232.
  362. Dearing E. The developmental implications of restrictive and supportive parenting across neighborhoods and ethnicities: Exceptions are the rule. *App Dev Psychol.* 2004;25:555–575.
  363. Proctor C, Linley PA, Maltby J. Very happy youths: Benefits of very high life satisfaction among youths. *Soc Indic Res.* 2010;98 (3):519–532.
  364. Kliewer W, Sandler I, Wolchik S. Family socialization of threat appraisal and coping: Coaching, modeling, and family context. Nestmann F, Hurrelmann K, Editors. *Prevention and intervention in childhood and adolescence, 16. Social networks and social support in childhood and adolescence.* Walter De Gruyter; 1994; 271–291
  365. Letourneau NL, Duffett-Leger L, Levac L, Watson B, Young-Morris C (2013). Socioeconomic status and child development: a meta-analysis. *J Emot Behal Disord.* 2013;21:211–224.
  366. Nocentini A, Menesini E, Pastorelli C. Physical dating aggression growth

- during adolescence. *J Abnorm Child Psychol* 2010;38(3):353-65.
367. Véronneau MH, Racer KH, Fosco GM, Dishion TJ. The Contribution of Adolescent Effortful Control to Early Adult Educational Attainment. *J Educ Psychol*. 2014; 106(3):730-743.
368. Yönet E, Çalık F, Yaşartürk F, Çimen K. Lise Öğrencilerinin Rekreatif Etkinliklere Katılımları ile Saldırganlık Şiddet Eğilimlerinin İncelenmesi. *Int J Sci Culture Sport*. 2016;4(SI 1):368-382.
369. Avcı A. Eğitimde Şiddet Olgusu, Lise Öğrencilerinde Şiddet Saldırganlık ve Ahlaki Tutum İlişkisi, Küçükçekmece İlçe Örneği[Doktora Tezi]. İstanbul: Marmara Üniversitesi; 2010.
370. Aygen M. Elazığ İlinde Gençlerde Şiddete Başvurma Ya Da Maruz Kalma Sıklığı, Etkileyen Faktörler ve Öfke İle İlişkisi [Doktora Tezi]. Elazığ: Fırat Üniversitesi; 2009.
371. Sili A. Ortaöğretim Öğrencilerinde Saldırganlık Eğiliminin Sosyolojik Analizi Erzurum Örneği [Doktora Tezi]. Erzurum: Atatürk Üniversitesi; 2010.
372. Nair B. Ergenlerin Saldırganlık Davranışlarının Bazı Değişkenler Açısından Değerlendirilmesi [Yüksek Lisans Tezi]. Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi; 2014.
373. Kennedy BP, Kawachi I, Prothrow-Stith D, et al. Social capital, income inequality, and firearm violent crime. *Soc Sci Med* 1998;47:7e17;
374. Kennedy BP, Kawachi I, Prothrow-Stith D. Income distribution and mortality: Cross sectional ecological study of the Robin Hood index in the United States. *BMJ* 1996;312:1004e7;
375. Kawachi I, Kennedy BP, Wilkinson RG. Crime: Social disorganization and relative deprivation. *Soc Sci Med* 1999;48:719e31;
376. Kawachi I, Kennedy BP. The health of nations: Why inequality is harmful to your health. New York: New Press; 2002.
377. Butchart A, Engstrom K. Sex- and age-specific relations between economic development, economic inequality and homicide rates in people aged 0-24 years: A cross-sectional analysis. *Bull World Health Organ* 2002;80: 797e805.
378. Fatima S, Sheikh H. Socioeconomic status and adolescent aggression: The role of executive functioning as a mediator. *Am J Psychol*. 2014;127:419– 430;
379. Holtz CA, Fox RA, Meurer JR. Incidence of behavior problems in toddlers and preschool children from families living in poverty. *J Psychol*. 2015;149:161– 174;
380. Park J-H, Essex MJ, Zahn-Waxler C, Armstrong JM, Klein MH, Goldsmith HH (2005). Relational and overt aggression in middle childhood: Early child and family risk factors. *Early Educ Dev*. 2005;16(2):233–258.
381. Qi, CH, Kaiser AP. Behavior problems of preschool children from low-income families. *Topics Early Child Spec Educ*. 2003;23:188–216.
382. Dizman H, Gürsoy F. Anne yoksunu olan çocukların saldırganlık eğilimlerinin incelenmesi. *Çukurova Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*. 2004;2(27):7-17

383. Dizman H, Gürsoy F. İlköğretim dördüncü ve beşinci sınıfa devam eden anne yoksunu olan ve olmayan çocukların saldırganlık eğilimleri. *Kastamonu Eğitim Dergisi*. 2005;13(2):437-446.
384. Ağlamaz, T. Lise öğrencilerinin saldırganlık puanlarının kendini açma davranışı, okul türü, cinsiyet, sınıf düzeyi, anne-baba öğrenim düzeyi ve ailenin gelir düzeyi açısından incelenmesi [Yüksek Lisans Tezi]. Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi; 2006..
385. Yavuz Ş. Son Çocukluk Dönemi Öğrencilerinin Saldırganlık Düzeylerinin Benlik Saygısı ve Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi. [Yüksek Lisans Tezi]. Konya: Selçuk Üniversitesi; 2007.
386. Erdoğan MY, Oto R. Sokakta Çalışan ve Çalışmayan Çocukların Atılğanlık ve Saldırganlık Davranışları Açısından Karşılaştırılmaları. *Kriz Dergisi*. 1999; 12(3).
387. Öz SE. İlköğretim 1. kademe 4. ve 5. sınıf öğrencilerinin saldırganlık düzeylerinin bazı değişkenler açısından incelenmesi [Yüksek Lisans Tezi]. İzmir: Ege Üniversitesi; 2007.
388. Ayan S.. Aile ve Şiddet. Ankara: Ütopya Yayınları; 2009.
389. Yeğen B. Orta öğretim öğrencilerinin sosyal uyum düzeyleri ile saldırganlık tepkileri arasındaki ilişkinin incelenmesi (Kadıköy İlçesi Örneği) [Yüksek Lisans Tezi]. İstanbul: Yeditepe Üniversitesi; 2008.
390. Öztürk N. Ortaöğretim 9. sınıf öğrencilerinin saldırganlık düzeylerinin bazı değişkenler açısından incelenmesi [Yüksek Lisans Tezi]. Malatya: İnönü Üniversitesi; 2008.
391. Kılıçarslan S. İlköğretim 7. ve 8. sınıf öğrencilerinin akılcı olmayan inançları ile saldırganlık düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi [Yüksek Lisans Tezi]. Adana: Çukurova Üniversitesi; 2009..
392. Mutluoğlu S, Bulut Serin N. İlkokul 5.sınıf öğrencilerinin bazı sosyo-demografik özellikler açısından incelenmesi(kuzey kıbrıs örnekleme). *International conference on new trends in education and their implications*; 11-13 November 2010; Antalya-Turkey. 2010: 858-864.
393. Kılınç E. Genel Lise 9.Sınıf Öğrencilerinin, Bazı Değişkenlere ve Sürekli Kaygı Durumlarına Göre Saldırganlık Düzeylerinin İncelenmesi [Yüksek Lisans Tezi]. Gaziantep: Gaziantep Üniversitesi; 2012.
394. Brennan P, Mednick S, John R. Specialization in violence: evidence of a criminal subgroup. *Criminology*. 1090;27:437-453.

EK-7. Orjinallik Ekran Çıktısı

ÖĞRENCİNİN ADI SOYADI: Ayfer Gözü Pirinçcioğlu
DOSYANIN TOPLAM SAYFA SAYISI: 128

ERGENLERİN VE AİLELERİNİN ŞİDDETE YÖNELİK İNANÇ VE TUTUMLARININ ERGENLERİN ŞİDDET DAVRANIŞLARINA ETKİLERİ

ORJİNALLİK RAPORU

% 13	% 11	% 5	% 6
BENZERLİK ENDEKSİ	İNTERNET KAYNAKLARI	YAYINLAR	ÖĞRENCİ ÖDEVLERİ

BİRİNCİL KAYNAKLAR

1	ilkogretim-online.org.tr İnternet Kaynağı	% 1
2	docplayer.biz.tr İnternet Kaynağı	% 1
3	auzefkitap.istanbul.edu.tr İnternet Kaynağı	% 1
4	dergipark.org.tr İnternet Kaynağı	% 1
5	newspdr.com İnternet Kaynağı	% 1
6	Submitted to Hacettepe University Öğrenci Ödevi	% 1
7	e-dergi.atauni.edu.tr İnternet Kaynağı	<% 1
8	www.kartanesi.info.tr İnternet Kaynağı	<% 1

EK-8. Dijital Makbuz**Dijital Makbuz**

Bu makbuz ödevinizin Turnitin'e ulaştığını bildirmektedir. Gönderiminize dair bilgiler şöyledir:

Gönderinizin ilk sayfası aşağıda gönderilmektedir.

Gönderen: Ayfer Gözü Pirinçcioğlu
Ödev başlığı: ERGENLERİN VE AİLELERİNİN ŞİD..
Gönderi Başlığı: ERGENLERİN VE AİLELERİNİN ŞİD..
Dosya adı: ayfer_tez_2020_revizyon_23_kayna...
Dosya boyutu: 450.33K
Sayfa sayısı: 100
Kelime sayısı: 23,428
Karakter sayısı: 162,647
Gönderim Tarihi: 19-Oca-2021 02:38PM (UTC+0300)
Gönderim Numarası: 1490008094

